

Európai utas

AZ EURÓPAI EGYÜTTMŰKÖDÉS FOLYÓIRATA

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

HATODIK ÉVFOLYAM-1995.1.

KÉT VÁROSKÉP: KRAKKÓ ÉS GORIZIA

ÖTVEN ÉVE TÖRTÉNT - A HOLOCAUST ÉS BUDAPEST OSTROMA

RADNÓTI MIKLÓS EMLÉKEZETE

AZ OSZTRÁK-MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉS RŐL

MAGYARORSZÁG ÉS EURÓPA 1995-BEN - NÉMETH MIKLÓS ÉS KOVÁCS LÁSZLÓ VÉLEMÉNYE

A POLGÁROSULÁS FORMÁI - A 90 ÉVES BERZSENYI TÁRSASÁG, ÚJ BUDAPESTI MAGÁNGALÉRIÁK

SÜTŐ ANDRÁS HARAG GYÖRGYRŐL

 KOMPAS

Nyár

1995

HOTELEK

APARTMANOK

HORVÁTORSZÁG

SZLOVÉNIA

OLASZORSZÁG

GÖRÖGORSZÁG

INFORMÁCIÓK ÉS JELENTKEZÉS:
KOMPAS KFT.
1016 BUDAPEST, GELLÉRTHEGY U. 28.

(Megközelítés a Krisztina krt. 91. felől is lehetséges)
Telefon: 156-57-79, 201-14-12, 156-82-23
Telefax: 156-28-18

EGYÉNI UTAZÁSSAL A MEDITERRÁN NYÁRBA

TARTALOM

ÖTVEN ÉVE TÖRTÉNT

Jancsó Miklós: Holocaust Magyarországon	4
Gömöri György: A költő útnak indul	6
Fodor András: A Radnóti-díjak	8
Molnár Géza: Radnóti lábanyoma	9

TALÁLKOZÁSOK - BUDAPESTEN

Fodor Gábor: Osztrák-magyar szomszédság	10
Koncsol László: Pozsony-Pressburg-Bratislava	12
Ferdinand Trautmannsdorff: A magyar diplomácia lehetőségei Ausztriában	14
Magda Vásáryova: Színészek a politika színpadán	18
„A szomszédságot is visszük...” Módos Márton beszélgetése dr. Erhard Busekkel	20

MAGYARORSZÁG - EURÓPÁBAN

Élni az ország számára adott lehetőségekkel. Interjú Kovács László külügyminiszterrel	21
Magyarország Európa változó térképén. Interjú Németh Miklóssal	26

TALÁLKOZÁSOK - KRAKKÓBAN

Jacek Purchla: Miért Krakkó?	32
A Camelot Galéria	35
Hagyományok és perspektívák a Jagelló Egyetemen	40
Magyar tanszék Krakkóban	41

Kiss Gy. Csaba: Séta Krakkóban	42
Balassi Bálint emléktáblájának avatása	45
Henryk Wozniakowski: Világra nyitott katolicizmus	48
Remények, csalódások, új kezdetek - Andrzej Wajda nyilatkozata	53
Reggel a Kázmérvárosban (M. P.)	54
Kovács István: A krakkói „Régi Színház”	57
Oly távol, oly közel - Budapestre készül a Stary Teatr - Interjú Tadeusz Bradeckival	64

TÖRTÉNELEM A DEMOKRÁCIÁÉRT

Verseny - határok nélkül	65
--------------------------------	----

POLGÁROSULÓ MAGYARORSZÁG

Vadas József: Galériák Magyarországon	71
Hagyománytisztelet és polgári öntudat. Beszélgetés a 90 éves Berzsenyi Társaságról - Tót H. Zsolt	74
Frankó Károly: Hogyan lettem polgármester	79

ÉLETUTAK

Lázár Ervin: Futás Cseressel	81
Sütő András: Emlékszilánkok Harag Györgyről	82
Rákos Péter 70 éves: Pomogáts Béla: Prága magyar professzora Bojtár Endre: Fájdalmas köszöntő	87
Csiki László: Vázlat egy álomról	88
Alex Koenigsmark: A kultúra válsága és a válság kultúrája	90
Számunk szerzői	94
Summary	95

Európai utas

Az európai együttműködés folyóirata
Megjelenik negyedévenként

A szerkesztőbizottság elnöke:
Pomogáts Béla és Vásárhelyi Miklós
Főszerkesztő: Módos Péter

Számunk szerkesztésében részt vett:
Farkas János László
Jovánovics György művészeti vezető
Kiss Gy. Csaba
Módos Márton
Németi Rudolf
Újvári Imréné tervezőszerkesztő
Vas János (fotó)
Vujicsics Sztoján főmunkatárs

A szerkesztőség címe:
1062 Budapest, Bajza u. 18.
Telefon/fax: 122-5164, 342-1978

Az Európai utas Alapítvány
megbízásából kiadja a Budapesti Kft.
Felelős kiadó:
a Budapesti Kft. igazgatója
Terjeszti a HIRKER Kft.
az NH Rt., az Extra-Hír Kft., a kiadó
és alternatív terjesztők.
Előfizethető a Budapesti Kft.-nél
(1462 Budapest, Pf. 779),
a hírlapkiadó postahivatalokban,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap-
előfizetési és Lapellátási Irodában
(HELIR, Budapest XIII., Lehel út 10/a, 1900)
közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-961 162
pénzforgalmi jelzőszámára

Egy szám ára: 149 Ft
Előfizetési díj egy évre: 596 Ft
Külföldön terjeszti a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalat
H-1398 Budapest, Pf.: 149
Révai Nyomda Kft.
Felelős vezető:

Bánáti László ügyvezető igazgató
ISSN: 0866-272X

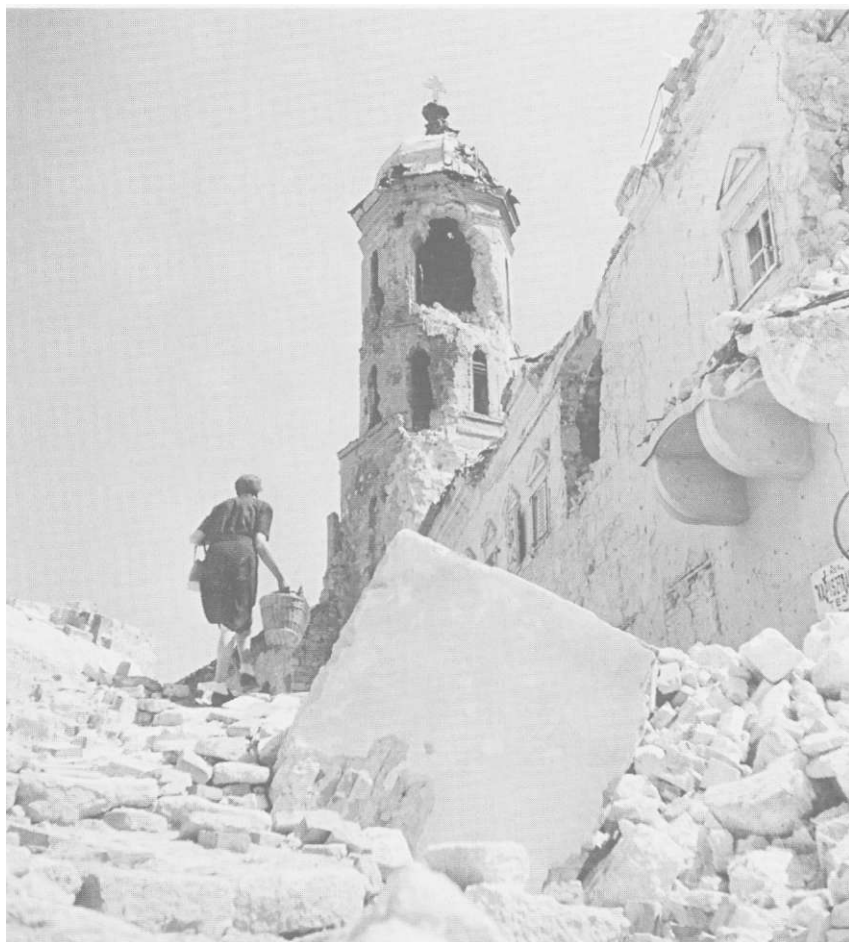
E számunk az Európai utas Alapítvány,
a Nemzeti Kulturális Alap
és a Soros Alapítvány támogatásával
készült

Címlapunkon: - négy mozzanat az észak-
olasz kirándulásról - elől: átkelés az
osztrák-olasz határon, naplemente
Aquilaiban

A hátsó borítón: - híd az Isonzó felett, első
világháborús osztrák-magyar temető
Foglianóban

ÖTVEN ÉVE TÖRTÉNT

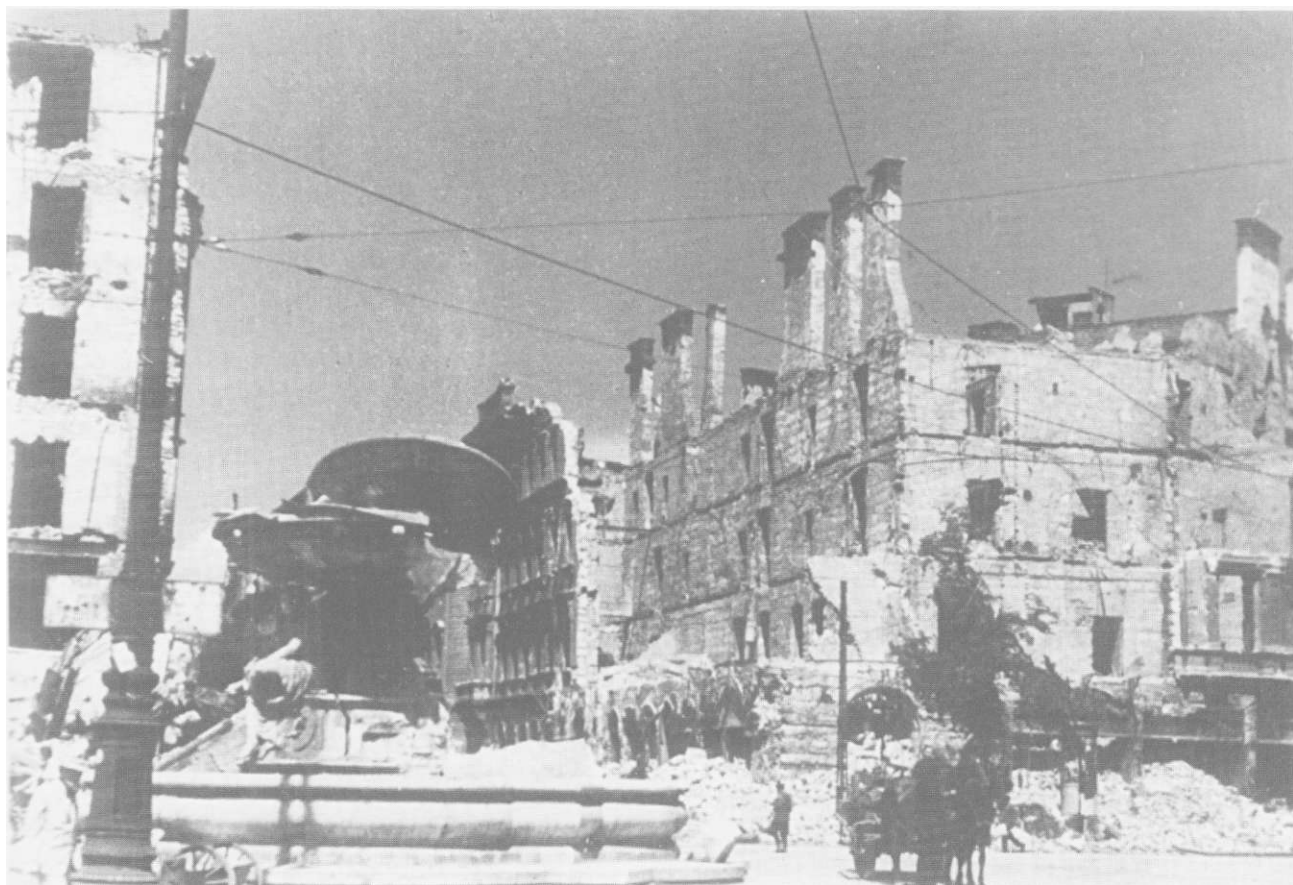
*Túloldalt: fagyűjtők a Duna
jégén (dr. Kunszt János
felvétele)*

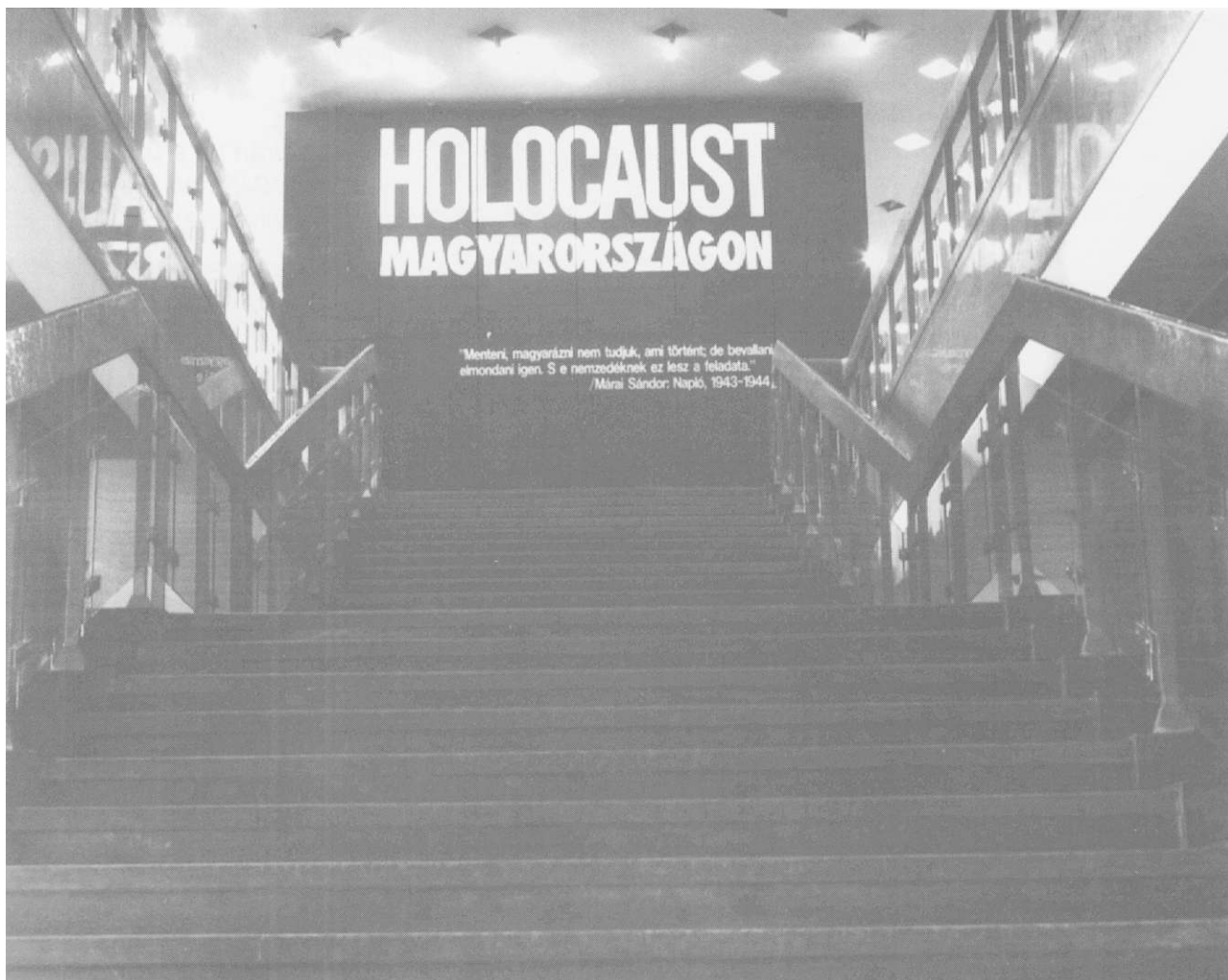
*A Kapisztrán tér a budai
Várban, 1945-ben (Szöllősy
Kálmán felvétele)*

*A volt Ludovika tér 1945-ben
(Csögő Tibor felvétele)*

*Így nézett ki a Kálvin tér az
ostrom után*

Jancsó Miklós a pesti gettó felszabadításának ötven éves évfordulójára.

Holocaust Magyarországon

Meg lehet újra csinálni?

Persze, csak meg kell tartani hozzá a megfelelő társadalmi, gazdasági, lelki, szellemi hátteret.

Alapvetően például: X. nemzeti bulvár, a tudat. Kell hozzá vesztés hiánya, hűkölt forradalom, meg nem való élet élők... Szóval a családok kezei nize. Az I. sz. sz. átítatja az embert, felelt benne, elöti az epét. Aztán az ére az egész embert. Ilyenkor az is fontos, hogy az ember tehetetlen legyen. Tudnia kell, hogy miszerint az szabad, szellemi.

Nagyon jó a nagy szegénység. Nehéz legyen megszerezni a kenyeret. Vagy megjöve - egyáltalán ne lehessen. És legyen az ember tanulatlan.

Vagy ha mégis tud írni, olvasni, tan-
nitsák arra, legyen elfogult, korlátolt,
meg minden írásai.

És legyenek az embernek megfelelő
politikusai, akik a mi "nevünkben"
hozzanak törvényeket az "ők" ellen.

Legyen jó hivatalnok "gárdia". A hi-
vatalnok legyen Kacsa Király, aki-
ről tudják, hogy "uram viselte ma-
gát, keveset szét és sokat evett."

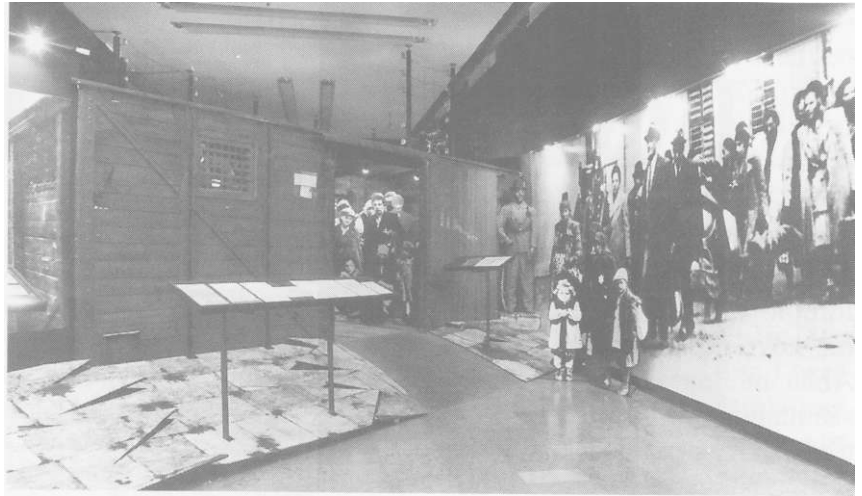
De persze és fegyverek. A Testi-
letek! Alapvetően legyen: "Ha nekem
parancsolják, az a pártot is agor-
lövöm."

Sorreljau meg a feltételeket?
Őnk majd kiegyesítik. Itt élünk,
ezen az égtájon, együtt. Őnk is
jól ismerik.

Azért mégis kérek velüket,
Nehogy lefelejtsek a listát a
tudósokról, írókról, művészekről. És
a papokat. És ne csak azokat je-

HOLOCAUST

MAGYARORSZÁGON - ezzel a címmel rendezett kiállítást a Legújabbkori Történelmi Múzeum anyagából Horn Emil és Rajk László a Budapesti Történelmi Múzeum épületében. Az 1994. július 19-től teljes fél éven át nyitva tartó kiállítást tízezrek tekintették meg - a gyász és az emlékezés jegyében.

gyszerű, akik nyíltan gúnykodnak.
... Hát a sumások? A csiszoltok? A
csőcső-csörész? Akik... "igen, igaz,
-- de" mondják. Most mit is jelent
ez a de? "Fulladjon meg az a ma-
sik lehetőleg mára még."

Figyelmeztetés.

Az egész elhárít jó kezekbe kell
adni. Lehetnek például "hűségese-
ségei tisztjeim". De bárki más is
jól járhat. Ezek "szerezei" szerepesszen.
Könnyeim, gősszem. A másikat. Sőt
kizárson.

Az apróságokra figyelni kell. Az
ördög (a kudarac) a részletekben
bújik meg.

Igényt kellene az igazságra, akik
az őt "köté megérítik a felakart.
"Tegyétek, felelő, dörögte. A dörög
lehet nyíltan is vezetni. Tehát
kellene az igazságszerzők.

És kellene meg cégek is, hogy

üzlet legyen az egész, hogy tisztis-
séges munkával is lehessen nyitni
Rajta. A székletsem, az építésem, a
gázrakásokom. És a kitermelés mag-
nyagon. Szóval, bűn, kár, kár. Gort-
liszton. A pénzemek más szaga.

Parsze lehet kisipari módra is
csinálni. Elvinni az őket a meg
és jóra folyó partján. Egy érces
hang "Feuer"-t kider. Egy másik
azt hogy "Dae springt noch auf".
Igaz, ezeket édes nyíltan
szokás ordítani. A követők az a -
zét hetek külföldi, hogy me sőt-
sék a nemzetet becsületet.

És ötven évvel később odadlni
az emlékvilág. Koszovói.

Halkatni a vázai.

vámi.

Hiszán a történelmi mindig
lyrekezdődik.

Radnóti Miklós

FROM DAWN TO MIDNIGHT

(Hajnaltól éjfélig)

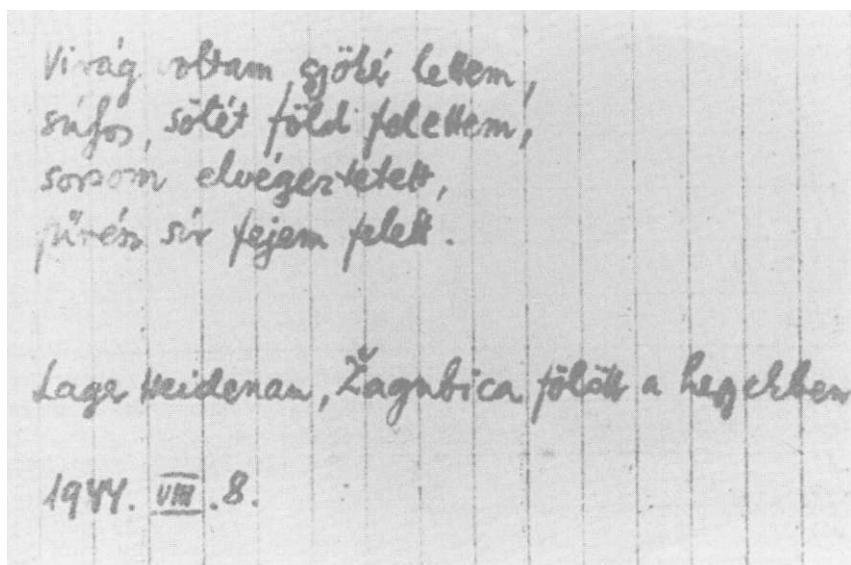
And shall I muse this way...?
(S majd így tűnődöm...?)

I lived but, always being unskilled at life, I knew
Right from the start that in the end they'd bury me -
That year silted on year, clod followed clod, stone stone,
And that, down there, the bones in cool, worm-ridden gloom,
Would shiver in nakedness, when the body had overflowed.
That, up here, time would blunder about my work with a drone
As I sank deeper down in earth and into darkness...
All this I knew. But the work - tell me - will it have lasted?

Translated from the Hungarian by Clive Wilmer
and George Gömöri

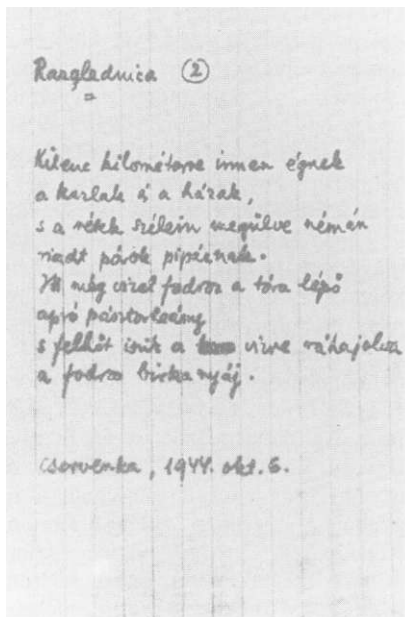
amikor a *Nyolcadik eclogál* olvassuk. Radnóti hexameterben épít fel dialógust a Költő és a Próféta között; ebben benne van a háborús végjáték apokaliptikus látomása csakúgy, mint a hit az ige örök erejében, abban, hogy beválik a bibliai ígéret, mert „*elközelgett Isten országa*”. Míg Babitsnál (a *Mint különös hírmondó...* című versben) a költő nagy híre még az, hogy „*ősz van*”, és ezt a ropant nyomatékkal kimondott ősi közhelyet szögezi szembe az „*örült népek*” nyugtalan forrongásával, más szóval a természet örök körforgását a kicsinyes és hiú emberi történesek fölé helyezi, Radnóti a szerbiai munkatáborban már nem képes ilyen távolságtartásra. Pontosabban: egyrészt átveszi Babitstól és a Próféta szájába adja a törpe jelen ítéletét: „*S mennyi az Úrnak, mondd ezer év? csak pille idő az!*”, de ugyanakkor tovább is megy, a jövő felé fordul, a Próféta által (aki ugyan nevében Náhúm és Ézsaiás, de szellemében mindinkább a Messiást megjósoló Zakariás lesz) hívja a költőt, kövesse őt a krisztusi ígéret beteljesülése felé: „*Jöjj hirdetni velem, hogy már közelít az az óra, / már születőben az ország.*” Ezzel a felhívással és útrakészülődéssel zárul a *Nyolcadik ecloga* - a Költő indul, hogy kövesse a Prófétát, együtt metszenek botokat az útra.

A valóságban az út, tudjuk, Bortól az abdai tömegsírhoz vezetett. De Radnóti Miklós, a költő, a *Nyolcadik eclogában* a gyűlölet poklából jelképesen elindul a szeretet országa felé. Amelynek óhajta és áhítása nélkül nem létezhet sem a világra nyitott Magyarország, sem a kettős hagyományához hű Európa. ■

szél / s arról, / mi van - ítélni így tanít.” A sovinizmus, a náciizmus szörnyetege, amelyet a háború eloldott láncairól, szétzúz minden formát, eltapossa mindazt, amit ez a különösen formaérzékeny költő szeret, amit a legfontosabbnak tart. A humanista ráció már nem tud mit kezdeni a „szétrepedt valósággal”. Ezért váltja fel azt hamarosan Radnóti költészetében egy másik, ősi szerep - a prófétáé. Illetve a hívő-szemtanúé, aki követi ezt a prófétát.

Megint Babits jut eszünkbe, a háborútól iszonyodó Babits,

Fodor András

A RADNÓTI-DÍJAK

Mindenekelőtt Z. Szabó Lászlóról kell szólnom. Évfolyamtársam volt a budapesti bölcsészkaron. Költőként indult, a Válasz folyóirat egyik 1948-as számában versét éppen az enyém mellé tördelték. Sokáig nem tudtam ezt, mint ahogy azt sem, hogy a vékony csallóközi fiatalember úgy lett diáktársunk, hogy a határőrskéket kijátszva, egy szál fürdőnadrágban átúszta a Dunát.

Valójában a munkájából ismertem meg. A hatvanas évek irodalmiszínpadmozgalmának s a középiskolás Kazinczy-versenyeknek ő volt a legeredményesebb kiteljesítője. S bárhogy áldozott le másutt a versmondás divatja, körötte mindig ott voltak a költészet ifjú misszionáriusai. Vonzott ez az emelkedett lelkületű odaadás, a pedagógus ügyszeretet. Hitt benne, hogy generációkat nevel, s ezért mindig az új feladat lázában kell égnie, s az elért eredményt, mint veszendő növényt állandóan óvnia. gondoznia, a jövő fele fordítva kell tovább virágoztatnia.

Bizonyára ez a messzebb tekintő felelősség hívja elő benne az ötletet, hogy az 1971-ben hét évszázados fennállását ünneplő Győrben az előző évben alakult Radnóti Emlékbizottsággal, a helyi Hazafias Népfront, a megyei, városi vezetés valamint az Írószövetség bevonásával a verskultúra és az irodalom szolgálatára, új hagyományt sugallva, két-évenként osztandó díjrendszer alapítását fogantassza. Ahogy saját előterjesztéséből olvasom, szeretné, „*ha az iparváros ezzel is példát mutatna; nemcsak emberi és szocialista tettek példáját, hanem a szellemét...*”

A tervezett alkalmakon jól átgondolt módon 1 költői fődíjat, 2 költészeti díjat kívántak osztani (a vidéken élő legérdemesebb lírikusnak s a legeredményesebb első kötetesnek). Ezzel egyidejűleg 1 előadóművészt, 2 irodalmiszínpad-vezetőt s három amatőr versmondót is jutalmazni óhajtottak (a Biennálén zajló Radnóti-szavalóverseny győzteseit). A Bizottság vénőkeinek Szaló Lajost, a Győr-Sopron Megyei Tanács általános elnökhelyettesét, és Módos Dezsőné, Győr város elnökhelyettesét választották. Az egyeztető tanácsadás és a gyakorlati teendők folyamatos végzésére az Írószövetség költői szakosztályának titkárát, illetve Z. Szabó Lászlót hívták meg.

Mivel az Írószövetség költői szakosztályát a hetvenes évektől titkárként

én képviseltem, természetessé vált közöttünk a kölcsönös segítség, a közös célért működő testvéri kapcsolat.

Az első Győri Biennálé díjosztása (1971. XI. 19.), amint a sajtóviesszhangok is igazolták, azért volt különösen fontos esemény, mert először fordult elő hazánkban, hogy rangos művészi díjakkal egy vidéki város vállalta az élő költészet támogatását. A díjosztást előző ünnepi beszéd hangsúlyozta: nemcsak a Radnótihoz fűződő hagyományt kell ébren tartani, de a kortárs irodalmi, művészeti folyamattal való elmélyült kontaktust. Az együttműködés ilyen irányú eredményességére is jellemző, hogy mindjárt az első alkalommal, a nyitóünnepségre hívtak íróvendégek (Takáts Gyula, Csorba Győző. Takács Imre, Ágh István, Bella István, Somlyó György, Kiss Benedek, Buda Ferenc és mások) közt sikerült fölhívnom a figyelmet a szigetközi születésű Kormos Istvánra. A visszaközvetítés szinte azonnal megkezdődött, ennek köszönhető, hogy öröknomad nemzedéktár-

sunk további (ki gondolta akkor, hogy mindössze hatévnyi?) élete legboldergabb napjait töltheti ismét gyermekkorátájain, hogy a győri fiatal írókkal, a Kassák Műhely tagjaival oly termékenyítő kapcsolatot teremtet.

Konferenciák, kiadványok, antológiák, a Melocco-szoboravatás feledhetetlen párhuzama közt a díjkiosztó ünnepségek, s a díjazottak névsora is dokumentálják, a győri mecenatúra igyekezett hű tükrét adni az 1945 utáni új költészetnek.

1971=Juhász Ferenc - Buda Ferenc, Kiss Benedek

1973=Nagy László - Kalász László, Bertók László

1975=Fodor András - Ratkó József, Péntek Imre

1977=Kormos István - Győri László, Nagy Gáspár

1979=Szécsi Margit - Borbély János, Pátkai Tivadar, Villányi László

1981=Garai Gábor - Hatvani Dániel, Zalán Tibor

1983=Lator László - Takács Imre, Várady Szabolcs

1985=Kalász Márton - Pintér Lajos, Csajka Gábor Cyprián

1987=Orbán Ottó - Baka István, Erdélyi Sándor

1989=Csoóri Sándor - Kerék Imre, Tóth Krisztina

A líra ilyen intézményes fölkarolását - az írószövetségben volt erről szó nemegyszer - úgy képzeltük, valamely más műfaj jegyében átveszi, fölkarolja majd az ország egy-egy alternatív régiója. Ez a remény nem vált be, sőt attól is félni kellett, hogy a győri díjak osztása nem éri meg a 11. alkalmat. Z. Szabót még a halála előtti tavaszán (1992-ben) is nyugtalanította, éltette a folytatás gondja, reménye, a szokottnál is bővebb javaslatot kért. Egykori hű munkatársai (Villányi László, a *Műhely* főszerkesztője, Szabó József, a *Hazánk* könyvkiadó vezetője), Győr város önkormányzata, s a *Radnóti Társaság* (Borbély János vezetésével) Radnóti Miklós kettős évfordulóján, tavaly novemberben, folytatni tudta a korábbi tíz év vállalt hagyományát, s a Radnóti-szavalóverseny győzteseinek szavalata, jutalma után, fődíjat adott a Kormos István jótékony szellemét tovább örökítő Parancs Jánosnak s az írói, szerkesztői munkájában vidéken eredményes költő díját Kelemen Lajosnak. ■

Molnár Géza

RADNÓTI LÁBANYOMA

Menjünk most a Latin Negyedbe, csavarogni, kószálni! Két évet dolgoztam itt, 1963-tól 1965 nyaráig a Magyar Intézetben: a Rue Pierre Curie-ben, ennek a negyednek minden utcája, háza ismerős nekem.

...Reggelenként a Luxembourg állomáson szálltam le a Metróról, a sarkon, a cafében megittam egy feketét.

Harminc éve, Istenem! Emlékszem az első napra, amikor a Boulevard Saint Michelen álltam, az úttestet még kockakövek borították, helyenként látszottak a villamossínek, s az áramló autófolyam kékes gázfelhőjétől megszédültem.

A Rue Pierre Curie-ben az elegáns bérházon akkor még fényes réztábla hirdette, hogy itt található az Institut Hongrois - most semmi sem különbözteti meg a mellette sorakozó palotáktól. Mára minden megváltozott. A Latin Negyed csendes, az utcákon alig van forgalom. Igaz, még nyár van, a Sorbonne kapui zárva - de más nyarakon zsvajgó turisták fürkészték a hátrdőlő homlokzatú, keskeny, ódon házakat. Barangolunk, nézem az utcatáblákat, ez itt a Rue Cujas. Halkan, mint egy nagy szimfónia bevezető motívuma, zenélni kezd bennem a Radnóti-vers:

A Boulevard St Michel s a Rue Cujas sarkán egy kissé lejt a járda.

Párizs hajdan ugyanúgy dombokra épült, mint Róma. A Panthéon felől minden utca lefelé jön a Boul' Mich'-ig. Itt a sarkon valóban „egy kissé lejt a járda.” A házfaltól a járdaszegélyig is lejt, föntről lefelé jövet is.

Hogy beleivódott ez Radnótiba! Háromszor járt Párizsban, 1931-ben, 1937-ben, és 1939-ben s a két utóbbi évben itt lakott a Rue Cujasban, egy ódon szállodában, ahol este sajtóhéjat készített az egérnek, hogy ne kocogjon ide-oda a padlón éjszaka.”

Kissé odébb, a másik oldalon kezdődik a Rue Monsieur le Prince.

Hányszor, de hányszor álltam itt a Jardin du Luxembourg tözsomszédságában. mikor ebédszünetben kijöttem a Kert fái alá s hallgattam a szökőkút csobogását. Hogyne, még a pék is itt volt, a sarkon, a műhely is, az üzlet is. Harminc éve, de még utána is jó darabig. És soha eszembe nem jutott, hogy felnéztek az ut-

catáblára. Külön élt bennem a Radnóti-vers.

Radnóti 1943. augusztus 14-én írta *Páris* című versét. Ötven éve! Miféle rejtélyes erők munkáltak bennem, hogy épp most, 1993 augusztusában induljak el a Latin Negyedbe, hogy megtaláljam Radnóti lábanyomát? Hisz ez a csodálatos vers évtizedek óta zeng bennem, sorait ismételtetem meghatottan és elbódultan:

*...Nem hagytalak el gyönyörű
vad ifjúságom, hangod mintha tárna
visszhangzana, szivemben szól ma még.
A Rue Monsieur le Prince sarkán lakott a pék.*

Az a megindító és felkavaró, hogy bennem is, de talán mindnyájunkban. kik megéltük azt a szörnyű kort. a negyvenes évek elejét, Radnóti szavai támadnak fel, *ha megidézzük emlékeinket: ...hangod, mintha tárna / visszhangzana, szivemben szól ma még.*”

Mert a háború, a ránk telepedő fasizmus ellenére is fiatalok vol-

tunk, tele szenvedéllyel, életerővel, élettárggyal. Igen, ez volt a gyönyörű, vad ifjúság.

Munkaszolgálatos behívások között, Fanni, a feleség, s a barátok társaságának pesti békeszige-tén írta Radnóti a Párizsra emlékező verset, melybe beleszővődik a jövő bizonytalanságának baljós árnyéka is:

*...Páris felett a furcsán elborult
hajnal mégegyszer felszürkéllik-é
mikor a versírástól részegen
és félig alva már aludni vetkezem?
Ó, visszatérni, tűnő életem
Nehéz sodrából lesz-e még erőm?
A lent bűzölgő olcsó étterem
Macskája páرزott föntről a háztetőn.
Hogy nyávogott! Mégegyszer hallom-é?*

...Alig több, mint esztendő múltán, november 9-én agyonlőtték.

Kocsin jöttünk haza Párizsból, augusztus utolsó napjaiban. Hegyeshalom felől Gyórhöz közeledvén, jobb-kézre esik az út mellett a fekete szobor. Vajon hányan tudják, hogy ez a

szívszorító emlékmű, ez a magányos alak Radnóti Miklóst örökíti? Aki itt halt meg, lerongyolódva, halálos beteg, halálra éhezve, társaival együtt a magyar katonák és osztrák SS-ek golyói által, úgy, ahogy utolsó versében látomásosan megírta:

*„...Tarkólövés. - Így végzed hát te is, —
súgtam magamnak, - csak feküdj nyugodtan.
Halált virágzik most a türelem. -
Der springt noch auf, - hangzott fölöttem.
Sárral kevert vér száradt füleimen.”*

TALÁLKOZÁSOK - BUDAPESTEN

Tavaly decemberben immár harmadszor rendezte meg szerkesztőségünk az osztrák és magyar értelmiségiek és politikusok tanácskozását Budapesten. Mellékelten közöljük a tanácskozás előadójának nevét, az előadások címét s a képriporton kívül közlünk néhányat a tanulmányokból, amelyeknek publikálását következő számainkban folytatjuk.

HAGYOMÁNYOK, PERSPEKTÍVÁK ÉS KAPCSOLÓDÁSI PONTOK AZ OSZTRÁK-MAGYAR SZOMSZÉDSÁGBAN

A konferencia helyszíne:

A Magyar Írószövetség Székháza, 1062 Budapest, Bajza u. 18.

Időpontja: 1994. december 16.

Program:

	Megnyitó		„Dunai integráció a XIX. sz. végén - Európai integráció a XXI. sz. elején”
	Módos Péter, főszerkesztő		Farkas János László, tud. munkatárs MTA Fil. Int.
	Dr. Erich Kussbach, nagykövet		„Polányi Károly és Karl Popper”
	Dr. Fodor Gábor, műv. miniszter	15.00-17.00	Szigeti László, író, Dunaszerdahely
9.30-11.30	Az osztrák-magyar történelmi kapcsolatok - Bécs szerepe a magyar kultúrában		„Szellemi érdekeltségeink 1990 óta”
	Dr. Nemeskürty István, történész		Szünet
	„Szigorúan politikamentes kapcsolatok”		„A 80-as évek - Értelmiségi kapcsolatok Közép-Európában”
	Dr. Kiss Gy. Csaba, a Közép-Európa Intézet igazgatója		Dr. Vásárhelyi Miklós
	„Bécs-Buda, Buda-Bécs”		„Osztrák-magyar külpolitikai remények az Anschluss előtt”
	Dr. Katona Tamás, történész, egy. képviselő		Alex Koenigsmark, színházi rendező, Prága
	„Az átkos közös ügyek: Hadsereg, honvédség, Landwehr”		Dr. Rudolf Chmel, egyetemi tanár Pozsony, volt nagykövet
	Koncsol László, író, Pozsony	17.00-18.30	Magda Vásáryova, a Szlovák Külpolitikai Társaság Igazgatója, Pozsony
	„Költészet a politika és a kultúra feszültségei között”		Dr. Ferdinand Trautmannsdorff, Külügymin. Bécs
	Dr. Szarka László, történész, MTA Tört. Tud. Int.		Új határok - Az együttműködés politikai, kulturális és gazdasági távlatai az Európai Unióba belépő Ausztriával
11.00-11.15	„A Monarchia-kép változásai a XX. sz. végén”		Dr. Erhard Busek, alkancellár, Bécs
11.15-13.00	kávészünet		Dr. Szent-Iványi István, külügyi államtitkár
	Dr. Hanák Péter, egyetemi tanár		Dr. Martonyi János, a Külügyminisztérium volt közig. államtitkára, egyetemi professzor, ELTE
	Dr. Gerő András történész		ÁJTK, Partner Baker & McKenzie
	„Gründerzeit - Polgári fejlődés egykor és ma”	18.30	Dr. Medgyessy Péter, az MBFF Rt. elnök-vezérigazgatója
	Sármány Ilona, történész, Bécs		Zárszó: Dr. Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke
	„Művészeti kapcsolatok a dualizmus korában”	19.00	Sajtófogadás
	Dr. Stier Miklós, történész, Magyar Köztársaság Nagykövetsége, Bécs		

Fodor Gábor

OSZTRÁK- MAGYAR SZOMSZÉDSÁG

Hagyományok, perspektívák, kapcsolódási pontok

Az együttélő népek hagyományában minden fellelhető. Ellenségesség, vérontás, gazdasági kooperáció, kulturális kölcsönhatások, családi kapcsolatok, barátság, közös ellenség, közös barát, gyűlölet. Egyszóval mindaz, ami az emberi kapcsolatokat is jellemezheti. A politikusok - rendszertől, érdektől, alkalomtól függően - általában a nekik megfelelő elemet veszik elő. Ha csak az osztrák-magyar kapcsolatok századaira gondolunk, akkor is szembetűnik, hogy a két ország kapcsolatában minden előfordult, s az sem feledhető, hogy különféle korok magyar politikusai, közéleti szereplői azzal, ahogy éppen állást foglaltak, maguk is e viszony újabb elemeit teremtették meg.

A magyar nemzettudat ráadásul - éppen a XVII. század végének, XVIII. szá-

zad elejének történései alapján - nevesítette is az osztrák-magyar viszonyban fellelhető alapkoordinátákat. Labanc és kuruc, azaz a dinasztíával és Ausztriával együttműködő, avagy azzal szembeálló magatartásformákat, politikai ideológiát, etikát alakított ki. S persze a „kurucok” avagy a „kuruc gondolkodás” áruháza, osztrákbérencnek bélyegzett mindenkiket, aki kompromisszumot kötött - s fordítva, a „labanc” provincializmussal, illúziókergetéssel vádolta a rezisztenciára hajló magyarokat. S természetesen azt sem feledhetjük, hogy 1848/49-ben Ausztria és Magyarország háborút viselt egymás ellen, s azt sem, hogy 1867-ben olyan békés kompromisszumot sikerült kötni, ami a két állam viszonyát tartósan szabályozta - igaz, a ma-

gyar „kurucok” és a nemzetiségek kritikájától kísértén. De az sem feledhető, hogy az Anschluss a magyar vezetés úgy fogta fel, hogy „egyik barátunk helyett egy másik barátunk lett a szomszédunk”. S természetesen nem feledkezhetünk meg a függetlenségi tradíciókat fennhangon emlegető szocialista korszakról sem, amikor a szovjet megszállók árnyékában a honi politikusok Ausztriát előretolt ellenségnek láttatták, és a két ország határán a szó szoros értelmében felépítették a vasfüggönyt.

Mindezzel csak arra kívántam utalni, hogy - legalábbis magyar részről - igen csak sokszínű a kapcsolat hagyománya, s magam nem szeretnék azon politikusok sorába beállni, akik kedvük és az aktuális politikai érdek szerint kívánnak ma-

szólazni a gazdag és ellentmondásos múltban. Azt hiszem, itt az ideje, hogy a magyar politikusok végre azoknak engedjék át a múlt vizsgálatát, akik ezt hivatás- és szakszerűen művelik, s ne napi érdekek mentén sajátítsák ki a halottak örökségét. Nem feledhetjük a múltat, de azt hiszem, merő lustaság lenne részünkről, ha egy-egy vonulatába belekapaszkodva próbálnánk meg élni azokkal a lehetőségekkel, amiket a jelen és a jövő kínál. A magunk oldaláról nézve, túl kell kerülnünk egykori megosztottságainkon. Másként fogalmazva: a múlt oszthatatlanságának elvét és tiszteletét fenntartva nem takaríthatjuk meg magunknak az önálló gondolkodást, és nem vállalhatjuk azt, hogy politikusként megoldjuk, mi volt jó és mi volt rossz az évszázadokon átívelő viszonyban.

A minősítés nem dologom, a hagyomány tudata viszont tisztémhez tartozik. Mint a magyar oktatásügyért és kultúráért felelős miniszter, tudom, hogy az egységes közoktatás alapjait Mária Terézia Ratio Educationisa teremtetette meg; hogy a századforduló Monarchiájának kultúrája egy képzeletbeli szellemi világörökség kiemelkedő része; hogy sok esetben - gondolok például Lehár Ferenc vagy Molnár Ferenc munkásságára - egyszerűen megmondhatatlan, hogy osztrák vagy magyar szellemi teljesítményről van-e szó.

Azt hiszem, ha nem bezárkózni akarunk a saját kultúránkba, pontosan az osztrák-magyar közös múlt figyelmeztet minket arra, hogy ha a kulturális özmózis nem jár politikai feltételekkel, akkor elképesztően megtermékenyítő lehet az egymáshoz való viszony. Kis zárójelben azért megjegyezném: a politikai zsarolások, feltételek mindig is mulandóbbak voltak és hiábavalóbbnak bizonyultak, mint azok a kulturális, intézményes hatások, amelyek valóban segítettek egy-egy területen a fejlődést. Hol volt már az 1849 utáni neoabszolutizmus, amikor még az osztrák polgári törvénykönyv normái mindig éltek és megtermékenyítették a magyar jogalkotást. Ráadásul a magyar kultúra mindig is képes volt arra, hogy a számára megújulást jelentő elemeket hasznosítsa, asszimilálja.

De nem maradhatunk meg a múlt tudatánál, a hagyomány ápolásánál. Korunk robbanásszerű változásai módot adnak arra, hogy új módon kötdjünk egymáshoz, vagy hogy esetleg mi magunk teremtsünk új hagyományokat és kapcsolódási pontokat.

A legfontosabb változás, ami a rendszerváltás óta nem zökkenőmentesen, de mégiscsak zajlik és hatással van az osztrák-magyar viszonyra is, abban áll, hogy a magyar oktatásügy plurálisá vált, és egyben megszűnőben van az állami kultúra fogalma és gyakorlata.

Mindez annyit jelent, hogy a magyar állam - lehetőségeihez mérten - támogatja és ösztönzi az oktatási intézmények, a kultúra szereplőinek és termékeinek cseréjét, miközben a kultúrát és a felsőoktatás autonómiáját nem vonja kétségbe. Nem lélektelen protokollban, felülről kikényszerített aktusokban gondoljuk el az együttműködést, hanem a szabad akarat, a kölcsönös érdek és érdeklődés mentén kívánjuk azt ösztönözni. Persze azért az államok közti tevékenységnek is megmarad a tere. A közös expo előbb osztrák, több magyar lemondása után - reményeim szerint - az osztrák államalapítás évfordulója, illetve a magyar millennium alkalmat nyújt jónéhány közös tevékenységre.

A konkrétumokon túl azonban szembe kell néznünk térségünk egyik alapvető strukturális sajátosságával s azzal, hogy Ausztria és Magyarország közös történelmi múltja és a térségben betöltött szerepe alapján egyként érdekelt ennek a sajátosságnak a fennmaradásában és minél teljesebb működtetésében.

Térségünk - ahogy egykoron a valaha volt Osztrák-Magyar Monarchia is - erőteljesen multikulturális jelleggel rendelkezik. Az egykori germanizációk kudarca, az arrogáns magyar nacionalizmus sikertelensége és a más országokban maradt német kisebbségek háború utáni sorsa, illetve a határokon túli magyar kisebbségek hányattatásai elégszer figyelmeztettek erre. A tragikus délszláv válság is részben arról szól, hogy a multikulturalizmusra nem válasz az elnyomás és a vérontás.

Térségünk egyik legnagyobb értéke paradox módon sokszor térségünk egyik legnagyobb konfliktushordozójaként jelent meg múltunkban s jelenik meg napjainkban is, nem egy esetben. Azt hiszem, éppen Ausztria és Magyarország az, amelyiknek a leginkább kell tisztában lennie azzal, hogy a multikulturális jelleg ad színt, zamatot az együttlésnek, egységét Közép-Európának. S persze ez a két ország - miután mindkettő volt „felül” és „alul” a hatalmak játékában - kell hogy a legjobban tudja azt is, hogy veszélyes lehet az, ha a kulturális-vallási-etnikai sokszínűséget ignorálják. Talán itt teremthetünk új hagyományt, itt lehetjük fel azokat a kapcsolódási pontokat, amelyek a gyűlölet nyelve helyett a dialógus nyelvévé teremtik meg, és az együttlés módjával, stílusával szolgálnak példaként.

Nyitottság, szabadság és vitalitás - megítélésem szerint ez lehet együttlésünk, együttműködésünk olyan közös alapja, ami a multikulturális jellegből értéket és nem átkot terem. Pontosan olyat, amilyent a maga nyitottságával, szellemi szabadságával, vitalitásával a XX. század elején Bécs és Budapest hozott létre. ■

Fodor Gábor megnyitó beszédét mondja

Erich Kussbach nagykövettel és Ferdinand Trautmannsdorff külügyi főtanácsossal beszélget Göncz Árpád

Hanák Péter, Reményi Krisztina (a Prágai Magyar Intézetből), Miklósi László, a történelemtanárok egyesületének titkára, Szabó Magda író, Stier Miklós történész és diplomata Bécsből

POZSONY-PRESSBURG- BRATISLAVA

Hölgyeim és Uraim! Pozsonyból, Pressburgból. Isztropoliszból, Posonumból, Prešpor(o)kból és Bratislavából érkeztem, mint legutóbb is, Budapestre, de ez a felsorolás senkit se tévesszen meg, mert nem egy világcsavargó áll itt Önök előtt, a fenti nevek ugyanis nem hat, hanem egy pontot jelölnek meg földünkön, azt a helyet, amely 322 esztendeig Magyarország fővárosa volt, 75 éve pedig egymást ritmikusan váltó államkeretekben hol csak de facto, hol törvény szerint (de jure) is Szlovákia fővárosa lett.

Olyan város ez, amelyet ezer esztendeig három etnikum lakott felhőtlen békében, amelynek utcái három, a műveltek latinjával négy nyelvtől voltak hangosak, amelyet szóban és írásban minden népcsoport a maga nyelvén nevezett meg, s ebben senki sem akadályozta őket. A 16-17. század folyamán tenger melléki horvátokat is telepítettek a környék falvaiba, templomaikban az Igét a közelmúltig anyanyelvükön hirdették plébánsaik, s a 17-18. századtól a zsidók társadalmi és nyelvi súlya is egyre nagyobb arányúvá nőtt a városban. Ilyen volt ez a hely karakteresen 1918 végéig, halványulóban 1938 végéig, s még fölismerhető színeiben-ízeiben 1945 áprilisáig. Ma a városba látogató turista csak elvétve hall német vagy magyar szót, horvátot és jiddist végképp nem, s a magyarok, akik a legnépesebb kisebbségi csoportot alkotják az egy nyelvűvé átszervezett Pozsonyban, halkan szólnak, nehogy konfliktusokba keveredjenek azokkal, akiknek meggyérült jelenlétük sem akar tetszeni.

Ez lett Pozsonyból, ez lett a pozsony-hegyaljai városkákból, ez a Szepességből s a bányavárosokból.

s hajszál híján így jártak Szlovákia déli magyar települései is az utolsó falucskáig és tanyáig mind. 1919-ben a frissen alapított Csehszlovákiából mintegy százezer magyar kényszerült távozásra, 1939-ben több tízezer, mintegy 120 ezer cseh polgárt dobtak át a fiatal Szlovák Köztársaság határán, 1942-ben mintegy 65 ezer zsidót deportáltak Auschwitzba, 1945 után pedig 120 ezer német és 100 ezer magyar volt kénytelen, ezer, illetve több száz esztendő gyökérzetéről anyanyelve miatt leszakadni. Kiűzték a német és a magyar őslakosságot, s hagyták, hogy jórészt tönkremenjen minden anyagi és szellemi érték, amit a századok során kövekből és színekből, szavakból és zenei hangokból megépítettek. Városom s a környék építészetén főleg az osztrák németiség hagyta ott keze nyomát, a nyugatabbról érkező hatásokat is a mi németjeink közvetítették. A Szt. Mártonnak följánlott, rusztikus gótikájú pozsonyi dómot, amely a régió történelmébe koronázótemplomként írta be nevét, a bécsi Szt. István székesegyház kőfaragóinak kvádereiből emelték, mesterjeleiket a két egyház falába rakott tömbökön ma is bárki tanulmányozhatja.

A német kultúra közvetítőként is egész környezetén rajta hagyta nyomain; ez mind közhely. A nyugat-svájci, nagyobb arányban francia és katolikus Freiburg-Fribourg egyik szegletében Győr vagy Sopron, a másikkban Pozsony, a harmadikban Bécs, a negyedikben Selmecbánya (Banská Štiavnica, Schemnitz), az ötödikben az erdélyi (romániai) Brassó (Braşov, Kronstadt) valamely részletére ismerek, barokk jezsuita templomának homlokzata engem főleg a pozsonyi barokk templomokéra emlé-

keztet, de bárhol látom e formákat, otthon vagyok közöttük. Nem a barokkban, amely idegen tölem, hanem abban, amit egy-egy ilyen templom mint történelmi gesztus jelez. Tudom a korát, ismerem előzményeit és folyományát: hogy itt is a reformáció s az ellenreformáció csatája dült, s hogy a győzelem pálmáját Róma nyerte el.

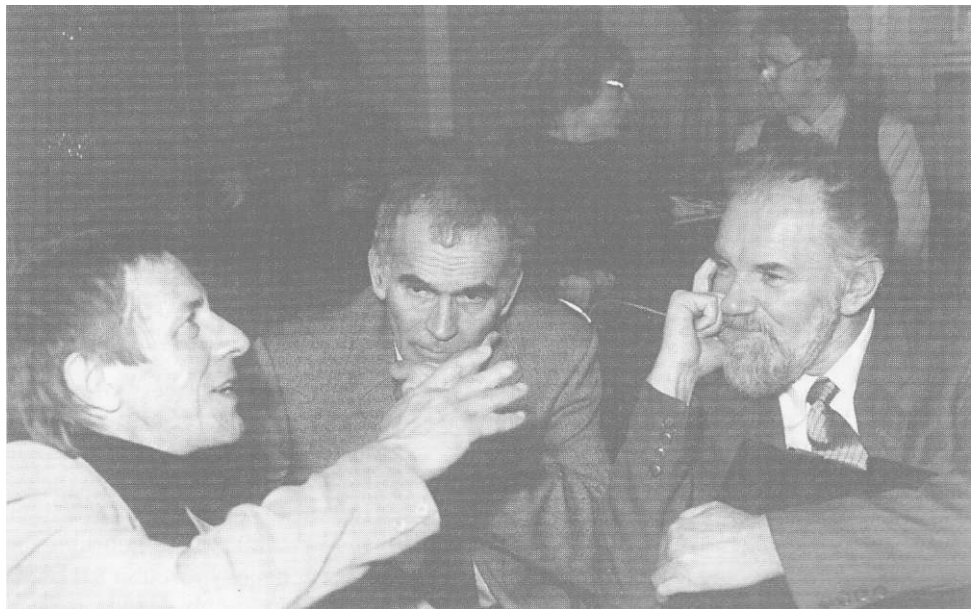
Ausztria s a német kultúra hatása-hozadéka nélkül a történelmi Magyarország városi kultúráját el sem tudnánk képzelni. Ez a hatás az ismert történelmi okokból, a tatárok s a törökök pusztításai s a magyar polgárosodás kényszerű elakadása miatt a 16. század derekától a múlt század végéig úgyszólván egyedül gyúrta városaink külső arculatát, s formálta a politikai érdek- vagy kényszerházzasság idillinek ritkán minősíthető 450 esztendeje alatt is. Ha az országos politika rombolt és taszított, a kultúra építkezett, ihletett és összekapcsolt, fölismerésekre indított, s táplálta a legjobbak békéltető humanizmusát.

Én most nem is a kövek, hanem a költői és zenei formák rejtettebb kapcsolatairól szeretnék röviden beszélni.

Egyik kedvencem, az erasmista Erdősi Sylvester János (1504 k.-1551 után) egy dunántúli nábob várkastélyában, Sárvár urának, Nádasdy Tamás nádornak gyermekeit oktatóján, magyarra fordította s helyben ki is nyomtatta az Újszövetséget, s közben mint a három szent bibliai nyelv tudósa jött rá boldogan és büszkén, hogy anyanyelvének rövid és hosszú szótagjai pregnánsan elkülönülnek egymástól ugyanúgy, mint az ógörögben és a latinban, s hogy ezáltal a magyar kiválóan alkalmas az antikvítás metrumainak költői alkalma-

zására. Meg is írta humanista újgyakorlatnál értékesebb hexa- és pentametereit, az első magyar disztichonokat, s valamelyik magyar egyetemen várt volna rá egy bőven kiérdemelt professzori hely, Pécsen, Budán vagy a Korvin Mátyástól alapított pozsonyi Academia Istropolitanán, de az első két városban már műezzinek énekelték Allah egy igaz istenségét és Mohamed prófétaát, a pozsonyi egyetem működtetéséhez szükséges kincstári pénzt pedig a reneszánsz király utódai gyorsan elherdálták. Sylvesterünk ura, Nádasdy Tamás nem tehetett mást, mint gyermeinek tudós nevelőjét a bécsi egyetem professzori székébe protezsálta, s verstanunk potenciális forradalmasítója hébert, majd görögöt és történelmet adott elő Bécsben, ahol 1551 után szépen nyoma is veszett.

Prozódiánk másik forradalmasítója, aki már ténylegesen is újított, mert egy kedvezőbb korban, nem úgy mint Sylvester, követőkre is lelt, a jozefinista-aufklárista, szabadkőműves és jakobinus Kazinczy Ferenc (1759-1831) volt. Ő egyebek közt a kor német lírájának rajongójaként vált híressé és fontossá, mert az új ritmusformák importja mellett korának magyar irodalmi ízlését is megújította. Azt hiszem, valóban érdekes, hogy 1801 júniusának végén I. Ferenc király 2387 napos várfogságából szabadulván, királyi kegyből nyakán maradt fejét csakhamar a jambus és más mértékek meghonosításán kezdi törni, de nem boldogul a feladattal. Sylvester magyar költőutódai többnyire vagyonukból kiforgatott birtokos nemesek vagy főurak, bujdosók és katonák vagy ágrólszakadt, hajszolt prédikátorok, akikhez el sem juthat Sylvester bibliafordítása, így a közte és Kazinczy közti kétszázötven év kihull prozódiánk fejlődéséből, a nyelvünkben szunnyadó latens antik és nyugat-európai ritmuskincs előhívatlan marad. Kazinczynak nincs kitől tanulnia, lejtést az anyatejjel magába szívnia, és sorai csak nem akarnak jambusokba rendeződni. „*Sem rímeim nem valának szép rímek, se scandált soraimban nem boldogulhaték. Nem értém, mi*

Szigeti László Dunaszerdahelyről, Gömöri György Cambridge-ből, Koncsol László Pozsonyból érkezett

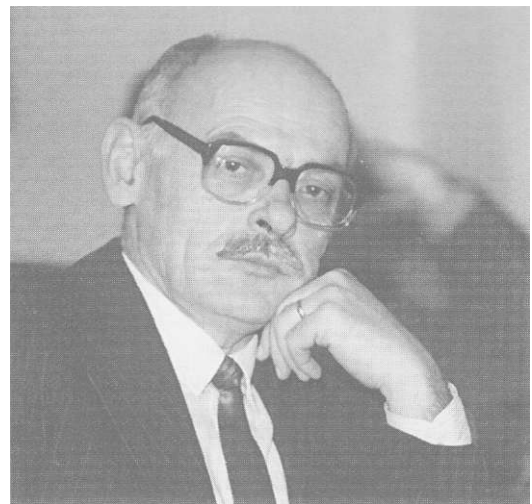
dolog, hogy (...) én, ki németben nem tévesztem el a schémát, magyarban eltévesztem, s fülem érzi, hogy a sor hibás, de megigazítani nem tudom.” Kazinczy érdekesen és tanulságosan folytatja prozódia-történeti visszapillantását: „*Eperjesen* (ez egy Sáros megyei, akkor részben német város, a humanisták nyelvén Frapopolis, szlovákul Prešov) *s már négy esztendő előtt, midőn a német prosodia törvényeit nem ismerém* (tehát ösztönösen, hallás után, a jól ismert német minták utánzásával, egy amolyan kései anyatejjel), nem találván, a kit keresék (tudniillik német ajkú szerelmét, Steinmetz Annát), ezt hagytam vala asztalán:

Ninon sieht dieses Blatt und
lächelt froh es an;
Vielleicht, o welche Götterlust!
Vielleicht drückt sie's an
ihre Brust.
Götter, lasst mir den süssen
Wahn,
Das höchste Glück aufeurer
Erde,
Und macht, dass ich dies
Blatt jetzt werde.”

Kazinczy maga is kritikusan értékeli költői teljesítményét, tudja, hogy amit németül versben rögtönzött, az csak iskola, amely legfeljebb egy sajátos magyar ritmüstörténeti értéket hordoz, mint a magyar jambus belső, német nyelvű előtörténetének példája; mondhatnók, hogy a magyar jambus német jam-

Rudolf Chmel volt csehszlovák nagykövet, Richard Prazák Csehország budapesti nagykövetével

Szilágyi István író, folyóirat-szerkesztő Erdélyből

busokkal kezdődött. „*A darabnak - írja - ha érdeme nincs is, legalább megfelel a schémának; a mit magyarban merem, meg nem felfele, mert némely sor jambusokból áll, némely trocheusokból.*” Végül aztán Kazinczy papírra veti az esetből jól általánosítható tanulságot: „*De a még ki nem játszott (ti. hangolatlan) muzsikai szeren a legtanúltabb újjak is hibás hangokat szállatnak meg; miként ne, midőn gyakorlatlan újjak azon felül?*”

Harmadik példám a nemzet egyik legintimebb szellemi fogantatási aktusa elől próbálja elvonni a szemérmes kárpitot. A nemzetvé válási folyamat egy adott pillanatában, 1844-ben himnuszt kellett konstituálnunk, s a pályázaton a több generációs pozsonyi muzsikusként büszkélkedő, osztrák-német zenekultúrájú Erkel Ferenc (1810-1893) is részt vett. Birt ugyan a nemzet két ünnepi dala, mely alkalmanként himnuszi szerepben is elhangzott, az egyik a középkori Boldogasszony Anyánk, a másik a romantikus, egyébként német-magyar szótárt is írt költő, Vörösmarty Mihály jambikus Szózatjára egy évvel korábban, 1843-ban szerzett Egressy Béni-dal, de az előbbi egy ellenreformációs elemeket is hordozó Mária-ének, amelyre a nemzet protestánsai és izraelitái idegenül tekintettek, a másikat pedig bonyolult dallamszövése gátolta abban, hogy minden lélekből gáttalanul fakadjon föl. A pályázat kiírója Kölcsey Ferenc (1790-1838) Hymnus című népies-trochaikus formájú költeményét találta olyan szövegnek, amely nem felekezeti attitűddel fordul Istenhez mint a nemzet megtartó erőforrásához, s különben sem a nemzet valamely gondjáról, hanem a lényegéről, létről és nemlétről beszél. Erkel kompozíciójának zenei forrásairól több monda is kering; egyikük szerint az akkor már Budapesten élő muzsikusként emlékeztetőben gyermekkorának pozsonyi harangjai kondultak volna meg, s csengés-bongásukból, dallamukból és harmóniáikból bontakozott volna ki Himnusának zenéje. Már ez az eredetmonda is valami egyetemes ihletre tereli figyelmünket: Erkel magyar zenei mintákat is talál-

hatott volna például az akkor mélyen nemzetinek és népinek tartott toborzó és cigányzenében - mint mesterei, Haydn, Beethoven és Liszt, élt velük maga is operáiban -, tehát nyúlhatott volna a sajátoshoz, a partikulárishoz, s nem lobbanthatnánk a szemére, míg a harangzene minden népet Isten egyetemességében egyesít. Olyan fáma is elterjedt, hogy Erkel az osztrák *Gott erhalte Franz den Kaiser* (később *Gott erhalte, Gott beschütze unsern Kaiser, unser Land*) gyűlöletében, a császárhimnusz zenei ellenpólusaként szerezte volna nemzeti imánk melódiáját. Ám ezzel szemben a Haydn szerzette osztrák s az erkeli magyar himnusz zenei egybevetése azt reveals, hogy az utóbbi Haydn mester himnuszának dallamát követi a magyar szöveg üzenetéhez és alakjához illő, annál egyszerűbb változatban. Nem plágiumról van itt szó, azt már a kortársak is észrevették volna, s akkor nem Erkel viszi el a díjat, föl sem rémlett nekik a két himnusz zenei rokonsága, ez a különös fogantatás. Erkel számára ez a Haydn által írt csodálatos, mély zene a maga műfajában maga lehetett az abszolútum, s amikor ő is, mint minden művész, egy abszolút zenei kisformát építgetett, mélytudatából a bécsi óriás mintája rajzolhatta ki himnuszának dallamíveit. Ennél mélyebb, alkotáslélektani és pszichoanalízisre méltóbb szellemi hatást álmodni sem lehetne két szomszéd nemzet kapcsolattörténetében.

A politika a test, a kultúra a szellem dolga, s amit a testnek harca időről időre elrontott, azt a kultúra a hatásokban példákban, mintákban és kapcsolatokban úgy ahogy helyrehozta. Misszióját nem akarattal töltötte be, csak öntörvénye szerint működött. Ezt köszönhetjük az osztrák és a magyar kultúra kimeríthetetlenül gazdag kapcsolattömegének, amelyből itt három mozzanatot ragadtam ki, s a magyarság és a vele szembe fordított szomszédnépek kulturális kapcsolatainak: ezt, hogy minden vérontások és kisémmizések ellenére le tudunk ülni, s meghittén az Isten világához közeli közös szellemi értékeinkről tudunk beszélgetni egymással. ■

Ahogy egy osztrák diplomata látja

A magyar diplomáciának igen régi hagyományai vannak. Senki sem oszthat tehát tanácsokat nekik arra vonatkozóan, hogyan érhetik el leginkább céljaikat. Ezért már most kérem önöket, hogy fejtegetésemet ne úgy értelmezzék, tévesen, mintha tanácsokat adnék a magyar diplomáciának.

Szándékom inkább az, hogy megpróbáljak hozzászólni mai témánkhoz, meglehet, egy kissé szokatlan nézőpontból. Kiindulópontom a következő: milyennek láthatja önmagát Ausztria - egy osztrák diplomata szemével - mint a következő évek magyar diplomáciájának címzettje. Ez a magyar diplomácia kimondottan is céljának tekinti, hogy Ausztriához hasonlóan csatlakozzon az Európai Unióhoz.

Az a cél, hogy Magyarországot minél hamarabb az Európai Unió új tagjaként üdvözölhessük, találkozik az osztrák külpolitika céljaival is. Ismételten kijelentették ezt az osztrák kormány magas rangú képviselői is. Való igaz, hogy Ausztria, ha szomszédai - Csehország, Szlovákia, Magyarország és Szlovénia - mielőbb csatlakoznának az Unióhoz, egy csapásra megszabadulna attól a kedvezőtlen helyzetől, hogy az Európai Unió peremén foglal helyet, és mind biztonságpolitikai, mind gazdaságpolitikai szempontból kedvezőbb helyzetbe kerülne az Unión belül.

Levonhatnánk tehát ebből a következtetést, hogy Ausztriának bizonyára eleve elsődleges célja, hogy Brüsszelben harcoljon szomszédai mielőbbi csatlakozásáért, így hát a magyar diplomáciának nem kell kü-

Ferdinand Trautmannsdorff

A MAGYAR DIPLOMÁCIA LEHETŐSÉGEI AUSZTRIÁBAN

lönösebben törődnie azzal, hogy meggyőzze erről Ausztriát.

Ha józanul nézzük a kérdést, ez az álláspont valóban fölöttébb kézenfekvő. Közelebbi vizsgálat esetén azonban valamivel bonyolultabbá válik a kép, s ebből nyilvánvaló, hogy a magyar külpolitikára és diplomáciára is komoly feladatok hárulnak Ausztriával kapcsolatban.

Először is valószínű, hogy Ausztria mint az Európai Unió új tagja egy darabig saját magával lesz elfoglalva, amíg nem sikerül biztosítania magának az öt megillető helyet és befolyást a szervezeten belül. Ez történt eddig minden új tagállam esetében. Nem zárhatjuk ki tehát azt a lehetőséget, hogy szomszédaink csatlakozása még a kül-, biztonság- és gazdaságpolitikai kérdések felelőseinél sem fog kellő súllyal szerepelni.

Még ennél is sokkal nehezebb feladat lesz elültetni az osztrák közvéleményben azt a tudatot, hogy Ausztriának elsődleges érdeke Magyarország csatlakozása: az osztrákok új tapasztalatai a számukra eddig ismeretlen helyzetben esetleg azzal járhatnak, hogy az osztrák közvéleményben, a köztudatban egy ideig előtérbe kerülnek az ország saját problémái. Érvényes lehet ez az úgynevezett művelt közvéleményre, vagyis azokra, akik mint döntéshozók és véleményformálók hatást gyakorolnak az osztrák politikára, de érvényes lehet a tágabb értelemben vett közvéleményre is. Végül is tekintettel kell lenni rájuk Ausztria Európa-politikájának alakításakor.

Ma még nem lehet pontosan megbecsülni, milyen hatással lesz Ausztria csatlakozása a szélesebb közvéleményre, s hogyan alakul a vélekedés azzal kapcsolatban, hogy mennyire áll érdekünkben Magyarország mielőbbi csatlakozása. Mindenesetre tekintetbe kell venni azt a tényt, hogy a Magyarország és Ausztria közötti, az elmúlt években átjárhatóbbá vált határ az EU külső határává válik, és ez könnyen okozhatja azt, hogy megnő a jelenlegi szellemi távolság Bécs és Budapest között, és ezzel párhuzamosan Bécs inkább Brüsszelre figyel, a fontos dolgok ugyanis ott történnek. Tudatosan mondom így, hogy okozhatja, mert nem szükségszerű, hogy okozza is. Ám túlzott optimizmus lenne azt hinni, hogy nem kell számolnunk ezzel a lehetőséggel.

A magyar közvélemény formálójának tehát külön gondot kell fordítaniuk arra, hogy az osztrák közvéleményt olyan irányban befolyásolják, hogy tovább csökkenhessen a szellemi távolság Ausztria és Magyarország között. Ennek érdekében szellemi hidakat kell építeni, a meglevő hidakat erősíteni kell, szélesíteni kell a szellemi alagutakat, s újakat kell ásni.

Először is - s örömmre szolgál, hogy a Collegium Hungaricum igazgatója nyíltan beszélt ezekről a kérdésekről - a feladatunk a továbbiakban is az, hogy befolyásoljuk a sztereotípiákat és sablonokat, amelyek az osztrákokban Magyarországról élnek. Ez persze mérhetetlenül nagy feladatokat ró mind a közvélemény formálóra, mind a kultúrpolitikára.

Vásárhelyi Miklós, Ferdinand Trautmannsdorff és Görgey Gábor az elnökségben

Osztrákok egymás közt: dr. Erich Kussbach nagykövet, dr. Erhard Busek alkancellár és a budapesti osztrák gimnázium igazgatója, Alexander Kulman

Két előadó, aki a gazdasági együttműködés lehetőségeiről beszélt: dr. Martonyi János és dr. Medgyessy Péter

A hallgatóságban együtt előadók és diákok

A magyar diplomáciának tehát Ausztriában először is azzal a feladattal kell megbizkóznia, melynek összefoglaló megjelölésére újabban a „*public diplomacy*” kifejezést használjuk. Ez - röviden - magában foglalja ama folyamatok befolyásolásának az összes (legális) lehetőségét, amelyek hatással vannak az osztrákok véleményalkotására és a döntések meghozatalára. Ennek a diplomáciának a címzettjei összefoglalóan: a hatalom birtokosai (a döntéshozók), a döntések továbbítói, a média, a menedzserek és a tömegek.

Ezeket a feladatokat természetesen semmiképp sem lehet besorolni az osztrák külügyminisztériummal és a minisztériumi hivatalnokokkal ápolt klasszikus kapcsolatok közé, és nem lehet beszorítani a parlament kulcspozícióit birtoklókkal fenntartott kapcsolatok keretébe sem.

A minisztériumok hivatalnokai mellett Ausztriában még mindig a politikai pártok azok az intézmények, amelyek a közélet minden területét behálózzák. A *public diplomacy* tehát nem kerülheti el a pártstruktúrákkal való intenzív foglalkozást, s eközben persze a diplomáciai ügyességre és az ítéletképessegre kell bízni annak megítélését, hogy mely személyiségek gyakorolnak döntő hatást a vélemény- és ítéletalkotásra akár egy adott párton belül, akár a közélet hivatalos struktúráiban.

Emellett Ausztriában még mindig felfedezhetünk olyan vonásokat, amelyek - az állítólagos vagy tényleges visszas helyzetekről szóló nyilvános viták ellenére - arra utalnak, hogy a kamarák és az egyesületek még mindig erősen hatnak mind a döntéshozásra, mind a törvények végrehajtására. Ezek a kamarák és egyesületek ezután is fontos szerepet fognak játszani az Európai Unióhoz fűződő kapcsolatok alakításában. Nem véletlen, hogy a legjelentősebbeknek már most is van közvetlen képviselőjük Brüsszelben.

Engedjék meg, hogy csak példaként felsoroljak néhányat: a gazdasági kamarák, a munkavállalói kamarák, mégpedig mind a tartományi, mind a szövetségi szintűek, a szakszervezetek még mindig erősen központosított szövetsége, a mezőgazdasági kamarák, a szakmai kamarák, például a jogászoké és az orvosoké, a gyáripárosok szövetsége, a gazda-

sági szövetség, az osztrák munkások és alkalmazottak szövetsége, a parasztszövetség, az ún. erdőtulajdonosok szövetsége. A felsorolást tetszés szerint folytathatnánk a legkülönbözőbb érdekcsoportokkal.

Egyébként nem hiszem, hogy Ausztriában az összeomlás előtt állna a társadalmi partnerek összefogásának rendszere. Az utóbbi időben ezt a benyomást kelthették azok a viták, amelyek Ausztriában a kötelező kamarai tagságról és a kamarai vezetők díjazásáról folytak. Ezek a viták ugyanis mintha azt jelezték volna, hogy a társadalmi partnerek kulcsszerepet játszó képviselői elbizonytalanodtak létjogosultságuk felől, így tehát a kamarák, az egyesületek és leginkább a szakszervezeti szövetség, amely egyre inkább függetlenné válik a szociáldemokrata párt gyámkodásától, továbbra is fontos címzettjei a diplomáciai kapcsolatoknak, a befolyás megszerzésének és a meggyőzésnek.

A média szerepe Ausztriában is vitatott kérdés, hasonlóan a többi országhoz, és ezt a kérdést az osztrák állami intézmények - erre vonatkozó hagyományok híján - gyakran nem megfelelően kezelik. Nehéz feladatot vállal például az, aki a hírközlésre, mondjuk, az osztrák rádióra és televízióra akar hatni, és különösen nehéz hivatalos úton hatást elérni.

Mintha a többi osztrák médium is egyre dacosabban vagy makacsabban válaszolna a befolyásolási kísérletekre, és ez újra meg újra az eredményesség ellen hat. A sajtóreggelik, a főszerkesztők vagy a kulcspozíciókat betöltő újságírók hivatalos meghívásai is gyakran csak akkor hoznak eredményt, ha egyúttal olyan információkhoz is jutnak, amelyeket hamarosan közzétehetnek, vagyis ha a kapott információkat vonzónak találja a média. Egy követség azonban nem rendelkezik mindig ilyen információkkal. Egyébként egy este valamelyik divatos bécsi vendéglőben (pl. az „Oswald und Kalb”-ban vagy máshol) ebben a vonatkozásban többet érhet jó néhány sajtóreggelinél. Az osztrák újságírók egója egyébként rendszerint igen jól fejlett, s ezért rendkívüli jelentőségű a szűk kört érintő, egyéni kapcsolatok intenzív ápolása.

Ha a *public diplomacy*ba be akarjuk vonni a kultúrpolitikát, akkor bizonyos mértékig meg kell szabadulnunk attól az elképzeléstől, hogy a kultúrpolitika célja önmagában rejlik, és - ha eltekintünk az önábrázolástól - külön kell választani a politikai célkitűzésektől. A kultúrpolitika eszköztárát a *public diplomacy* keretében a politikai, a gazdasági és a nyilvánosságunk szóló kapcsolatépítés mellé kell sorolni - amennyiben alkalmas erre és hatékonyságát szigorúan a politikai célkitűzésekre jellemző mutatókon kell lemérni. Az ilyen értelemben vett politikának tehát alapvető feltétele az is, hogy átfogó munkatervet dolgozzunk ki, s egyben meghatározzuk mind a diplomáciai munka céljait, mind a kitűzött feladat súlypontjait.

Nem hiszem, hogy a kevés látogatónak szóló kiállítások, a kamarazenei rendezvények és a szűk körben megtartott felolvasóestek a Collegium Hungaricumban vagy máshol alkalmas eszközei lehetnek az ilyen értelemben vett kultúr munkának. Ezután tehát minden rendezvényt - amennyiben nem eleve olyan széles körnek szól, mint például a Matthias Corvinus kiállítás - nagyon szigorúan aszerint kell megítélnünk, hogy milyen eredményt hozhat a nyilvánosságot megcélzó diplomáciai munka számára.

A magyar kultúrpolitika feladatai közé kell sorolni azt is, hogy az osztrákokat újra emlékeztesse arra, milyen szoros az összefonódás Ausztria és Magyarország között, s arra, hogy ez az összefonódás a történelem része, de a mai kapcsolatok is igen szorosak. Ne legyenek illúzióink. Azoknak az országoknak - így Magyarországnak is -, amelyekhez a kommunizmus képe kapcsolódott, el kell viselniük, hogy érzelmi - nem racionálisan - minduntalan egy kalap alá veszik őket, mégpedig úgy, hogy akik e kalap alá tartoznak, azok gazdaságilag, társadalmilag és kulturálisan mind elmáradottak. Ez a megítélés lehet igazságtalan és bántó, de figyelembe kell venni mint realitást.

Nem titkolom el önök előtt, hogy Bécsben - éppen a gazdaságilag és politikailag befolyásos körökben - az a benyomás keletkezett, hogy az indulás kedvezőtlenebb feltételei ellenére Csehország éppen nálunk sikeresebben mutatkozott be önálló és

új arculatú államként, mint Magyarország.

Bármi legyen is a helyzet, Ausztriában Magyarország előfeltételei a legkedvezőbbek ahhoz, hogy az osztrákokban tudatosítsa a sajátos történelmi kapcsolatot és a jelenlegi kapcsolatot is, amely a két országot szorosan összeköti. Ezt a sajátos viszonyt nemcsak Ausztriában, hanem Brüsszelben is nyilvánvalóvá kell tenni. Tudatosítani kell mind az osztrákokban, mind az európaiakban, hogy természetellenesen elválasztja a két országot, ha közöttünk húzódik az EU külső határa, ezért ennek a határnak Ausztria és Európa érdekében a lehető leghamarabb belső határrá kell válnia. Éppen ebben az összefüggésben van jelentősége annak, hogy újra meg újra tudatosítsuk, milyen gazdasági előnyökkel jár ez az utóbbi években új-
jélelt közeli kapcsolat.

Magyarországnak az eszköztára is igen jó, s így alkalmas arra, hogy sikeres legyen az Ausztria felé irányuló public diplomacy:

Magyarország bécsi követsége a világ egyik legszebb ilyen épülete. Amióta ott tartják a magyarok bálját, ez a bécsi közönség egyik sajátos, nevezetes eseményévé vált, amely kitűnően használható a politikában és a nyilvánosságnak szóló munkában. Ezt a követségi épületet amúgy is minduntalan be kell mutatni a nagyközönségnek, hogy megszabaduljon a korábbi évek reálkommunizmusának megszenstelenítő bűnétől.

A Collegium Hungaricum Bécs egyik legjobb hírű intézménye, amely hajtóereje lehet a *public diplomacy* keretében zajló összehangolt kultúrpolitikának.

Magyarország főként az utolsó években igen ügyesen építette ki a tiszteletbeli konzulátusok jól bejáratott rendszerét, s ezek a konzulátusok nagyon alkalmasak arra, hogy az egyes szövetségi államokban zajló tevékenység kiindulópontjai legyenek. Az állami diplomácia a jövőben is rendkívüli szerepet szán nekik.

Magyarország azonban egy vonatkozásban különbözik minden más államtól: igen erős és társadalmi helyzetét tekintve kitűnő magyar emigráns közösség van Ausztriában. Az 1948 és 1950 közötti évek, valamint az 1956-os év több mint

kétszáz ezer magyarországi menekültje közül sokan kulcsszerepet játszottak Ausztria háború utáni újjáépítésében, leginkább a gazdasági és a szellemi életben. Ők nem feledtek el magyarságukról. Ám túl gyakran érte őket családás és sérelem országuk részéről, vagy legalább azt mondhatjuk róluk, hogy nagyon sérülékenyek. Ausztriában bizonyára az emigráns közösség a magyar állami diplomácia legerősebb bázisa. De mindenki tudja, aki valaha dolgozott emigránsokkal, hogy rendkívüli tapintatra van szükség ahhoz, ha befolyásukat és lehetőségeiket a diplomácia céljainak érdekében akarjuk hasznosítani.

Engem sok személyes, rokoni és társadalmi szál fűz az Ausztriában élő emigráns közösséghez, és elmondhatom, hogy a magyar állami hivatali tevékenység számára bizonyára ez a legnagyobb kihívás. Attól tartok, hogy egyetlen olyan törekvés sem igazán célravezető, amely az emigráns közösséget társadalmivá akarja tenni, majd mint közösséget be akarja kebelezní. Bizonyára nem könnyű ellenállni a kísértésnek, hogy az emigráns közösség befelől forduló tájékozódását támogassuk ahelyett, hogy a közösség tagjaiban rejlő hatalmas társadalmi erőt a magyar ügy érdekében mondhatni kifelé irányítanánk.

Csak vázlatosan mutathattam rá az Ausztriára irányuló magyar *public diplomacy* néhány, korántsem minden aspektusára. Tudom, hogy e kérdésben az elmúlt években Hunkár nagykövet úr és munkatársai már igen sokat tettek, és a másik oldalról figyelhettem ezt a tevékenységet - bevallom, olykor némi irigységgel -, amikor Ausztria budapesti követségén dolgoztam. Végül is egy beszélgetés során, melyet néhány napja az új magyar nagykövettel folytattam, világossá vált számomra, hogy az Ausztriában folytatandó *public diplomacy* koncepciója éppen az a program, melynek megvalósítását az új nagykövet, dr. Piesch Sándor a maga számára hivatali idejére célul tűzte ki. Kíváncsi vagyok és az Ausztriában tevékenykedő magyar diplomatáknak, hogy Magyarország érdekében kifejtett tevékenységük legyen szerencsés és sikeres, végtére ez - meggyőződésem - Ausztria érdeke is.

Bendl Júlia fordítása

A szünetben kis megbeszélés Gerő András és Rafal Wiśniewski lengyel diplomata között, a mikrofonnál Janovics Sándor operatőr

A tanácskozás utáni fogadáson Göncz Árpád, Maziej Koźmiński lengyel és Hajós Ferenc szlovéniai nagykövettel

Katona Tamás és Módos Márton

A Toldy Ferenc Gimnázium és a budapesti osztrák gimnázium diákjai tanáraikkal

Magda Vášáryova

SZÍNÉSZEK

A POLITIKAI SZÍNPADON

E témáról még 1988-ban írt egy verset az ismert szlovák költő,

L'udovit Feldek. A vers a kommunista politikusokat állította pellen-gérré: színészeknek mondta őket, akik a reális szocializmus nevű nagyszínházban lépnek föl, és ké-szek bármilyen szerepet eljátszani, ha ellenszolgáltatásul biztosítva tud-hatják a nómenklatúra jólétét. Ér-dekes módon a verset nem is a po-litikusok, hanem a színészek vet-ték magukra, mintha a költő őket vádolta volna meg, hogy csak azért vállalnak szerepet propagan-daizú darabokban, hogy kicsikét többet keressenek. Sokan ezt személyes sértésnek vették, és szabályos hajtóvadást indítottak szegény költő ellen.

Ezzel a kis történettel csak azt szeretném kiemelni, hogy amikor az alábbiakban művészekről és színészekről beszélek, és arról, milyen érzésekkel fogadták a rendszer bukását, abban milyen érdem illeti meg őket, nem mind-egyikükre gondolok, hanem csak azokra, akiket témám érint, és akiket személyesen ismerek hivatásos színésznő koromból. Hiszen ha a „bársonyos forradalomban” a diákoknak és az egész népességnek mindössze egytizede vett tevékeny részt, az arányok a kultúra területén sem voltak nagyon mások.

1970-ben egész nemzedéki csa-patokat, sőt egész színházakat ver-tek szét mint a káros oppor-tunizmus eklatáns példáit és a reális szo-cializmus ellenségeit, mint a Csehszlovákia megszállását követő „normalizálás” legfőbb kerékkötőit. Azért szólok erről, mert ha fel-vetjük a kérdést, hogy a kultúra mi-vel járult hozzá a rendszer bukásá-

hoz, vissza kell menni a hatvanas évekre, amikor a színházak hasonló helyzetben találták magukat, mint a nyolcvanas évek végén. Azt sem szabad elhallgatni, hogy 1970 után elegendő számmal akadt készséges színházi ember - tekintélyes személységek is -, aki mindenre ka-patható volt, hogy az új rendszer fi-gyelmét magára vonja - amint ez már mifelénk szokásos. Barátságok szakadtak meg, nemzedékek kerültek egymással szembe.

Csaknem tíz évig tartott ez az állapot.

A nyolcvanas években bekö-szöntő enyhülést először mi, szí-nészek éreztük meg. Miért? A né-zőtér sötét, és a közönség egybe-folyó tömegében lehetetlen az egyes emberek azonosítása. Már-pedig számos polgártársunk szá-mára ez a szabad véleménynyilvá-nítás első feltétele. Az évek során számos jelét tapasztaltam, hogy a nők szabadabban éreznek. Törté-netek tucatjait idézhetném föl, me-lyek arról szólnak, hogy az egy-más mellett ülő házaspár nőnemű fele túl hangosan vihorászik a rendszerre tett célzásokon, hit-es ura nem túl finoman oldalba böki, és óvatosan körülmélel, nem fi-gyeli-e őket valamelyik kolléga, ne adj' isten, a személyzeti főnök. A kommunista rendszer szocialis-ta szakszervezeteinek szociálpoli-tikájába ugyanis beletartozott, hogy a munkahely költségén kollektív színházlátogatásokat szer-veztek. A sötétség és mások egy-beolvasztó közelsége kicsiben, de példaszerűen megteremtette azt a légkört, amelyben az egyéni fele-lősség terhétől megszabadulva er-jedésnek indulhatott a csendes

lázas. A színészek önkéntelenül és akaratlanul is a konkrét poli-tikával és az egyes funkcionáriu-sokkal szembeni ellenállás meg-tesztelőivé váltak.

Gyakori volt, hogy az emberek csak azért mentek színházba, hogy frusztrációikat lereagálják, és cél-zásokat véltek felfedezni ott is, ahol szó sem volt ilyen szándék-ról. Még a klasszikus darabokat is így nézték, és akkor is valami aktuálisat hallottak ki belőlük, ha a színrevivők semmi ilyesmire nem gondoltak.

Így lehetett aztán, hogy idővel bizonyos színházak és bizonyos színészek a közönség szemében a polgári kritika és az ellenállás megtestesítőivé váltak. Egy-két színész - az érzékenyebbek és persze a demokratikusabb politi-kai beállítottságúak - kezdték ma-gukat beleélni a számukra hízelgő szerepbe, míg mások - főleg a párttagok - kapálództak a rájuk kényszerített szerep ellen, például úgy, hogy egyes előadásokat, me-lyekben maguk is felléptek, még a premier előtt feljelentettek, és be-tiltásukat követelték. Ha a nyolc-vanas évek végén színházaink né-zőterén a nevetés mérésére, a re-akciók intenzitásának kimutatásá-ra felállítottak volna egy baromé-tert, az megbízhatóan előrejelezte volna a fordulat közeledtét. Mi, akik a színpadon ágáltunk, 1988-ban hónapról hónapra szinte a bő-rünkön éreztük, hogy valami ké-szül. A nézők mind gyakrabban törtek ki nyíltzini tapsban olyan helyeken, ahol a legkevésbé szá-mítottunk rá, reakciónk egyre tüntetőbb lett. És a színészek, akik a közönség reakcióiból élnek, tar-

tották a lépést. Bennük is érlelődött a meggyőződés, hogy valaminek történnie kell. És így amikor megérkezett az első jelzés, jobban fel voltak készülve, mint a társadalom egyéb rétegei. És ami nagyon fontos, megszabadultak a szorongástól, mert érezték a közönség támogatását. Nem láthatnak persze a jövőbe, hogy meddig mennek el a változások, és nem tudhatták, mennyire számíthatnak a közönség támogatására, amikor majd jelentkeznek az első problémák. De hát nem is az ő dolguk volt, hogy ezzel törődjenek.

Ezért aztán Prágában először a színházi emberek álltak ki a bántalmazott diákok mellett, Pozsonyban pedig ők voltak a legeslegelsőek, akik aztán a diákok egy részét a maguk oldalára tudták állítani.

Mindez csak annak szerves folytatása volt, amit korábban már megéltek. Sokan kezdték úgy hinni, hogy ezáltal a fordulat zászlóvivői és főszereplői is lettek. Ha felkérték őket, kiálltak a szószékre, mert zengzetes a hangjuk és jó a dikciójuk, s felolvasták a nyilatkozatokat, amelyeket olyan értelmiségiek írtak, akik merték vállalni a kockázatot azokban a bizonytalan napokban. Így aztán nem csoda, hogy idővel sokan közülük elfeledkeztek róla, hogy a változásnak csak tolmácsolói és nem szerzői voltak. A szlovák írók akkoriban csak klubjukban gyűltek össze, hogy egymás és az alkohol társaságában legyenek úrrá a bizonytalanság érzésén, amelyet a rendszer változása váltott ki bennük. A színészek viszont szétrajzottak Szlovákia-szerte, hogy agítaljanak a fordulat mellett, hogy a kisvárosok és falvak lakóinak, akikhez nem jutottak el a hírek - mert a televízió nem tájékoztatott a helyzetről - elmagyarázzák, mire megy ki a játék. Akkoriban, szórványos kivételektől eltekintve, egységesek voltak.

Az első repedések akkor jelentkeztek, amikor néhányan közülük hirtelen jelentős funkciót kaptak

az első kormányban és a parlamentben, és amikor felmerült az átvilágítás gondolata. Ez a két dolog volt az, ami megbontotta a színészek váratlan barátságát és szolidaritását - mert váratlan volt ez, hiszen a színészek alapvetően rivalizáló emberek. Egységük tehát elsősorban nem amiatt bomlott meg, hogy eltérő elképzeléseik és felfogásuk volt a demokráciáról, inkább amiatt, hogy egyszeriben bizonytalanná vált a helyzetük.

Ma a színészek közössége ismét heterogén - szakmailag is, politikailag is. Néhány egykori párttag visszatért a régi megszokásokhoz, mások hamar átálltak a nacionalisták táborába - mindenki oda, ahol úgy érezte, érvényesülni tud, és jól megfizetik.

A színházak egy darabig üresek maradtak. A nézőket nem hajtotta a lereagálás szükséglete. Az érdektelenség és a foghíjas nézőterek láttán sok színész is kezdte másképp látni a „forradalomban” játszott szerepét. „Hát ezért harcoltunk?” - hallatszott egyre gyakrabban. Vagyis: Azért-e, hogy elveszítjük fontosságunkat? hogy bizonytalaná váljon a munkahelyünk? Pedig derekasan viselkedtünk, és az korábban bőven elég volt, hogy fellépjünk a független televízióban, amelynek azonban ma már saját műsoraira sincs pénze, és így tovább.

Ez a helyzet azonban nem tartott sokáig Szlovákiában. Miután Csehszlovákia szétvált, miután egyesek ismét egy tekintélyelvű rezsim bevezetését kezdték szorgalmazni, a színházak megint kezdtek megtelni emberekkel, akik otthon vagy munkahelyükön nem merik kimondani a véleményüket, és a színház megint átvette a pszichoanalitikus szerepét. A színházi emberek ismét a jól ismert helyzetben találják magukat, és jól érzik magukat benne. Csak az idő mutatja meg, javára válik-e ez a színháznak és a színházi embereknek - vagy tulajdonképpen kinek is válik a javára?

Farkas János László fordítása

Magda Vášáryova a fogadáson Szent-Iványi István külügyi államtitkárral

Nemeskürty István és Szabó Magda

Kiss Gy. Csaba és Katona Tamás

Heltai András, Vujicsics Sztoján és Vujicsics Marietta

„A SZOMSZÉDSÁGOT IS VISSZÜK...”

Beszélgetés dr. Erhard Busek osztrák alkancellárral

- Alkancellár úr, első beszélgetésünket 1991. október 23-án Bécsben vettük fel az Európai utas televíziós műsora számára. Azóta nagyon sok minden történt Közép-Európában, Ausztriában és Magyarországon is választások voltak. Hogyan itéli meg, jobbak vagy rosszabbak az „elképzelt Közép-Európa” esélyei, mint három évvel ezelőtt?

- Rászoktunk arra, hogy nagyon borúlátóak legyünk. Ezt én nagy hibának tartom. Komoly haladást tettünk Európa és Közép-Európa ügyében is, de mindannyian túl türelmetlenek vagyunk, sokkal gyorsabban szeretnénk a kitűzött célunkhoz érni, pedig mindennek megvan a maga ideje. Elmondhatjuk, hogy többet tudunk egymásról, hogy gyakrabban látogatunk egymáshoz, és hogy Közép-Európa ma komolyabb lehetőségeket tartogat, mint korábban. Mi 1995. január 1-jétől az Európai Unió tagjai vagyunk, de azt hiszem, hogy a vasfüggöny megszűnése Ausztriát sokkal inkább visszahozta Közép-Európába, mint ha ez a csatlakozás 1989. előtt jött volna létre. Akkor Ausztria sokkal nyugatabbra csúszott volna, és északi és déli szomszédainkat szem elől tévesztettük volna. Így azonban a szomszédtságot is visszük magunkkal. Az Európai Unió Ausztriáról szóló jelentésében hangsúlyozottan szerepel, hogy geopolitikai helyzeténél fogva Ausztria belépése után a kapcsolatépítés, az együttműködés és - távlatosan nézve - a csatlakozás Ausztria szomszédai

számára is sokkal inkább lehetséges lesz. És ezt mi valóra is akarjuk váltani.

- Milyen konkrét lépéseket terveznek ezzel kapcsolatban?

- Azt hiszem, ott kell folytatnunk, ahol a legutóbbi essenai tanácskozás abbahagyta, azaz rendszeres konzultációkkal kell eljutnunk a konkrét együttműködéshez. Például a biztonságpolitika kérdésében, a Nyugat-Európai Unió keretén belül. Az Európai Unió különböző szakprogramjaiban, gondolok itt például a tudomány és képzés területére.

- On most új szaktárca, az oktatásügy minisztere lett. Ebben a minőségében is rengeteget tehet a szomszédos országokért. Kialakul-

tak már konkrét elképzelései az együttműködésről?

- Azt kívánom, hogy addigra Ausztriának már sikerüljön az Európai Unión belül elfogadtatnia azt az indítványát, hogy Magyarországgal kezdjék meg a csatlakozásról szóló tárgyalásokat. Kívánom, hogy ne kelljen túl sokat gondolkodnunk a biztonság kérdéseiről, hanem hogy a béke magától értetődő legyen a térségben. És kívánom azt is, hogy ne csak a beszédfordulatainkban, hanem érzéseinkben is legyünk inkább európaiak, mint nacionalisták. Ez persze hosszú időt vesz igénybe, de olyan célkitűzés, ami megvalósítható.

Módos Márton

MAGYARORSZÁG - EURÓPÁBAN

ÉLNI AZ ORSZÁG SZÁMÁRA ADOTT LEHETŐSÉGEKKEL

Interjú Kovács László külügyminiszterrel

- Az ellenzék szerint a szocialista-liberális kormány változtatott a külpolitika fő stratégiai irányvonalán, mivel a prioritások sorrendjét „megcserélte”, hátrасorolta a határon túli magyarok támogatását, amely az előző kormányzat alatt abszolút elsőbbséget élvezett. Miniszter úr, hogyan látja ön: valóban új kurzus vette kezdetét 1994. július 15-én a külpolitikában?

- Meggyőződésem szerint a magyar külpolitika három fő cselekvési irányát - az integrálódást az euro-atlanti közösségbe, a kiegyensúlyozott viszony megteremtését valamennyi szomszédos országgal és a határon túli magyarság támogatását - nem lehet fontossági sorrendbe állítani. Ezek a célkitűzések szoros kapcsolatban, kölcsönhatásban állnak egymással, egyik sem rendelhető alá a másiknak. Arról nem is szólva, hogy a három prioritás jellegében is eltér egymástól.

Az euro-atlanti integrációhoz való közeledés a magyar kormányoknak folyamatos célja. Az előzőnek is ez volt, és a következőnek is ez lesz, mert ez nem egy kormányzati-parlamentari ciklushoz kötődik, hanem hosszabb folyamat. Nem tartom valószínűnek, hogy ennek a kormánynak a hivatali ideje alatt Magyarország az Európai Unió teljes jogú tagja lesz. A maximális cél, amit kitűzhetünk, hogy hivatali időnk alatt elkezdődnek és befejezéshez közelítenek majd a tárgyalások Brüsszel és Budapest között.

A szomszédos országokkal fenntartott viszony javítása, rendezése országonként különböző lépéseket igényel. Nyilvánvalóak a különbségek például a magyar-osztrák, a magyar-szlovén, illetve a magyar-szlovák, magyar-román vagy a magyar-szerb viszony között. A feszültségek feloldása ez utóbbi relációkban annyira sürgős feladat, hogy a kormány - szinte hivatalba lépésének másnapján - hozzá is kezdett ahhoz. Ami pedig a határon túli magyarság támogatását illeti, ez a mindenkor magyar kormány politikai-erkölcsi kötelessége.

Ami a kölcsönhatást illeti, ha valamelyik szomszédunkkal feszültté válna a viszonyunk, akkor szűkülne a mozgásterünk az ott élő magyarság támogatásában. Ha ugyanis a két ország között nincsenek magas szintű találkozók, ha a viszonyt a bizalmatlanság, a gyanakvás jellemzi, akkor nincs esélyünk arra, hogy eredményesen szorgalmazzuk az ott élő magyarság helyzetének a javulását, jogainak érvényesülését. Emellett az euro-atlanti közösség szemében is romlana Magyarország megítélése. Úgy néznének ránk, mint egy békétlen, szomszédjaival együttélési képtelen országra, népre. Ez pedig jelentős mértékben csökkentené hazánk csatlakozási esélyeit.

Vagy vegyünk egy másik példát. Ha a magyar külügyminiszter az Európai Unió vagy a NATO valamelyik vezetőjével a csatlakozás kérdéseiről tárgyal, akkor a magyar külpolitika másik két cselekvési irányát sem tudja megkerülni. Féléves tapasztalataim szerint minden esetben szóba kerül Magyarország és szomszédai viszonya. Megkérdezik azt is, hogyan ítéljük meg a kisebbségi kérdést, milyen módon szeretnénk javítani a határainkon túl élő magyarság helyzetén. Nekünk az az érdekünk, hogy megértsük: a kisebbségi kérdés nem valamiféle sajátos magyar ügy, hanem az egész közép- illetve kelet-európai régió stabilitásának egyik fontos feltétele.

- A prioritások közötti egyenrangú viszony megteremtése mellett van-e más új vonása a mostani kormány külpolitikájának?

- Igen, van. Például az, ahogy a világról és a külpolitika lényegéről gondolkodunk.

Szerintünk az a legfontosabb, hogy Magyarország érdekeit össze tudjuk egyeztetni a partnerországok érdekeivel, mégpedig az adott nemzetközi feltételrendszerben. Mi nem a vágyainkból indulunk ki, hanem kizárólag a realitásokat vizsgáljuk: a nemzetközi feltételrendszert, mégpedig nemcsak annak a pillanatnyi állapotát, hanem a lehetséges fejlődési irányo-

kat is. Egy olyan kis országnak, mint a mienk, fel kell készülnie minden lehetséges variációra, forgatókönyvekben kell gondolkodnia.

A mi külpolitikai gondolkodásunkban a történelmi múlt sem pozitív, sem negatív értelemben nem játszik olyan szerepet, mint az előző vezetés felfogásában. Én személy szerint sem hiszek abban, hogy a NATO-hoz vagy EU-hoz való csatlakozásunk szükségessége mellett érvelve a tatárjárásra, a mohácsi vészre vagy a nándorfehérvári csatára kellene hivatkoznunk. Az elmúlt évszázadok szenvedéseire éppúgy értelmetlen dolog utalni, mint azt felemlíteni, hogyan védte a magyarság a művelt Nyugatot a tatárokkal vagy a törökökkel szemben. Az ilyen érvelés iránt Brüsszelben teljesen érzéketlenek. Legfeljebb megmosolyogják.

A külpolitikai célok elérése szempontjából mi más módszereket, eszközöket tartunk megfelelőnek, mint az előző kormány. Nem hiszem például, hogy Magyarország képes lenne nyomást gyakorolni szomszédaira. Romániára azért nem, mert kétszer akkora, mint Magyarország, Szlovákiára azért nem, mert feleakkora, éppen ezért kétszer olyan érzékeny. Reménytelen dolog megpróbálni bármit is rájuk kényszeríteni. Azt sem hiszem, hogy ha négy évig nincs miniszterelnöki találkozó Magyarország és valamely szomszédja között, akkor ez használná a két ország viszonyának, javítja az ott élő magyar kisebbség helyzetét. Kiderült: az sem vezet eredményre, ha a magyar külügyminiszter feláll és faképnél hagyja tárgyalópartnerét az asztalnál, vagy lemondja esedékes látogatását. Ilyen módszerekkel semmit sem lehet elérni. legfeljebb tovább lehet rontani a viszonyt.

- *A külpolitika sikere nemcsak a szubjektív tényezők függvénye. Nagy szerepet játszanak az objektív feltételek is. Megítélése szerint Magyarország alapvető adottságai segítik-e a magyar külpolitika eredményes megvalósítását?*

- Tavaly jelent meg Magyarországon Franz Vranitzky osztrák kancellár interjúkötete. A könyvben találtam egy nagyon tanulságos mondatot, amely arról szól, hogy Ausztriának a Monarchia felbomlása után „meg kellett tanulnia kicsinek lenni”. Az Osztrák-Magyar Monarchia ugyanis ebben a térségben valóban komoly regionális hatalom volt, Ausztria pedig a maga nyolcmillió népeiséggel egy viszonylag kis ország. Ausztria azonban megtanult kicsinek lenni, és megtalálta helyét Európa közepén. Azt hiszem, Magyarországnak is tudnia kell kicsinek lenni. Tudomásul kell venni, hogy Magyarország határai adottak, területe alig több mint 93 ezer négyzetkilométer, s nem sokkal több mint 10 millió a lakosa. A mindenkori magyar kormánynak az az elsődleges feladata, hogy ezen a területen, ezt a tíz és fél millió embert hozzásegítse a boldoguláshoz. Illúziókat ker-

get, aki más feltételekben gondolkodik. Tudomásul kell venni, hogy a határok megkérdőjelezése vagy akár csak a szándékoltan bizonytalan, sejtelmes fogalmazás ebben a kérdésben Magyarország számára életveszélyes, ezért járhatatlan.

Szerintünk ez a kiindulópontja a szomszédokhoz való viszonynak és a kisebbségi kérdéshez való hozzáállásnak.

- *Egyesek temetik a regionális együttműködést, mások éppen ennek fejlesztésére buzdítják a közép-európai országokat. Vajon közelebb visz-e bennünket az euro-atlanti integrációhoz, vagy épp ellenkezőleg, gátolja a betagozódásunkat?*

- Gyakran elhangzik, hogy az igazán stabil Európa a régiók Európája. A különböző európai intézmények, így a leginkább összeurópai jellegű Európa Tanács, kifejezetten szorgalmazza a regionális együttműködést. Szerintem az olyan regionális együttműködési rendszerek, mint például a 10 országot átfogó Közép-Európai Kezdeményezés vagy a tartományi-megyei szintű Alpok-Adria munkacsoport, nagyon fontos szerepet játszhatnak a térség eurokonformitásának megteremtésében. Annál is inkább, mivel a résztvevő országok között egyaránt megtalálhatók az Európai Unió tagjai illetve a tagságra törekvők.

Ugyanakkor figyelni kell arra, hogy Nyugaton az Európai Unió bővítésével szemben vannak fenntartások. Ez részben természetes, hiszen ha egy rendszer jól működik, abba nem szívesen engednek be új tagokat, mert féltik, hogy a bővülés átmeneti problémákkal fog járni. Másrészt azért sem veszik szívesen a közép-európai országok csatlakozását, mivel egy hozzájuk képest elmaradott, ráadásul etnikai problémákkal, feszültségekkel terhes régióról van szó. Ezért fennáll a veszélye annak, hogy az Európai Unió a regionális együttműködési rendszereket a közép-európai országok számára a csatlakozás alternatívájának tekinti. Azt mondja: mit akarnak a közép-európaiak, ott van nekik a visegrádi együttműködés vagy a Közép-Európai Kezdeményezés. Érték be ezzel, ne akarjanak mindenáron bekerülni az Európai Unióba. Ezzel a gondolkodással szemben határozottan fel kell lépni, el kell kerülni, hogy ez a szemlélet uralkodóvá váljék.

- *Az európai integráció kiterjedése, Közép-Európa csatlakozása hozzájárulhat-e a határon túli magyarság sorsának javításához?*

- Magyarország és egyes szomszédai viszonyának lényeges és tartós javulását és ezzel szoros összefüggésben a kisebbségi kérdés európai normák szerinti rendezését leginkább az integráció kiterjesztésétől várhatjuk.

Az elmúlt négy évben az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének tagjaként rendszeresen megfordultam Strasbourgban. A német-francia határ átlépésekor szembeötört, hogy se határőrt, se vámtisztviselőt nem

látni. Tulajdonképpen észre sem lehet venni, hol a határ, nem kell lelassítani, folyamatosan megy a forgalom. Az Európai Unióban az integrációnak köszönhetően ilyené váltak a határok. Nagyon szeretném, ha egyszer a magyar-román határ, ahol most néha nem órákat, hanem napokat kell várni azt átlépésre, szintén ilyen képet mutatna.

Strasbourgban - amely a történelem folyamán hol francia, hogy német város volt - a városkép, az utcanevek ma is őrzik a kettősséget. Ha Strasbourgban valakiről észreveszik, hogy külföldi, rögtön német szóra váltanak. Egy elzászi német valószínűleg nem is érzi a jelentőségét annak, hogy ő francia vagy német állampolgár, hogy a határnak melyik oldalán él, mivel ez a határ immár csak jelképes.

Ha Magyarország, Románia és Szlovákia az Európai Unió tagja lesz, ha mindenütt az európai normáknak megfelelően érvényesülnek a kisebbségi jogok, akkor nem lesz jelentősége annak, hogy egy aradi, kolozsvári, kassai vagy pozsonyi magyar milyen állampolgár. Akkor szlovák vagy román állampolgárként is hátrányos megkülönböztetés nélkül vállalhatja magyarságát, ahogy az elzászi német is vállalhatja, vállalja németiségét.

- Szemrehányás érte az új vezetést azért, hogy lemond a határváltoztatás lehetőségéről. Valóban annyira irreálisnak ítéli meg egy esetleges határmódosítás lehetőségét?

- Akik azt hiszik, hogy a kisebbségi kérdés határmódosítással

rendezhető, azok figyelmen kívül hagyják a térség etnikai viszonyait. Akik azt gondolják, hogy Erdély Magyarországhoz tartozása megoldaná a kisebbségi problémákat - elhangzott ilyen vélemény a magyar parlamentben is -, azok elfeledkeznek arról, hogy Erdély lakosságának alig 20%-a magyar. Egy ilyen - egyébként nyilvánvalóan képtelen és kivitelezhetetlen - határmódosítás teljesen átalakítaná Magyarország etnikai viszonyait. Ily módon nem megoldaná, csupán áthelyezné a problémát.

Ma már nincs gyakorlati jelentősége annak, hogy évszázadokkal ezelőtt milyen volt az adott térség etnikai

összetétele. A lényeg, hogy ma milyen. El lehet ítélni - jogosan - az etnikai arányok tudatos megváltoztatását, azt a betelepítési politikát, amit egyes szomszédos országokban véghezvittek. De a jelenlegi magyar külpolitikának a tényleges helyzettel kell számolnia. Ebből a szempontból tehát érdektelen, hogy

„Ausztria azonban megtanult kicsinek lenni és megtalálta helyét Európa közepén. Azt hiszem, hogy Magyarországnak is tudnia kell kicsinek lenni. ...Meggyőződésem: a lakosság számára jobb egy működő határátkelőhely, mint háromnak a követelése.”

ezek az etnikai arányok milyen módon jöttek létre. Kisebbségi határkorrekciókat lehetségesnek tartok. De kizárólag békés úton, tárgyalások eredményeként. Csakis abban az esetben, ha a két érintett kormány kész erről tárgyalni, ha a szóban forgó terület lakossága ezzel egyetért, és ha ezt a nemzetközi közösség tudomásul veszi.

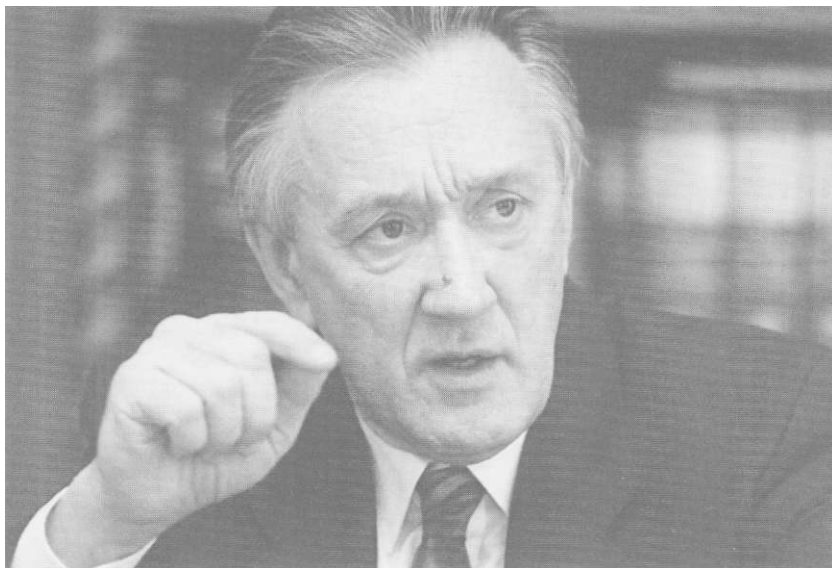
- Úgy tűnik, Brüsszel ragaszkodik alapszerződés kötéséhez Magyarország és a szomszédos országok között. Mi lehet ennek az oka? Gátolják-e integrációs törekvéseiket, ha önhibánkon kívül mégsem sikerül a dokumentumokat aláírni?

- Brüsszel azt várja, hogy Közép-Európa azon országai, amelyek csatlakozni akarnak az Európai Unióhoz és a NATO-hoz, rendezzék egymás közötti viszonyukat. Az alapszerződés Brüsszel számára egyfajta bizonyítékát adja annak, hogy ez megtörtént.

Az Európai Unió és a NATO tagállamai Közép-Európa stabilitásában érdekeltek, ezért szorgalmazzák a térség országai közötti feszültségek feloldását. Érdekeltségüket mutatja, hogy az elmúlt hónapokban lezajlott kétoldalú találkozóim során nyugati tárgyalópartnereim milyen elismerő szavakkal méltatták azokat a kezdeményezéseket, amelyeket az új magyar kormány tett a szomszédos országok felé a viszony javítása érdekében.

- A határon túli magyarság is ilyen pozitívan reagált?

- A román és a szlovák félnek átadott alapszerződés-tervezet a Szlovákia és Románia által is aláírt nemzetközi és európai dokumentumokkal teljes összhangban fogalmazza meg a kisebbségi jogokat. Ezek tehát támadhatatlan formulák. Természetesnek tartom, hogy ez nem mindenben elégíti ki a romániai vagy a szlovákiai magyarság igényeit, de meg kell érteniük, hogy ma ennyinek van realitása. Úgy hiszem, hogy hasznosabb dolog reális célokat kitűzni és azokat elérni, mint irreális célokat a távolból szemlélni. A közelmúltban egy ellenzéki képviselő parlamenti interpellációjában szóvá tette, hogy míg

„Deák Ferencet azért tartom a magyar történelem egyik legnagyobb politikusának, mert fel tudta mérni a realitásokat, túl tudott lépni az ábrándokon.”

az előző kormány három határátkelő megnyitását követelte Szlovákiától, a jelenlegi vezetés megállapodott ugyan háromról, de belenyugodott abba, hogy egyelőre csak egyet nyissanak meg a forgalom számára. Azt válaszoltam, hogy számomra és meggyő-

ződésem szerint a lakosság számára jobb egy működő határátkelő hely, mint háromnak a követelése. Megjegyzem, azóta a budapesti magyar-szlovák miniszterelnöki találkozáson megállapodás született a másik két határátkelő március 1-jéig történő megnyitásáról és további három átkelő megnyitásának napirendre tűzéséről is.

- Ha tíz és fél millió magyar itt boldogul, ez feltehetően segít a határon túliaknak, hiszen egy prosperáló Magyarországnak a tekintélye nagyobb. Egyetért-e ön ezzel?

- Az biztos, hogy egy prosperáló Magyarországra, amely tagja az euro-atlanti közösségnek, büszkén tekinthet a határon túli magyarság. De ugyanakkor, ha azok az országok, amelyeknek ők állampolgárai, nem fejlődnek, ha kívülrekednek az euro-atlanti együttműködésen, akkor az ottani többségi nemzet irigységgel, gyanakvással fogja Magyarország boldogulását figyelni, s ez nem kedvez a magyar kisebbségnek sem.

A korábbi magyar külügyi vezetés gyakran érvelt azzal, hogy míg Magyarország érett a csatlakozásra az Európai Unióhoz, a NATO-hoz, addig szomszédai nem. Túl azon, hogy az ilyen érvelés milyen feszültségeket okoz a kétoldalú kapcsolatokban, visszatérő szöveget kelt a nyugat-európai országokban is. Ráadásul nekünk nem az az érdekünk, hogy Magyarország egyedül váljék ebből a térségből az Európai Unió vagy a NATO tagjává. Ebből ugyanis semmilyen előnyünk nem származna a szomszédainkhoz fűződő kapcsolatok vagy a határon túli magyar kisebbség tekintetében. Magyarország számára az az előnyös, ha a térség minél nagyobb része válik eurokonformmá, éretté az euro-atlanti integrációra, mert akkor jönnek létre azok a bizonyos európai viszonyok, mint ame-

lyekről a német-francia határ vonatkozásában szoltam.

- *Milyen eszközök állnak a kormányzat rendelkezésére ahhoz, hogy javítson a határon túli magyarság helyzetén?*

- Az első lehetőséget a bizalomra épülő kétoldalú kapcsolatok jelentik az adott szomszédos országokkal. Ez esetben megvan a lehetőségünk arra, hogy szóvá tegyük a problémákat, sürgezzük azok megoldását. A másik lehetőséget a nemzetközi szervezetek és fórumok jelentik, ahol továbbra is szorgalmazni fogjuk a különböző kisebbségvédelmi dokumentumok elfogadását, vagyis e kérdés nemzetközi szabályozását. Nagyon komoly eredmény e tekintetben például az Európa Tanács nemrég elfogadott kisebbségvédelmi keretegyezménye. Végül azzal tudunk hozzájárulni a határon túli magyarság sorsának jobbításához, ha elősegítjük polgárosodását, gazdasági felemelkedését. Hiszen a gazdaság stabilitása és a demokratikus intézményrendszerek szilárdsága szoros összefüggésben van egymással.

Úgy gondolom, hogy a határmenti térségek, területek gazdasági fejlődésének a szoros kétoldalú kapcsolatok révén történő előmozdítása egyaránt érdeke Magyarországnak, az adott szomszédos országoknak és az ottani magyarságnak.

- *Van-e olyan külügyminiszter, aki diplomáciai sikereivel különösen nagy hatást tett önre?*

- Nem lehet külügyminisztereket az adott ország nélkül önmagukban megítélni. Más

lehetőségekkel élhet egy világhatalom és megint másokkal egy kis ország külügyminisztere. Minden külügyminisztert aszerint lehet sikeresnek vagy sikertelennek minősíteni, hogy tudott-e élni az országa számára adott lehetőségekkel, tudta-e szolgálni hazája érdekeit. Az Egyesült Államok külügyminisztere akkor lehet elégedett, ha globális kérdésekben tud eredményt elérni. Mint Henry Kissinger, akinek nevéhez fűződik az Egyesült Államok és Kína viszonyának a rendezése, vagy a békefolyamat elindí-

tása a Közel-Keleten a Camp David-i megállapodással.

Hans-Dietrich Genschernek Németország újraegyesítésében volt kiemelkedő szerepe. De már a korábbi években is óriási tekintélyt szerzett mint Európa egyik legrégebben hivatalban lévő, rendkívül gazdag tapasztalatokkal rendelkező külügyminisztere. Emellett kedves, közvetlen, tárgyalópartnerére figyelő ember, akivel élmény volt találkozni, tárgyalni.

Néha egy kis ország külügyminiszterének is lehetősége nyílik arra, hogy történelmi jelentőségű szerepet vállaljon. Ilyenkor az a kérdés, felismeri-e a kínálkozó alkalmat, és tud-e élni vele. 1989 őszén az akkori magyar külügyminiszter, Horn Gyula az NDK-menekültek előtti határnyitás kezdeményezésével képesnek bizonyult erre. A kis országok külügyminisztereinek azonban többnyire országuk nemzetközi kapcsolatrendszerének kitartó, következetes építgetése jelenti a sikert.

- *Deák Ferenc 1861-ben írt, a későbbi kiegyezést mintegy előkészítő cikkében egyaránt figyelembe vette Ausztria nemzetközi helyzetét és Magyarország lehetőségeit. Nekünk 1995-ben mire kell ügyelnünk?*

- Deák Ferencet azért tartom a magyar történelem

egyik legnagyobb politikusának, mert fel tudta mérni a realitásokat, túl tudott lépni az ábrándokon. Nekünk abból kell kiindulnunk, hogy Magyarország biztonsága, gazdasági és társadalmi modernizációja elképzelhetetlen az euro-atlanti integrációhoz való csatlakozás nélkül.

Magyarország Európa kö-

zepén egy nagyon bonyolult, sajnos instabil térség közepén helyezkedik el. Országunk sorsát az dönti el, hogy tudunk-e az adott feltételrendszerben gondolkodni, el tudjuk-e Magyarország érdekeit ebben helyezni, képesek vagyunk-e előrelátni a pozitív és negatív változásokat, és tudunk-e a lehetőségek kihasználására alkalmas eszközöket, módszereket találni.

*Az interjút készítette:
Szarvas Katalin*

„Országunk sorsát az dönti el, hogy tudunk-e az adott feltételrendszerben gondolkodni.”

Londonból nézve

MAGYARORSZÁG EURÓPA VÁLTOZÓ TÉRKÉPÉN

*Interjú Németh Miklóssal,
az EBRD alelnökével*

Németh Miklós, volt magyar miniszterelnök, az utóbbi években Londonban egy olyan nemzetközi pénzügyi intézet alelnökeként dolgozik, amely nevében is hirdeti programját: Európa újjáépítését és fejlesztését. Ilyen aspektusból figyelni Európát a térképének átrajzolását; ugyanekkor Magyarország, a magyarság sorsa és jövője iránt aktívan elkötelezett politikusként - régebbi, szép szóval: honfiúként - mérlegeli a dinamikus változásokat. A kettős nézőpont többdimenziós képet ad, jobban kiemeli a jelenségek térbeli elhelyezkedését és mélységelességét. Kérdéseinkre válaszolva megfigyeléseit, új élményeit összegezte.

- Kapcsolódnak-e Londonban szerzett tapasztalatai hazai életünkhöz, világhoz?

- Az EBRD-ben az én munkaköröm és feladatom nem Magyarország, nem is a régió képviselője, hiszen a bank legfelsőbb vezetésében mindenkinek nemzeti hovatartozásától függetlenül kell végeznie a dolgát, persze világosan meghatározott munkamegosztás alapján - egységes csapatként - érvényesítve a bank stratégiáját az igazgatótanács és a külső partnerek felé. De természetesen az nincs megtiltva, és nekem nem is lehetne megtiltani, hogy az innen látható jelenségeket, tendenciákat hazai eszjárással és szempontokkal is közelítsem. Itteni megbízatásom nem tanulmányút, nem is diplomáciai kiküldetés, mégis mindig érzem az egykori magyar diákok, mesterlegények, peregrinusok örökségét: amit Nyugaton eltanulni, megismerni lehet, azt nemcsak önmagáért a tudásért s nemcsak önmagamért kell elsajátítani, hanem azért is, hogy otthon beépíthető legyen.

Reális veszélyek

- „Európai újjáépítés” - ez a hangzatos cél és program áll a bank nevében. Az nagyjából világos a közvélemény előtt, hogy mi dőlt össze a kétpólusú Európa megszűntével, s hogy milyen állapotból kellene újjáépíteni, főként az Elbától keletre eső fél-Európát, de az egyáltalán nem világos, hogy milyen tervrajz alapján készül s milyen elrendezésű lesz az új épület. A most zajló európai változások aránya a két világháború iszonyú rengését követő átrendeződésekhez hasonlítható. Bármerre nézünk, élesen felmerül a kérdés: végrehajtható-e az újjáépítés, egy új minőségi állapotba kerülés békés úton?

- Sajnos, a tapasztalatok és a tendenciák azt mutatják, hogy nem. A világháborút még csak nem is a hideg béke, hanem a meleg háborúk korszaka váltja fel. Háború a Kaukázuson innen és túl, valamint a Balkánon, élelődő etnikai és polgárháborús feszültsé-

gek sokfelé. Ezek a tűzfészek mérhetetlen erejű további robbanások gyújtólángjai lehetnek. Világháborúnak nincsen reális veszélye, de éppoly messze vagyunk az európai békétől is. Az európaiakban, Nyugaton is, egyre inkább kifejlődik a veszélytudat és fenyegetettség-érzet. Tudniuk kell: súlyosan veszélyeztetett terhekből születnek az új államok, legtöbbször megint vérben, szennyben, káoszban. Különösen és sokszorosan igaz ez a volt Szovjetunióra, illetve Oroszországra. Nyugaton is mind többen rádöbbennek, hogy bizony Csehszlovákia is Európa, s hogy Európa nem szigetelheti el magát az ott és másutt zajló események hatásaitól. Érzékelhető ez például a közbiztonság megrendülésében, a csempészkedésben, a ki- és bevándorlásokban, a polgárok mindennapjait átszövő ellenőrizhetetlen maffiaakciókban, a kábítószer- és fegyverkereskedelem virágzásában. Nyilvánvaló, hogy ezek a problémák nem rendezhetők országonként. Vagyis az európai biztonság egy és oszthatatlan. Ennek a felismerésnek a jegyében kell támogatni és erősíteni a vajúddó, konfliktusos országokban a demokrácia és a stabilitás erőit; és intézményes biztonsági garanciákat kell kifejleszteni fegyveres támadás ellen egész Európában. Ebben a felelősség egyértelmű elhatárolása még a jövő kérdése az Észak-Atlanti Szövetség, a Nyugat-Európai Unió és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet között. Mindenesetre esély van arra, hogy az EBESZ szerepköre növekedjen a következő években. A fegyveres konfliktusok és a háborúk ugyanis nemcsak késleltetik, de meg is akadályozhatják a piacgazdaság és a demokratikus jogállamiság irányába tett lépéseket.

M. Miklos NEMETH

LE CONSEIL DE L'EUROPE: 23 Etats Membres

M. Tadeusz MAZOWIECKI

Európa: szuperhatalom?

- Nagyon borús ez a kép az európai kilátásokról. Ön tehát szkeptikusan figyelni az európai fejleményeket?

- Semmiképpen sem, csak realiztikusan. A jelenlegi helyzetben kétségtelenül jellemzők a veszélyek, de a lehetőségek még nagyobbak. Hatalmi vákuum keletkezett a világpolitikában, és Európának most, az Európai Közösség megerősödésével, világhatalmi pozíció elérésére nyílt esélye.

- A „vén Európa”, a „hanyagolt, alkonyi Nyugat” mint új világhatalom? Valóban reális ez a lehetőség?

- Igen. Európa, mint világhatalom, már formálódik és kiformalódhat. Már most rendelkezik ehhez megfelelő népességszámmal, nagyon színvonalas oktatási rendszerrel, magas teljesítményű infrastruktúrával, a gazdaság és a társadalom kifejezetten jó kreatív és abszorpciós képességével. A mintegy 360 milliós népességű Európai Közösség - nota bene: ez a népesség-szám nagyobb, mint az Amerikai Egyesült Államoké és Japáné együttvéve - kiemelkedő gazdasági erővel rendelkezhet. Kedvező a nyersanyagokhoz való hozzájutás lehetősége, a belső piac produktivitása és nagysága, a világkereskedelemben betöltött pozíció és a tőkeképzésre, valamint az innovációra való képesség. Európa olyan politikai rendszert fejleszthet ki, amely akcióké-

pes és komoly erőforrásokat tud mozgósítani világpolitikai célokra. Végül olyan katonai potenciált hozhat létre, amely biztosíthatja a viszonylagos sérthetlenséget és az esetleges ellenség elrettentését.

- S Magyarország része vagy tagja lehetne ennek az új világhatalomnak? Nem kergetünk-e ezzel ismét délibabot? Vagy nem járhatunk-e úgy megint, mint az elmúlt történelmi korszakban, amikor a hivatalos propaganda fennen hirdette, hogy végre több évszázad után, a világ „élenjáró országainak közösségében”, „a haladás és a jövő táborában” lehetünk - mignem csúfos kudarccal bizonyosodott be mindennek az ellenkezője?

- Magyarország és a többi kelet-közép-európai ország csatlakozási

forgatókönyve nincs előre megírva. A jövő Európájának belső struktúrája alapvetően attól függ, hogyan alakul Európa pozíciója a világ gazdasági és hatalmi viszonyainak most folyó, dinamikus átrendeződésében. Az Európai Közösség integrációs hajlandósága és elkötelezettsége, az integrációs és kooperatív erő hatósugara a világhatalmi pozíció tartalmától függ. Vagyis attól, hogy képes lesz-e az Európai Közösség vezetett európai gazdasági erőter egyenrangú pozíciót kivívni az Egyesült Államok vezetett amerikai gazdasági erőterrel és a Japán vezetett távol-keleti gazdasági erőterrel szemben. Mindenekelőtt a piacokért folyó küzdelmet említeném. Igaz ugyan, hogy a világgazdaság struktúráján belül erősödően jellemző

**Itteni megbízatásom nem tanulmányút,
nem is diplomáciai kiküldetés,
mégis mindig érzem az egykori
magyar diákok, mesterlegények,
peregrinusok örökségét:
amit Nyugaton eltanulni, megismerni
lehet, azt nemcsak önmagáért a tudásért
s nemcsak önmagamért kell elsajátítani,
hanem azért is, hogy otthon
beépíthető legyen.**

Magyarország és a többi kelet-közép-európai ország csatlakozási forgatókönyve nincs előre megírva. A jövő Európájának belső struktúrája alapvetően attól függ, hogyan alakul Európa pozíciója a világ gazdasági és hatalmi viszonyainak most folyó, dinamikus átrendeződésében.

a piacok globális összefonódása, de ezen a bázison meghatározó erejű a három nagy gazdasági erőközpont versengése. Nyilvánvaló, hogy az Európai Közösség létkérdése, hogy helyt tudjon állni a csúcstechnológiák versenyében, éppen ezért csak olyan mértékben érdekelt új európai országok integrálásában avagy a gazdasági kooperáció feléjük irányuló fejlesztésében, amennyiben ez a világgazdasági versenyben elfoglalt pozícióját távlatilag, stratégiaileg segíti. Ugyanekkor az is nyilvánvaló, hogy ha az Európai Közösség országai csak rövid távú, taktikai szempontokat vennének figyelembe, akkor egyetlen kelet-európai országnak sem lenne esélye az integrációra, legfeljebb a célirányos kooperáció bővítésére adódhatna lehetőségük.

- *Milyen további kihívásokkal, korlátokkal, akadályokkal kell számolnia a világhatalmi pozícióra törekvő Európának?*

- Másféle kihívás a globális katasztrófákból és a fejlődő országok elszegényesedéséből fakadó veszélykomplexus. Az aszály-, az árvíz- és az éhség-katasztrófák valamint a járványok növekvő gyakoriságának következtében sok fejlődő ország a gazdasági visszaesés, a nagyfokú külföldi eladósodás, a gyors túlnépesedés és a drámai mértékű környezeti roncsolódás örvényébe került. Ennek következtében jelenleg Nyugat-Európa a migrációs folyamatok fő célpontja, és nemcsak Kelet-Európából, hanem Észak- vagy Fekete-Afrikából és Ázsiából is.

Másrészt ezen országok nyíltan igénylik, sőt követelik, hogy hozzáférhessenek az európai belső piachoz, mert ebben látják a gazdasági konszolidáció és növekedés legfőbb garanciáját. Vagyis a kelet-közép-európai országok az Európai Közösségben csak nagyon korlátozott munkaerő-felszívó hatásra számíthatnak, továbbá arra, hogy a mediterrán medencében, de

másutt is egyenlő esélyű konkurensek vannak az európai belső piachoz való hozzáférhetőségben.

Az Európai Közösség további problémája, hogy az EFTA-csoport meghatározó országainak felvételével a gazdasági bázis erősödik, de ez nem jár együtt automatikusan a politikai erősődéssel. El kell helyezni például az Európai Közösség piaci rendjében a skandináv halászati ipart, amely a már napjainkban is éles spanyol-angol konfliktust tovább súlyosbítja; a későbbiekben pedig választ kell találni Lengyelország, Magyarország és más komoly mezőgazdasági potenciállal rendelkező országok termelésösztönzési és termékelhelyezési problémáira. S el kell helyezni az Európai Közösségen belül olyan új politikai orientációkat és tradíciókat is, mint amilyen például Svédország és Ausztria történelmileg kialakult semlegessége.

- *Igen: a nagyfokú heterogenitás. Ez integráló vagy dezintegráló tényező? Lehetséges-e ennyi különbözőségről koordinált, egységes, közös akaratot kifejező világhatalmat létesíteni?*

- Mi olyan földrészen élünk, amelyen a hagyományok, a mentalitások, a kulturális értékek lehető legtarkább változatossága préselődött össze, s ennél fogva nemegyszer össze is csapott, még a legkisebb területeken is. Gondoljuk csak végig: az erősen ta-

golt kontinensen négy nagyobb kulturális egység kontúrjai körvonalazódnak: a latin, a germán, a szláv és az iszlám Európáé. Vallásilag is megkülönböztethetők a túlnyomórészt katolikus Latin-Európa, a katolikus és protestáns keveredésű Germán-Európa, a görög-keleti Bizantin-Európa és az Iszlám-Európa régiói. Ezek a vallási és kulturális különbségek egymást kersztül-kasul átfedő fejlődéstörténeti jellegzetességeket - éles különbségeket és furcsa kontinuitásokat is - takarnak, s különböző típusú európai identitástudatokat alakítottak ki. Nagyságrendekkel különböznek továbbá a gazdasági teljesítménymutatók. A politikai stabilitás fokában és a politikai intézményrendszer jellegében szintén nagyok a különbségek.

Ezek a különbségek azonban önmagukban nem akadályai az integrációnak és az együttműködésnek. Felfoghatók egy történelmileg érvényesülő kreatív változatosság tüneteinek, amelyek között vonzás és taszítás egyaránt lehetséges. Az európai történelem tanúsága szerint a politikai intézmények és kormányzati irányultságok jelentősen befolyásolhatják, hogy a vonzás vagy a taszítás momentuma kerül-e előtérbe, hogy a mágneseknek az egymást vonzó vagy az egymást taszító pólusát fordítják-e egymás felé.

Erőviszonyok az új Európában

- *A változások folyamata megváltoztatja az egyes államok súlyát Európa politikai térképén. Nem eredményez ez olyan konfliktusokat, amelyek hátráltatják az új Európa kialakulását?*

- Meghatározó erejű néhány kulcsállam kölcsönös viszonya, amelyek földrajzi helyzete, politikai súlya és környezetükre gyakorolt befolyása oly mértékű, hogy döntéseik és mozgásirányaik megszabják az új európai rend kialakulását.

Mi olyan földrészen élünk, amelyen a hagyományok, a mentalitások, a kulturális értékek lehető legtarkább változatossága préselődött össze, s ennél fogva nemegyszer össze is csapott, még a legkisebb területeken is.

Az Európai Közösség közepén fekvő Németország esetében sok függ attól, hogy törekvéseit milyen erővel kapcsolja a Közösséghez és a csatlakozásra készülő közép-európai országokhoz, valamint a NATO-hoz, s hogy milyen mértékben vállal magára nemzetközi felelősséget.

Franciaország szerepe kiemelkedő az Európai Közösség kül- és biztonságpolitikájában; kérdés, hogy milyen erővel támogatja Németország Európa-politikájának integrációs céljait, s mennyiben akar - ellensúlyként - a mediterrán régió, sőt, Észak-Afrika néhány országa felé nyitni.

Anglia és a Közösség többi, kisebb, de erőteljes gazdasági potenciálú tagállamának reagálása szintén kérdéses.

Az USA világpolitikai prioritás-sorrendjétől függ, hogy milyen mértékű lesz az európai felelőssége saját biztonságukért és az új nemzetközi rend kialakításáért. Nyitott kérdés, hogy az USA és Európa viszonyát a tengerentúlról partneri, vagy rivális cél- és értékrendszer szerint alakítják ki.

Oroszország politikája meghatározó módon befolyásolja az eurázsiai régió fejlődési perspektíváját. Oroszország új állami identitásában éppúgy vezérlő cél és érték lehet a világbirodalom, mint a vezető európai hatalom, vagy éppen az Európa és Ázsia közötti közvetítés is.

Törökország esetében sok függ attól, hogy a török politika laikus erőként Európa mellé áll, vagy inkább vezető szerepre törekszik majd az iszlám világban. Döntésével befolyásolni tudja Dél-Kelet-Európát, a Transzkaukázust, Közép-Ázsiát és a mediterrán medencét is.

- Ennek alapján megkockáztatható az a kijelentés, hogy Európa jövője lényegében öt főszereplő állam alkujának a függvénye?

- Korántsem. Mint már mondtam: az új Európa létrejöttének alapvető eleme az Európai Közösség erősödése és megfelelő világhatalmi szerepe. Enélkül Kelet-Közép-Európában sem lesz jól működő piacgazdaság, erős jogállam és stabil demokrácia. Más kérdés, hogy az Európai Közösség erősödését mennyiben szolgálja annak szélesítése, és az milyen ütemben valósul meg. Ezt egyfelől az Európai Közösség integrációs és kooperációs ereje, másfelől Kelet-Közép-Európa országainak közeledési-csatlakozási képességei határozzák meg. A felszeletelésre váró torta növekedésének mértékében élesednek majd az

elosztási konfliktusok. Az EK költségvetéséből részesedő „rég” és „új” országok közötti feszültségek is polarizálódhatnak.

Mindezekon túlmenően, további lényeges követelmény az Európai Közösség átfogó intézményi reformja, amely képessé teheti az új problémák kezelésére, s amely persze túlmutat a német-francia-angol érdekháló önmagában is bonyolult szövevényén, és magába foglalja a mediterráneumban jelentkező Észak-Dél irányú feszültségek és a centrum-periféria jellegű konfliktusok mérséklését.

Mindenekelőtt - és ezt mindenki tudja - változtatni kell az Európai Közösség alaporientációján. Évtizedekkel ezelőtt a római, majd a párizsi egyezményben olyan nyugat-eu-

kell kidolgozni, amelyek lényeges mozzanatait a következők:

● az EK Tanácsa döntéshozatali folyamatának reformja (a többségi szavazás kiterjesztése, a szavazatok súlyozása, a „korlátozó záradék” kiigazítása),

● a bizottságoknak - mint az EK végrehajtó testületeinek - legitimizálása és áramvonalasítása (a bizottsági tagok száma, a kabinetkialakítás elvei, parlamenti szavazás),

● a Tanács elnökségének reformja (a rotációs elvű elnöktársz felváltása kétéves időtartamra, többségi döntéssel választott elnökkel, a funkciók elosztása),

● az Európa Parlament felelősségének és összetételének reformja (választási törvények egységesítése, a küldött-

Nyugat-Európa már többször megfogalmazta azt az intelmét, hogy a csatlakozási esély csak rendezett, jó kölcsönös kapcsolatok létesítése és ápolása esetén áll fenn.

rópai politikai és nemzetbiztonsági stabilitás, valamint erős gazdasági potenciál elérése volt a cél, amelynek feltételei a berlini fal leomlásával megváltoztak.

Erre kívánt reagálni Maastricht, de az ott elfogadott fejlesztési elképzelések nem foglalkoztak az időszerű problémák teljes körével (pl. oktatás, szociális biztonsági rendszer stb.), és a kis államok valamint a politizáló közvélemény kifogásolták az ajánlások diktátumjellegét is.

Maastricht felszínre hozott olyan addig lappangó feszültségeket is, amelyek az Európai Közösség országait a döntési rendszer átfogó reformjának elhatározására késztették, azért, hogy kiküszöböljék a problémák kezelése és a döntések során rendszeresen megnyilvánuló „demokratikus deficitet”, vagyis konszenzusos döntések szülessenek, amelyekkel a kis államok is egyetértenek.

Akár 1996-ban, akár bármikor máskor is igaz az, hogy az Európai Közösség szélesítését nem lehet megkezdni a jelenlegi intézményi és szervezeti keretekkel és politikai alapelvekkel. Maastrichtban Európa időt nyert, de 1996-ra - konzultációk sorozatában - a reformok egész sorát

szám maximumának meghatározása, a választókerületek definiálása).

Ez csak néhány példa, érzékeltendő, hogy mi mindent kell tenni a Közösség oldalán azért, hogy felkészült lehessen az újabb nyitási szakaszra.

Nincsen győztes

- Az európai világhatalom latolgatása felveti, hogy 1989-ben nyilvánvalóvá vált a két világrendszer harcában ki a győztes és ki a vesztes. De azóta öt év telt el. Ki most a győztes és ki a vesztes?

- Ezt a kérdést nem tudom megválaszolni. Egy közkeletű mondás szerint: „Vesztes biztosan nincs akkor, ha nincs győztes.” Márpedig győztes, az nincsen. Az elmúlt évek gyors és drámai változásai megrengették a világ összes régióját. Olyan tektonikus erejű átrendeződés kezdődött el, amely mindenképpen súlyos feszültségekkel jár együtt. A feszültségek, a bizonytalanságok - talán még az úttévesztések is - kiküszöbölhetetlenek. Persze sok múlik a távlatos politikai gondolkodásban, a stratégia érvényesítésének, rugalmas alkalmazásának és a hibák gyors korrekciójának ké-

**Csak a helyzetünket nehezítjük,
ha morális vagy más alapon
megkíséreljük zsarolni Nyugat-Európát.
Vegyük tudomásul,
hogy a nyugat-európai népeknek
nincs büntudata, és nem vagyunk olyan
helyzetben, hogy előírhatnánk nekik,
érezzenek büntudatot irántunk,
valamilyen általunk vélt vagy akár valós
mulasztás miatt.**

pességén; vagyis a politika élezheti is, de mérsékelheti is a feszültségeket. Sajnos a feltételek és követelmények gyors változásával sem Nyugaton, sem más régiókban nem tudtak lépést tartani. Nagyon sok a kihagyott lehetőség, az elvesztegetett idő, az elpazarolt pénz és emberi energia. A nyugati demokráciák is kihagytak kedvező helyzeteket és késlekedtek a cselekvéssel. Még inkább áll ez Közép-Kelet-Európára.

Itt az országok egy részében az átmenet súlyos gazdasági, szociális, környezeti és egyéb problémái, valamint az etnikai feszültségek túlcaptak az új államok döntési kapacitásán. Az állandósuló gazdasági válság, a tömeges munkanélküliség, a szociális támogatási rendszer szétesése és az etnikai konfliktusok a demokrácia kifejlődését, megerősödését gátolják. Növekszik a karizmatikus vezetés és a populista uralom iránti vágy, újraélednek a helyi és regionális ellenségek. Ez polgárháborúkat, nemzetek és népek közötti összecsapásokat, önkényuralmi visszarendeződéseket válthat ki. Az ilyen, helyi érdekű csatákban lehet ugyan győzni, de az erre az útra lépő országok végeredményben vesztesek lesznek: elvesztik az Európai Közösséghez történő csatlakozás - egyszóval az európaiság - esélyét.

De a visegrádi csoport országai is ronthatnak saját helyzetükön. Nyugat-Európa már többször megfogalmazta azt az intelmét, hogy a csatlakozási esély csak rendezett, jó kölcsönös kapcsolatok létesítése és ápolása esetén áll fenn. A visegrádi országokban a gazdaságpolitikká, az egész politikai irányzatot arra kell építeni, hogy az Európai Közösség számára csakis olyan, nyugati szemléleti bázison mű-

ködő 70-90 milliós piacgazdaság jelenthet vonzerőt, amely nemcsak szavakban határolódik el a „nyers” kapitalizmustól, a „Vadkelettől”, az emberi és kisebbségi jogok megsértésétől, hanem mindennapi gyakorlatában integrációs érettséget tanúsít. Ebben a folyamatban, az országcsoporton belül nem lehetnek győztesek vagy vesztesek. Aki győzelemre tör a másik ellen, az biztosan veszít. Együttesen összefogva azonban mindnyájan nyertesek lehetünk.

- *Az összefogás igénye szépen hangzik. Kossuth óta sokan hangoztatják itt ennek szükségességét, azonban ez Kelet-Közép-Európában még sohasem sikerült.*

- Pedig ez Nyugat-Európa határozott és nem irreális elvárása. Egész pontosan fogalmazva, az Európai Közösséghez való csatlakozás feltétele egy olyan együttműködési szint, amely meghaladja a laza szabadkereskedelmi társulás kereteit. Egyébként a szabadkereskedelmi elvvel és övezettel ezek az országok csupán az ebben legközvetlenebbül érdekelt nagyhatalom, vagyis az óhatatlanul újjászerveződő orosz államiság vonzáskörébe kerülhetnének be. Ez is alternatíva, de nem hiszem, hogy ez hosszabb távon a térség népeinek érdekeit szolgálná, sőt, végső soron elmentmondana Oroszország érdekeinek is. 1989. valóban a csodavárás, az eufória, az illúziók éve volt Kelet-Közép-Európában. Ezeket az illúziókat, amelyek a régió sajátos történelmi csököttségeiből sarjadtak, még táplálták is Nyugatról. Azóta azonban az illúziók elvesztek, és nyersen előtűnnek a modernizációt akadályozó, kemény realitások, a centrum-periféria különbségek.

Kelet-Közép-Európa és a mediter-

rán országok esélyei jelenleg még nagyjából egyenlők az EK csatlakozásra, de a sorrend még nem dőlt el, és az egyidejű felvétel lehetőségét nyugodtan kizárhatjuk az esélyek mérlegelésénél. A stratégiát ezért is önmagunkra, a térségen belüli összefogásra kell építenünk, minimális célként azt tételezve, hogy legalább mi ne rontsuk saját pozíciónkat!

Segíts magadon...

- *És a sokat emlegetett nyugati segítség szerepe? A Nyugat erkölcsi tartozása?*

- A segítség szót sürgősen felejtjük el. Kezdetől fogva politikai felelőtlenség, rövidlátás és reménytelen hazardírozás volt a használata. A Nyugat nem így működik. Azért érte el a modernizáció más térségek számára példamutató szintjét, mert képes volt érdekei reális meghatározására és érvényesítésére. Természetesen az Európai Közösség nyújt segélyeket különböző katasztrófák esetén. Azonban úgynevezett fejlesztési segélyeket csak abban az esetben, ha azok feladatorientáltak, megfelelnek a hosszú távú gazdasági érdekeknek, és a segélyek felhasználásában az ellenőrzés feltételei biztosítottak.

Csak a helyzetünket nehezítjük, ha morális vagy más alapon megkíséreljük zsarolni Nyugat-Európát. Olyan fajta érveléssel például, hogy odadobtak bennünket koncnak a jaltai egyezményben - csak viszolygás vagy közneveltség tárgyává válhatunk. Vegyük tudomásul, hogy a nyugat-európai népeknek nincs büntudata, és nem vagyunk olyan helyzetben, hogy előírhatnánk nekik, érezzenek büntudatot irántunk, valamilyen általunk vélt vagy akár valós mulasztás miatt.

- *Mindezeket számításba véve, aligha adható határozott válasz arra: van-e reális esélye Magyarországnak és a visegrádi országoknak az EK-csatlakozásra a belátható jövőben?*

- Magyarország és az Európai Közösséghez speciális egyezményekkel kapcsolódó országok esetén a válaszom egyértelmű igen. Különösen az Essenben elfogadott határozatok alapján reális az esély egy meghatározott munkaprogram teljesítése után a csatlakozásra. A többi ország esetében a kooperáció bővítése van napirenden, amely azután - és ezt nagyon remélem - ott is elvezethet a csatlakozási folyamatok megkezdéséhez.

Az esélyeket a gazdasági hatékonyságon túlmenően politikai, hatalmi, kulturális, vallási és nyelvi szempontok egyaránt befolyásolják. A csatlakozás politikai stratégiájában ezeket a szempontokat komplexen, történelmi és reálpolitikai súlyoknak megfelelően kell szerepeltetni.

A brüsszeli új intézményi rend kiépülésével párhuzamosan a visegrádi országok fontos teendője, hogy megteremtsék a jószomszédi kapcsolatokat, és szerződésben rendezzék az esetleges határ- és kisebbségi vitákat. Ezek a csatlakozási munkaprogramon kívül eső előfeltételek. További előfeltétel a demokratikus intézményrendszeren nyugvó politikai stabilitás. Azokkal az országokkal, amelyek a politikai stabilitást nem a demokrácia eszközeivel biztosítják, az EK csupán a bővülő kooperáción alapuló, rendezett kapcsolatot tartja lehetségesnek, az integrációt azonban nem. Ezenkívül a visegrádi országoknak szavakban, de méginkább tettekben demonstrálniuk kell egyetértésüket az EK kül- és védelmi politikájával, és vállalniuk kell a csatlakozás anyagi, jogi, rendtartásbeli és szervezeti követelményeit.

Külön nehézséget okoz majd nálunk is az Európai Közösség gazdasági szabályozási és kodifikációs rendjének alkalmazása. Ez körülbelül háromszáz különféle szabályozót és irányelvet jelent. A gyakorlatban pedig ki kell nyitni a magyar piacot az Európai Közösség irányába, létre kell hozni a vámuniót, az áruk, a személyek és a tőke szabad áramlását. A kemény konkurencia politikai kezelése is gondokat okozhat. Alapos diagnózis után ki kell operálni a gazdaság üszkösödő részeit ahhoz, hogy egészségesen fejlődjék, tényleg verseny- és ütőképessé váljék.

- Ezután már így vetődik fel a kérdés: képesek vagyunk-e, leszünk-e egyáltalán a csatlakozásra?

- Ismétlem: megítélésem szerint reális az esélyünk, azonban az oda vezető út nehéz és rögös. A modernizációs perspektívák, történelmi, keresztény hagyományaink, kultúránk, vállalt nemzeti identitásunk egyaránt a nyugati világ értékeihez kötnek bennünket. Ahhoz az európai hagyományvilághoz, amelynek a legfőbb értékei - Jacques Delors szerint - a római jog, a racionális görög szellem és a keresztény emberség. Közösen építhetünk egy olyan „középutas” európai

Ha jól mutatjuk meg értékeinket, akkor Nyugat-Európa fel fogja ismerni: nemcsak nekünk, hanem neki is érdeke az integráció; nem kisebb, hanem nagyobb értékű az a hozomány, amellyel érkezünk, mint amennyit a Közösségből kinyerni remélünk, s hogy nélkülünk Európának sem a múltja, sem a jövője nem lehet teljes, hanem csak torzó.

modellt, amelynek nézőpontjából Japán túlzottan kollektivistá, az Egyesült Államok pedig túlzottan individualista. A fenti érdekek érvényesítése nélkül nincs modernizáció, csak történelmi elkanyarodás. És tudjuk: nemcsak a modernizációra, hanem a történelmi elkanyarodásra is volt példa múltunkban.

De most inkább követendő példákat keressünk! Ilyen volt például a legutóbbi magyar századforduló, de hasonlóképp meggyőző példák sorozatát lehetne felmutatni a prágai, a krakkói, a zágrábi és más térségbeli városok múltjából. Ragyogó bizonyítékokat arra, hogy ez a térség nem volt mindig elmaradott, hanem egykor időazonosságban élt a legfejlettebb országokkal. Nem kevésbé készült itt a XX. század, mint Párizsban, Berlinben, Londonban vagy éppen New Yorkban. Az Osztrák-Magyar Monarchia a századfordulón viszonylag szabad légkört jelentett a szellemi-művészi munka, a vállalkozások, a befektetések, az innováció, a kereskedelem számára - és a térség nagy-szerű eredményeket produkált. Emlékeztünkben tarthatjuk, hogy ekkor építette első villanyozdonyát Kandó Kálmán, itt dolgozott az első telefonközponton Edison későbbi munkatársa, Puskás Tivadar, volt olyan budapesti gimnázium, ahol egy évfolyamon tanult Neumann János, a számítógép atyja, Szent-Györgyi Albert, a C-vitamin felfedezője, az atomfizikus Szilárd Leó és Teller Ede. Itt szabadalmaztatta már 1918-ban a hangosfilmfelvétel elvét Mihály Dénes, itt és ekkor kezdte filmes pályáját Korda Sándor, Kertész Mihály (Michael Curtis), Lugosi Béla és sok más, később Amerikában híressé vált mester... Folytathatnánk hosszan a pél-

dák sorát, a zeneművészet - Bartók, Kodály, Dohnányi és mások az irodalom, a filozófia, a képzőművészetek nagyjaival. Mi történt ezzel a hatalmas szellemi erővel? Mikor és hol tört meg a lendület? Most ne ezt firtassuk, minthogy soha nem vezet sehova a nemzeti sérelmek felsorolása, amelyekből minden nemzet végtelen hosszúságú példatárát gyűjthet össze. A sérelmekre nem építhetünk. De arra igen, hogy Magyarországnak és Közép-Európának van olyan hagyománya, olyan fundamentuma, ahonnan elrugaszkozhat.

Ha történelmi múltunk ilyen alapjaira építünk, akkor egyértelműen adódik a következtetés: Magyarország és a visegrádi országok nemcsak egy 70 milliós piacot jelentenek, hanem olyan - mentalitásban, nyelvben, kultúrában megnyilvánuló - hagyományt és olyan értékeket képviselnek, amelyek eredetükben is fejlődéstönétileg is európai értékek, és lényegesen gazdagítják az Európai Közösséget. Ha jól mutatjuk meg értékeinket, akkor Nyugat-Európa fel fogja ismerni: nemcsak nekünk, hanem neki is érdeke az integráció; nem kisebb, hanem nagyobb értékű az a hozomány, amellyel érkezünk, mint amennyit a Közösségből kinyerni remélünk, s hogy nélkülünk Európának sem a múltja, sem a jövője nem lehet teljes, hanem csak torzó.

Engem ez a tudat éltet, ez tesz elszánttá és fogékonná itt Londonban, a munkás hétköznapiakban, és ebben látom az összefogás közös nevezőjét, egymás megbecsülésének reális alapját a régió különböző országai, népei és nemzetei között is.

Az interjút készítette:
Jenei György és Szabó B. István

TALÁLKOZÁSOK - KRAKKÓBAN

Jacek Purchla

MIÉRT KRAKKÓ?

Karl Schlögel, a Közép-Európa jellegzetességeivel foglalkozó publikációiról ismert német szerző a legutóbbi könyvének (*Die Mitte liegt ostwärts. Die Deutschen, der verlorene Osten und Mitteleuropa*) címlapjára a kontinens e részének vázlatos térképét rakta. A Közép-Európa legfontosabb városait összekötő vonalak egy pontban találkoznak. A német szerző könyvének borítóját díszítő térképen ez a pont: Krakkó, véletlen ez, vagy objektív tény? Földrajzi szempontból kétségtelenül ez a helyzet. Krakkó három-négyszáz kilométernyire fekszik Prágától, Bécestől, Pozsonytól, Budapeستől, Lvovtól és Varsótól. Ha a kört kitágítanánk, akkor Krakkó egy Zágráb, Trieszt, München, Berlin, Königsberg, Vilnius, Minszk és Kijev alkotta körnek kerülne éppen a

közepére. A Skandinávia és Adriai-tenger, illetve a Balkán és Nyugat-, valamint Kelet-Európa közötti elhelyezkedés kezdettől fogva természetes módon határozta meg az egykori lengyel főváros fejlődését.

Krakkó különleges voltával kapcsolatban gyakran felmerül a *genius loci* fogalma, vagyis a Közép-Európa térképén elfoglalt különleges helye. S ehhez nemcsak a már említett földrajzi elhelyezkedés járult hozzá, hanem elsősorban az évszázados történelem. Krakkót gyakran nevezik Lengyelország szívének, a leglengyelebb városnak. Matriális és társadalmi összetételét tekintve ugyanakkor Krakkó a leeurópaibb lengyel város. Ez az univerzalitás és európaiság, illetve a lengyel és lokalitás között feszülő látszólagos ellentmondás adja a Visztula parti vá-

ros egyedülálló szépségét és egyedi hangulatát.

A waweli királyi székesegyház, amely évszázadok óta nemcsak a koronázások és a nemzeti hősök temetkezési helye, hanem a Haza Oltárának számít, a lengyelek és Lengyelország ezeréves történelmének élő könyve. Ebben a leglengyelebb templomban ugyanakkor egyedülállóan sok, az európai művészetet képviselő remekmű található. A székesegyház középkori, a francia és német székesegyházak hatását mutató belső tereiben egymásnak felelgetnek a nürnbergi származású Wit Stwosz zseniális szobrai, a pszkovi orosz művészek festményei és a krakkói születésű Józef Mehoffer szecessziós színes üvegablakai, s rögtön ezek mellett a bécsi Peter von Nobile által tervezett empire belsőben a nagy dán művész, Bertel Thorwaldsen szobrai vagy a bolonjai Guercino nagyszerű festményei. A templom minden szögletében az európai művészet különböző korszakokból és különböző régiókból származó remekműveivel találkozhatunk.

A történet három fejezete

A hatások és kultúrák sokszínűsége kezdettől fogva jellemzője volt Krakkó életének. A többi lengyel városnál jóval korábban, már a X. század elején a keresztény Európához tartozott, jóllehet a Karoling límesen kívül helyezkedett el.

A középkorban Krakkó jelentős európai város lett. Ebben nemcsak Krakkó fővárosi státusa, hanem a német kolonizáció is szerepet játszott. Az 1257-ben a „magdeburgi jog” alapján nagyvonalúan újjáalapított város rövidesen a késő középkori Európa egyik legnagyobb kereskedelmi központjává nőtte ki magát. A város akkor kialakított s a mai napig világosan megmaradt alaprajza volt az európai fejlődés első jellegzetes lenyomata. A XV. században Krakkó Közép-Európa legnagyobb metropolisai közé tartozott. Nemcsak egy európai állam fővárosa, hanem a nemzetközi kereskedelem gazdag központja is volt, a Hanza számos privilégiumával.

A második fejezet a XV-XVI. század fordulójához, a Jagelló-korszakhoz kötődik. Krakkó ekkor nem csupán európai jelentőségű politikai és gazdasági központ, hanem jelen-

tős kulturális és művészeti centrum is. Itt működött a késő középkori Európa legnagyobb szobrása, Wit Stwosz, s mellette kiváló olasz művészek is, akiket a királyi rezidencia átépítésére hívtak meg, s akik a gótikus Krakkóba elhozták a firenzei reneszánszt. A waweli királyi vár termeit csodás flamand faliszőnyegekkel díszítették föl, együttesük a mai napig a világ egyik legnagyobb ilyen típusú gyűjteményének számít. Virágkorát élte az egyetem, itt tanult többek között Kopernikusz is. A XV-XVI. század fordulóján Krakkó soknemzetiségű nagyváros volt. A lengyelek mellett laktak itt olaszok, németek, zsidók, ruszinok, de még skótok is. Egy kiterjedt birodalom fővárosaként Krakkó hatása a Jagellók államának délnyugati sarkából Litvánia és Fehéroroszország területére is kisugárzott.

Krakkó fejlődésének *harmadik fejezete* a XIX. századra tehető. A város különleges szerepét már a bécsi kongresszus megerősítette. Provincializálódása és jelentős romlása ellenére Krakkó a három megszálló nagyhatalom versengésének tárgya lett. Ausztria, Poroszország és Oroszország ugyanis kétszeres jelképet látott benne: Lengyelország függetlenségének és az európai hagyománynak a jelképét. Ezért vált Krakkó 1815-ben rövid időre formálisan független köztársasággá, s ugyanezért kebelezte be 1846-ban Ausztria.

Ebben a kivételesen nehéz helyzetben Krakkó egyetlen esélye a történelem évszázadok alatt felhalmozódott szellemi és anyagi öröksége maradt. A romantika korszaka és a történelem romantikus értelmezése felélesztette Krakkó mítoszát, a város a függetlenségétől megfosztott nemzet nagy történelmi múltjának jelképévé vált. Krakkónak ez a jelképes szerepe új jelentésekkel gazdagodott a XIX. század hatvanas éveinek politikai eseményeiben. Gondolok itt egyfelől az Oroszország által brutálisan elfojtott januári felkelés tragédiájára, másfelől a liberalizmus felé való fordulásra és a Habsburg-monarchia mélyreható belpolitikai változásaira, amelyek Galícia széleskörű autonómiájának megadásához vezettek.

Krakkó azonnal megértette, hogy milyen kivételes helyzetbe jutott a felosztott Lengyelország többi vidékéhez képest. Az oroszoktól megszállt területeket a felkelés után porig sújtotta a gyász és a megtorlás, a

porosz fennhatóság alá került rész fokozatos germanizációnak volt kitéve. A város hamar felvállalta a nemzet lelki-szellemi fővárosának szerepét. Újra virágzásnak indult az egyetem, más tudományos intézmények is életre kaptak, köztük az 1873-ban alapított Tudományos Akadémia. A Szépművészeti Akadémia köré kiváló művészek tömörültek. Ők tették Krakkót az 1900-as évek táján az Art Nouveau legnagyobb lengyelországi központjává. A gyorsan modernizálódó, szép és kényelmes város vonzotta a gazdag arisztokráciát. A leggazdagabb lengyel családok többsége igyekezett Krakkóban újra szert tenni saját kastélyra vagy elegáns villára.

Már ekkoriban kialakult itt a múlt, a Wawel körül felgyülemlett kulturális örökség sajátos kultusza. Mindemellert Krakkó, két korszak határán állva, a különféle kontrasztok, sőt a képtelenségig menő, groteszk helyzetek városa is volt. Késő feudális elmaradottság és kapitalista korszerűség ütközött egymással lépten-nyomon. Társadalmi rétegződését tekintve erősen megosztott város volt. Alapjában véve többféle Krakkó létezett ebben az időszakban: a konzervatív arisztokrácia és az igen nagy számú katolikus klérus Krakkója, az egyetem körül csoportosuló felvilágosult, liberális értelmiség Krakkója, az akadémikus és az avantgarde művészek Krakkója, a Kazimierzben (zsidó gettó) élő zsidó kereskedők, szatócsok színes, lüktető Krakkója, az elővárosok jellegzetes folklórt képviselő Krakkója, a növekvő számú proletariátus Krakkója, a prúd kispolgárság Krakkója. Erődítmény is volt népes osztrák helyőrséggel, s a függetlenségi mozgalom, az ún. Lengyel Piemonte titkos központja, és menedékhely is az orosz emigránsoknak, élükön Leninnel, aki Krakkóban készítette elő a későbbi forradalom tervét.

A város sokszínűsége egy sajátos lelki alkat kialakulásának kedvezett; megszületett a „krakauer” típusa; amely az 1918-ban újjászületett Lengyelországban is megőrizte jellegzetességét a többi lengyel városéhoz képest.

A „Lengyelország szívének” nevezett Krakkó történetében eddig tehát a szoros európai kötődésnek legalább három fejezetét fedezhetjük fel. A középkort, amikor a Visztula menti Hanza-város az akkori Európa nagy kereskedelmi központjai-

Fent: Krakkó ábrázolása
(1493)

Középen: a Flórián-kapu
részlete

Jobbra: a Mária-templom,
előtte Adam Mickiewicz
emlékművel

Interjú Grażyna Bryleuskával a CAMELOT magángalériában

- Mikor és milyen körülmények között nyílt meg ez a galéria?

- Galériánk három éve működik, népművészetet és naív művészetet mutatunk be. Egy ideig modern alkotásokat is bemutattunk, a modern művészeti galéria a pincében kapott helyet. Nemrég a pincét átadtuk egy kabarétársulatnak, és minden pénteken kabaréelőadásokra kerül sor, amelyeket a krakkói közönség nagyon szívesen látogat. Egyébként már ez a fenti galéria is elismerést vívott ki magának, a krakkóiak szeretik, és örömmel járnak ide.

- Vagyis azok, akik eljönnek a kabaréba, egyúttal vásárolnak is itt, és fordítva?

- Hogy vásárolnak-e, nem tudom, mindenesetre szeretik ezt a helyet, és ezt az egész kis teret Hitetlen Tamás köznek hívják, ahol, azt hiszem, sikerült egy kicsit feleleveníteni a bohém művészvilág hagyományait, ahol gyakran találkoznak művészek, festők, kabarészínészek.

- És a kulturális missziója mellett anyagilag is jövedelmező a galéria?

- Hát, ez már nehezebb dolog, mivel a galéria ráfizetéses, bár sok kedves vendégünk van, külföldi gyűjtők is, néhány lenygel gyűjtő is.

- Es miből tartják fenn magukat?

- Azt hiszem, hogy ez egy kicsit hobbija is a tulajdonosnak, Lodziński úrnak, aki már jó húsz éve gyűjti az ilyen alkotásokat. Ennek a galériának az ötlete mintegy az ő privát kedvteléséből született, és amikor lehetőség kínálkozott rá, létrehozta a galériát, és az itt bemutatott anyag jelentős részét - a mostanihoz hasonló alkalmi kiállításokat nem számítva - azok a műalkotások adják, amelyeket ő maga gyűjtött össze több, mint 20 év alatt.

nak hálózatába tartozott. A Jagellók korát, amikor a virágzó királyi székhely hatása kisugárzott a soknemzetű állam egész területére. A XIX. századot, amikor létrejött a liberális, a civilizációs vívmányokat és a hanyatló Habsburg Monarchia alkotó dekadenciáját kihasználó modern Krakkó. A város mindhárom korszakban kétszeresen is központ volt: az volt a lengyel politikában, és az Közép-Európa soknemzetiségű városhálózatában. De gyakran számított határvárosnak is, így például az egész XIX. század folyamán, amikor valóban az utolsó állomást jelentette a Nyugat és a despotikus cári birodalom képviselte Kelet találkozási pontján. Az említett három történelmi korszakban Krakkó fejlődésébe mindig döntően belejátszottak a külső tényezők és a Közép-Európa különböző részei között betöltött híd szerep.

Az elszigetelődés évtizedei

Közvetlenül a második világháború kitörése előtt Krakkónak mintegy 250 ezer lakosa volt. A városban az urbanizáció jelentősen megelőzte az iparosítást, Krakkó arculatát a kultúra, a tudomány, a város műemléki jellege határozta meg. Jól fejlődött a kárpáti gyógyüdülőkhez kapcsolódó idegenforgalom. Az utolsó fél évszázad azonban alapvetően megváltoztatta a város helyzetét és fejlődési modelljét. Krakkó elvesztette fővárosi rangját, szerepe leértékelődött a lengyelek életében, ami vidékiességbe taszította, és elszakadtak európai kapcsolatrendszerének szálai is, ami fokozta elszigeteltségét.

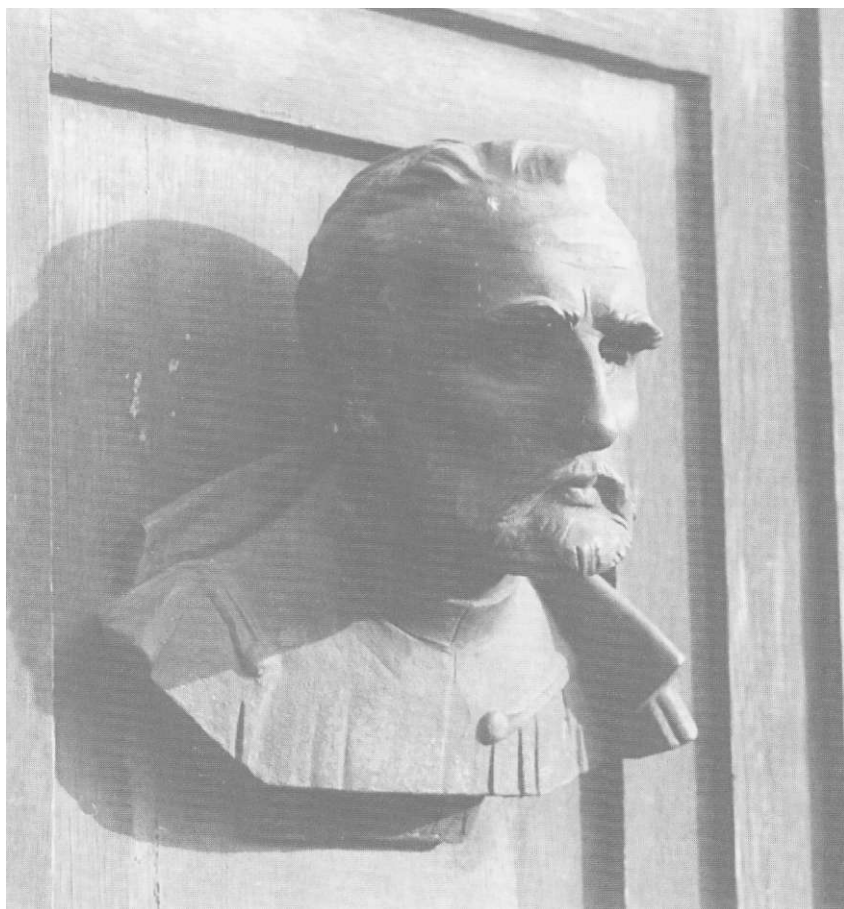
1939 szeptembere a lengyel állam újabb pusztulását hozta magával. Krakkót a hitleristák egy „General-Gouvernement” fővárosává tették. A megszállók mindent elkövettek, hogy Krakkóból terrorral és erőszakkal német várost csináljanak. Már 1939. november 6-án az egész civilizált világot megrázta a hír, hogy a németek a Jagelló Egyetem 186 professzorát és előadóját letartóztatták és koncentrációs táborba hurcolták Oranienburg-Sachsenhausenbe. Bezárták az egyetemet és számos más tudományos és kulturális intézményt. Kezdetét vette a művészeti alkotások tervszerű elrablása, elvitték Wit Stwosz híres Mária-oltárát is, előbb Berlinbe,

majd Nürnbergbe. Egyre nagyobb méreteket öltött a lengyel lakosság kiirtása. Különösen tragikus sorsra jutott a mintegy 55 ezer főt számláló zsidó közösség, amelyet szinte teljesen megsemmisítettek.

A németek elmenekülése és a Vörös Hadsereg egységeinek 1945. január 18-án történő bevonulása azonban nem hozta meg Krakkónak a remélt szabadságot. A várost, amely a lengyel nagyvárosok közül egyetlenként élte túl szerencsésen a háborút, különös módon kezelte az

ján bekövetkezett tényleges megszüntetése vagy a krakkóiak egy részének tömeges deportálását előirányzó, ugyanebből az időszakból származó terv jól mutatja, milyen sorsot szánt valójában a kommunista hatalom az egykori lengyel fővárosnak.

A legfájdalmasabb következményekkel azonban az a város érdekeivel ellentétes 1949-es döntés járt, amely a Főtértől keletre mintegy tíz kilométernyire felépítendő óriási kohómű s mellette egy százezres

Ajtó a Wawelben (részlet)

új hatalom. A Wawel körül összefonódó szellemi potenciál, Krakkó nemzeti szimbolikája, társadalmi összetétele, a város funkcionális jellege ellentétben állt a kommuniszták politikájának céljaival. Félelmeiket és komplexusaikat csak növelte az 1946. júniusi népszavazás, amely nem úgy ütött ki, ahogy az új rezsim várta, s növelte az 1947. januári országgyűlési választások krakkói eredménye. A Lengyel Tudományos Akadémia 1951-52 fordulóján

város, Nowa Huta létesítését irányozta elő. Ez lett Lengyelország első ún. szocialista városa. A nagyipari proletariátusnak ez a valóságos erődítménye azonban hamarosan veszélyessé vált az új hatalomra nézve. Legjobban a Szolidaritás időszaka bizonyította ezt, amikor is a Nowa Huta-i kombinát az egész Lengyelországra kiterjedő új mozgalom egyik legerősebb bástyájává alakult.

Nowa Huta létrejötté megzavarta

Krakkó egész addigi fejlődését, alapvetően megváltoztatta a város karakterét, nagyságát, társadalmi összetételét, urbanisztikai koncepcióját, a távolabbi perspektívát tekintve pedig a természeti környezet katasztrofális romlásának veszélyét idézte elő. A Nowa Hutába irányuló óriási beruházások ugyanakkor magának Krakkónak a fejlődését visszafogták, az erőltetett iparosítást ugyanis nem kísérte a városi infrastruktúra, a szolgáltatások, a lakásépítés fejlesztése, ami a lakosság lét-

ket a második világháború után gazdaságilag visszafejlesztettek.

Újkezdetek

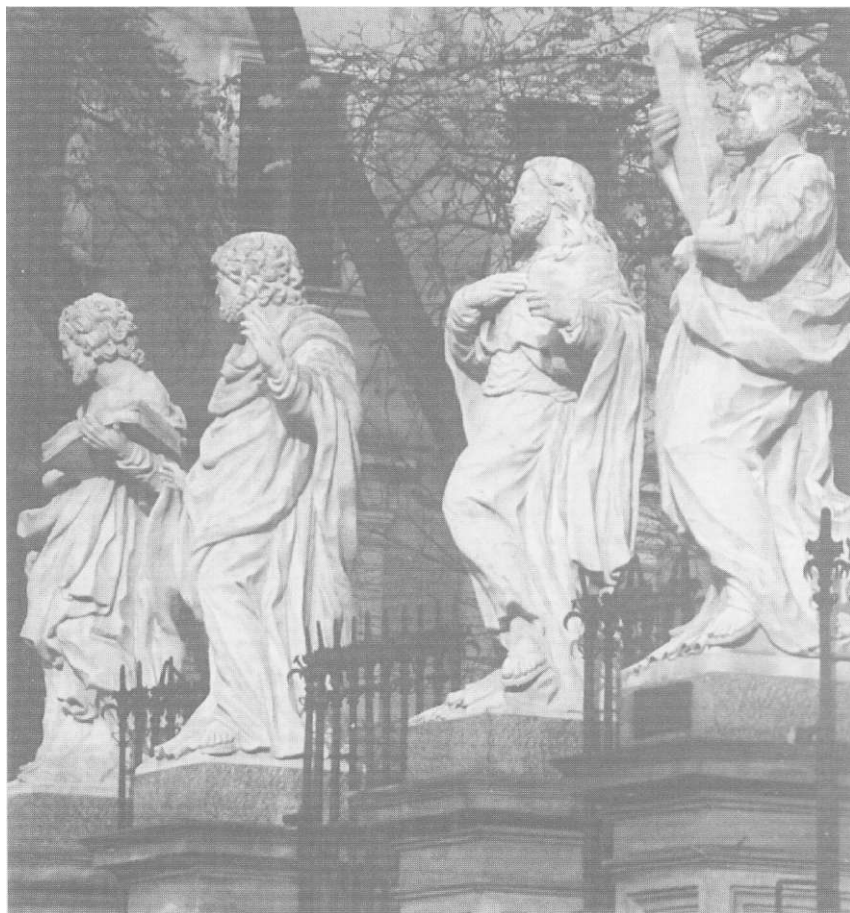
Krakkó e negatív folyamatok ellenére az utóbbi évtizedekben kivételes életerőről és kreativitásról tett tanúbizonyságot. A *genius loci*, a város egyedülálló szelleme újra éreztette hatását. Lengyelország szellemi fővárosának alkotó légkörében olyan világhírű tehetségek nőttek föl, mint Krzysztof Penderecki zeneszerző,

Lengyelország független kulturális és politikai életének legkiválóbbjait. A Tygodnik Powszechny katolikus értelmiségi köréhez kapcsolódott Karol Wojtyła krakkói érsek, a jelenlegi pápa, II. János Pál is, Az ő különleges személyisége is Krakkó szellemi légkörében alakult ki. II. János Pál pápa első, 1979-es lengyelországi látogatása volt a kovásza az 1980-ban induló Szolidaritás mozgalomnak, amely valójában megelőlegezte a közép-európai változásokat. Az 1979 júniusában Közép-Európa különböző országaiból Krakkóba érkezett zarándokok lelkesedését látva is nehéz volt akkor még hinni abban, hogy a szabadság oly közel van, s hogy e szabadság megszületésében Krakkónak megvan a maga szerepe és egyúttal nagy esélye is.

Közép-Európa új politikai valósága új fejlődési perspektívát mutat Krakkó számára. Ez az új perspektíva visszatérést jelent a város eredeti funkcióihoz, de visszatérést Európába is. Mert nem a várost tönkretévő és önmagában is haldokló kohászati ipar, hanem az évszázadok során felgyülemlett európai kulturális örökség és a hagyományok ereje jelenti a XXI. századba lépő Krakkó igazi tőkét.

Az újjászülető és a hagyományos kulturális értékek jegyében egyesülő XX. század végi Európa elsősorban a régiók és a városok Európája. Az európai nagyvárosoknak éppen a mi térségünkben kialakuló hálózatából nem hiányozhat Lengyelország egykori fővárosa sem. Annál kevésbé, mivel - ellentétben Prágával. Pozsonnyal vagy Varsóval - manapság Krakkó a régió egyetlen olyan kulturális metropolisa, amely nem tölt re semmiféle fővárosi funkciót. Vagy is Krakkó újra híd lehet Közép-Európa különböző népei és kultúrái között. E mellett szól a Visztula parti város kivételes történelme, amely összekapcsolja a Hanza városok Európáját a Jagellók Európájával és a Habsburgok Európájával, s így - nem csupán földrajzi helyzeténél fogva - természetes összekötő kapocs lehet a földrész északi és déli, nyugati és keleti része között. Ahogyan a XIX. és XX. század fordulója a nemzeti hagyományok erejére támaszkodó kulturális metropolisszá emelte Krakkót, úgy a XX. és XXI. század közelgő fordulója - univerzálisabb távlatokból szemlélve az egykori lengyel főváros kulturális örökségét - az egyesülő Európa egyik kulturális központjává kell hogy emelje Krakkót.

Szenyán Erzsébet fordítása

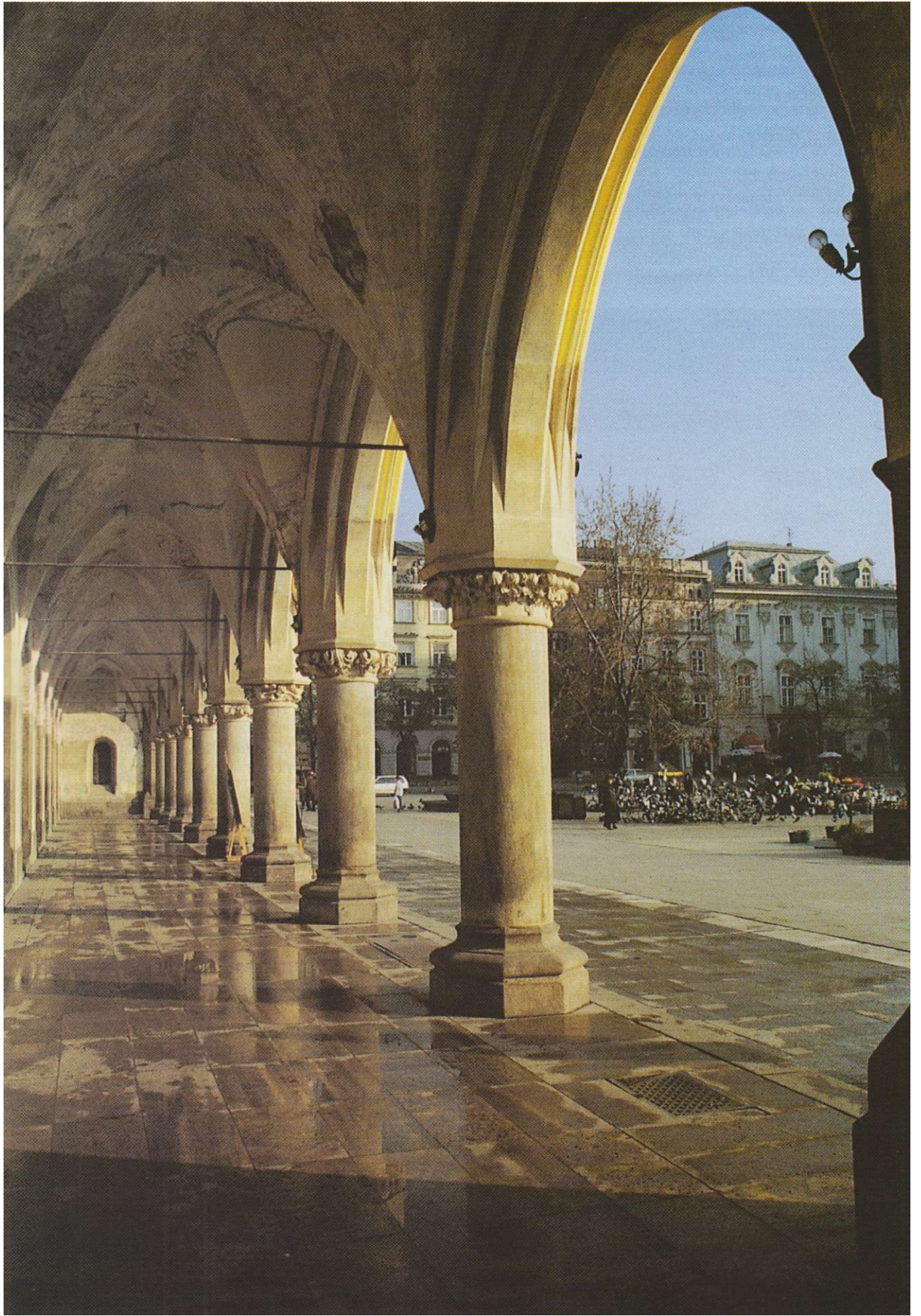

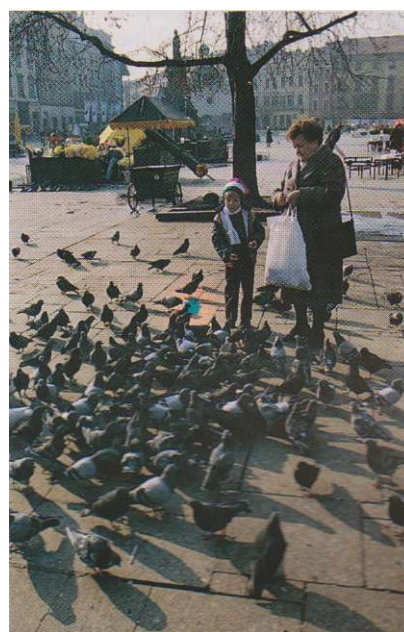
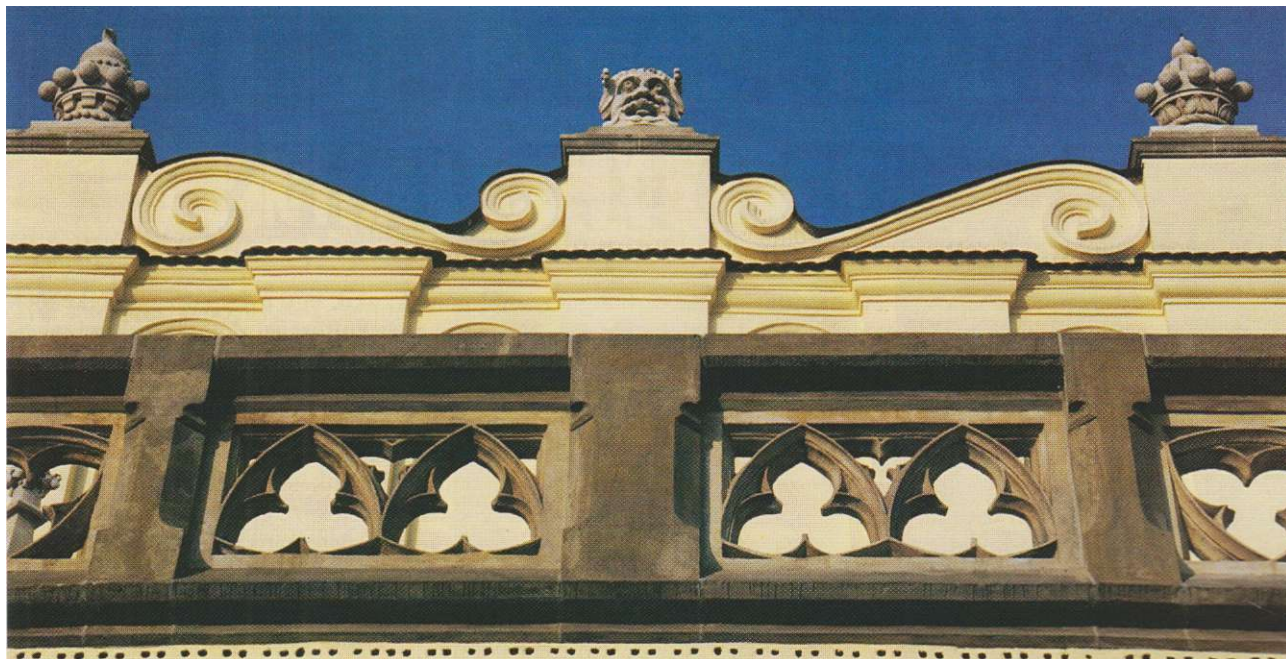
A Péter-Pál templom bejárata

számának jelentős növekedése mellett az életkörülmények fokozatos romlásához vezetett.

Krakkó rangjának megtépázása, a város civilizációs hanyatlása a következő évtizedekben is folytatódott. A folyamatot felgyorsította a durva politikai és gazdasági centralizáció rendszere. A *Cities and the Wealth of Nations* című, már klasszikussá vált mű szerzője, Jane Jacobs nem véletlenül sorolja Krakkót Közép-Európa azon városai közé, amelye-

Roman Polański és Andrzej Wajda filmrendezők, Sławomir Mrożek és Stanislaw Lem írók, a nemrég elhunyt Tadeusz Kantor és sokan mások. A krakkói közélet erejét a nagyfokú tolerancia és a világnézeti pluralizmus jelentette és jelenti. Csakis ebben a városban jelenhetett meg - a közelmúltig egyetlenként - a kommunista ellenőrzéstől független *Tygodnik Powszechny*, ez a legmagasabb szellemi igényeket is kielégítő hetilap, amely maga köré gyűjtötte

Baloldalt: a Posttocsarnok árkádsora

Fent: díszes oromzat a Posttocsarnok tetején

Lent balra: a régi Városháza

Jobbra: galambok a Főtéren

HAGYOMÁNYOK ÉS PERSPEKTÍVÁK A JAGELLÓ EGYETEMEN

A Jagelló Egyetem története 630 évre nyúlik vissza, és ugyanennyi évet számlál az Egyetem és Krakkó város kapcsolatának története is. De ugyanígy kapcsolódik az Egyetem a nemzetnek, Lengyelországnak mint államnak a történelméhez. Ha a múltba tekintünk, akkor elsősorban arról az óriási adósságról kell beszélni, amellyel az Egyetem a nemzetnek tartozik, de arról az adósságról is, amellyel Krakkó tartozik az Egyetemnek. Ma Közép-Európa egyik legnagyobb egyeteme vagyunk. A Jagelló Egyetemen e pillanatban húszezer hallgató tanul, mintegy hatezer alkalmazott dolgozik, ebből ötezer egyetemi oktató.

Most éppen intézményünk nagy ünnepére készülünk - a Jagelló Egyetem újjáindításának 600. évfordulójára, ugyanis 1400-ban a magyar származású Hedvig királynő áldozatos segítsége révén indították újra az Egyetemet. Hedvig, halála előtt, vagyona felét a Jagelló Egyetemnek adományozta, s mi Hedvignek köszönhetjük azt, hogy van egyetemünk. 1400-ban, már Hedvig halála után, férje, Jagelló Ulászló teremtette újjá a teljes Egyetemet, azt, amely ma is létezik.

Kiváló hallgatók és kiváló professzorok egész sorával büszkélkedhetünk, hiszen a Jagelló Egyetemen tanult Kopernikusz, a 16., 17., 18. század minden jelentős lengyel írója, költője. Óriási szerepet játszott az Egyetem a 19. században, amikor Európa térképén nem létezett Lengyelország. Ez akkor különleges szerep volt, hiszen ide, Krakkóba, a Jagelló Egyetemre a három részre felosztott Lengyelország minden részéből jöttek lengyel fiatalok tanulni ugyanúgy, ahogyan korábban egész Közép-Európából érkeztek hallgatók Krakkóba. Nem véletlen, hogy egykor, a 15. század vége felé több száz vagy talán ezer magyar hallgatónk is volt. De tanultak itt csehek, szlovákok, fehéroroszkok, ukránok és persze németek is. A múltban tehát az Egyetem fontos egyesítő központ szerepét játszotta Közép-Európában, és úgy gondolom, hogy a jövőben is ilyen központtá kell válnia. E pillanatban néhány száz amerikai

hallgató tanul nálunk, akik egy éves kurzusra érkeznek ide, hogy a nyelvvel és kultúrával, főleg a kultúrával ismerkedjenek. Házigazdái vagyunk a Mozart Akadémiának is, amely néhány hét óta működik itt, talán egy évig, talán tovább is, míg végleg le nem telepedik Budapesten. Egyidejűleg a tudományos kutatást is szeretnénk fejleszteni, szeretnénk szakosodni bizonyos természettudományos területeken, gondolok a molekuláris biológiára, de igen jó a matematikai iskolánk is. Nagyszerű hagyományaink vannak a történelem és a humán tudományok területén, és meg kell említenünk a 19. század nagy történészeit, hogy csak Bobzyńskit, Józef Szujskit vagy a 20. századiak közül Jan Dabrowskit említsem, aki nagyszerű történész volt, beszélt magyarul, és írt is a lengyelországi magyar történetírásról; de sorolhatnám a nagynevű irodalomtörténészeket és másokat is vég nélkül...

A további fejlődést nézve meg kell említeni a különböző nyelvszakokat. Én magam irodalomtörténész vagyok, de hivatalomnál fogva minden szak fejlesztésével foglalkoznom kell, ami rendkívül nehéz feladat, mivel az anyagi lehetőségek egyre szerényebbek. Ennek ellenére olyan kisebb szakokat is fejlesztünk, amilyen a magyar szak, amelynek - minden jel arra mutat - a kezdeti nehézségek leküzdése után, az első nehéz évek után van esélye a fejlődésre. Gondolom, hogy ebben segít, már eddig is igen sokat segített nekünk Kovács István krakkói főkonzul, hogy segítsenek majd budapesti és más magyar városokból való professzorok. Kapcsolatokat kötünk, szeretnénk előadókat meghívni Magyarországról, mert szükségünk van szakemberekre. Mi persze ugyancsak igyekszünk valamilyen módon segíteni a magyar félnek, mindenesetre a magyar szakosok

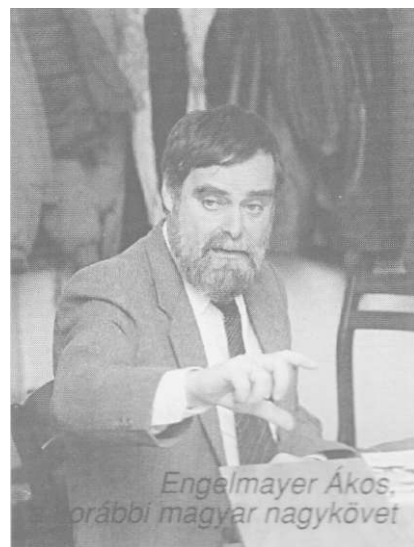
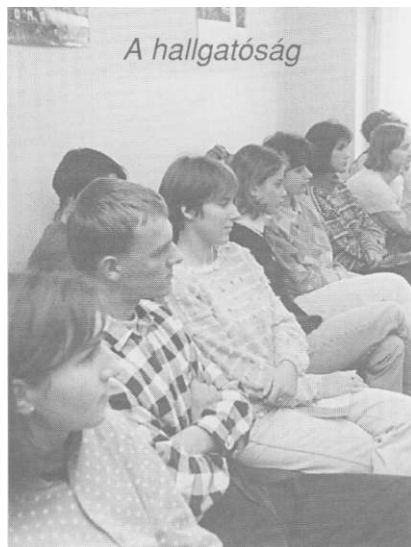
számára rendkívül fontos kérdés, hogy a mi egyetemünk és a magyar egyetemek közötti együttműködést fejlesszük, és van is már néhány aláírt együttműködési szerződésünk magyar egyetemekkel.

**Franciszek
Ziejka
prorektor**

MAGYAR TANSZÉK KRAKKÓBAN

Wacław Felczak professzor, a hajdani Eötvös-kollégista, az egyetlen lengyel nyelvű hiteles magyar történelemkönyv szerzője szokott volt utolérhetetlen lelkesedéssel a lengyel-magyar kulturális kapcsolatok kimeríthetetlen gazdagságára hivatkozni, valahányszor szóba került, hogy a krakkói egyetemen magyar tanszékét kellene létesíteni. Nem kis mértékben az ő ügybuzgalmának köszönhető, hogy hosszas előkészületek után 1989-ben végre megkezdhette munkáját a tanszék, melyen - mindannyiunk örök veszteségére - súlyos betegsége miatt Felczak professzor már nem taníthatott, ám könyvtárának magyar anyagát - mintegy utolsó nemes gesztusként - reánk hagyományozta - *mesélte ottjártunkkor a Jagelló Egyetem magyar tanszékének tanára, Kamocka Etelka.*

Az első évfolyam tizenegy diákkal, két tanárral indult; azóta is átlagosan tíz hallgató kezdi meg évente magyar nyelvű tanulmányait, s az oktatók száma is öröndetesen gyarapodott: jelenleg a tanszékvezetőn kívül két lektor, egy oktató, egy vendégtanár és hét, már Krakkóban végzett tanársegéd alkotja a tanszék gárdáját. Az öt-éves képzés keretében hallgatóink két félévet Magyarországon töltenek, s egyikük-másikuk a debreceni nyári egyetemre is eljut. Lassan, inkább csak adományokból gyarapodó könyvtárunk és egyelőre meglehetősen szűkös technikai felszereltségünk hiányosságait azzal is igyekszünk pótolni, hogy néhány napos előadásorozatokot is szervezünk, s a Krakkóba látogató tanárokat, művészeket meghívjuk diákjaink körébe.

Alig hatéves múlttal a hátunk mögött talán még túlzás kialakult hagyományokról beszélni, ám feltétlenül említést érdemel, hogy március 15-ét kezdettől fogva megünnepeljük: ezen a „házi ünnepeken” évről évre többen vesznek részt. Kedves visszajáró vendégeink a balatonbogiári lengyel gimnázium egykori növendékei, s a krakkói pálos kolostorral is igen jók a kapcsolataink. Az alapítványi, illetve a lengyel-magyar közös vállalatoktól remélt támogatáson kívül munkánkban leginkább a krakkói magyar főkonzulátus segítségével bízhatunk, hiszen kulturális rendezvényei sokoldalúbbá teszik az oktatást, s a minél szélesebb körű kapcsolatteremtésre is módot adnak - tanároknak, diákoknak egyaránt. ■

Kiss Gy. Csaba

SÉTA KRAKKÓBAN

Baloldalt: a waweli székesegyház Zsigmond kápolnája. Középen: amatőr művészek kiállítása a városfalon. Jobbra fent: felvonulás a Floriańska utcán. Jobbra lent: a régi Városháza

Az utak a Főtérre vezetnek. Napközben keresztülsétálva rajta biztosan találkozunk ismerőssel. Nemcsak a nevezetes látnivalók sorakoznak itt, a Posztócsarnoktól kezdve a szebbnél szebb palotákig és a Mi-asszonyunk templomáig, hanem erre van a legtöbb közép-eruo pái hangulatú kávéház, könyvesbolt is, a mellékutcákban elegáns üzletek (azt hiszem, ugyancsak csodálkoznék, aki utoljára a nyolcvanas évek elején-közepén járt erre), nincs messze az egyetem, kőhajításnyira a szer-

kesztőségek. Igen, az az embernek az érzése, Krakówban minden közel van, a belvárosban legjobb az apostolok lován közlekedni.

És persze akámerre pillant az ember: a kézzel fogható múlt. Magáról a Főtérről, mondhatjuk akár régi-es magyarsággal Nagypiacnak (szó szerint valami efféle jelent a Rynek Glówny kifejezés), is egész könyvet lehetni írni. Hiszen a lengyel történelem egyik fontos helyszíne, a folyamatossságot jelenti, a régi dicsőség századainak fővárosi ragyogását.

Még abból is kerekednék tanulmány, ha valaki ennek a pompás térnek a magyar vonatkozásait óhajtaná bemutatni. Kezdhethné mondjuk a Posztócsarnok előtt álló kis kerek, kupolás Szent Adalbert-templommal, amelynek őseben a hagyomány szerint a mi István királyunkat bérmáló szent maga is prédikált; de folytathatná a nevezetes Wierzynek-házzal, ahol 1364-ben a cseh IV. Károly, a lengyel Nagy Kázmér és a magyar Nagy Lajos a „visegrádi gondolatot” szötte tovább a tehetős krakkói pol-

gár lakomáján; és azt is ellenőriznie kellene, hogy a Mária-templom egyik harangján megtalálható-e még a kassai Gál János harangöntőmesterre utaló J. és G. betű. Amikor pedig óránként megszólal a toronyból a jellegzetes kürtszó, hajdani kapcsolataink természetességére, mindennapiságára gondolhatunk, hiszen Krakkó legendáriumának ezt a fontos elemét lengyelül „hejnał”-nak hívják, ami köztudomásúan a magyar hajnal szóból származik.

Mintha ma nem volnának ilyen természetesek a kapcsolatok. Magyarokkal nemigen lehet találkozni a Főtéren, pedig nem volt olyan régen - gondolom persze én -, amikor sűrűn lehetett magyar szót hallani a Posztócsarnok árkádjai alatt, nem volt ritka vendég a magyar egyetemista a Jaszczury diákklubban, találkozóhelynek mi is a Mickiewicz-szobrot jelöltük meg nemegyszer. Nem jönnek az üzletelők (nem éri meg, és az utazásnak is van már ára), elmaradtak a fiatalok rajai. Lehet, hogy drága lett Krakkó? Mert a szolgáltatások színvonala jócskán emelkedett, és ami a vendéglőket, a választékok, ételeket-italokat illeti, csak elismerően lehet szólni róluk.

És irigylésre méltó a kulturális kínálat is. A múzeumok, a kiállítások, a színházi előadások, a könyvbemutatók. Krakkóban mindig történik valami. Ujabbán visszakapta a város a királyi székesfőváros titulust is, szellemi tekintetben - mondjanak bármit a varsóiak - kétségkívül Lengyelország egyik fővárosa. Középeurópai ambíciókkal, ahogy a Nemzetközi Kulturális Központ főtéri székházában halljuk. Hiszen Dél-Lengyelországnak és Krakkónak ebben a térségben lehet szerepe, ebbe az irányba mutat a hagyomány is, Prága, Bécs, Pozsony és Budapest felé. Erre keresik a kapcsolatokat, itt remélnék partnereket. Az egyetemek, a művelődési intézmények, a tudományos műhelyek (nemrégiben újította meg tevékenységét az itteni Tudós Társaság, amelyik hosszú időn keresztül az egyetlen tudományos akadémia volt lengyel földön), a művészeti szövetségek.

Az egyetemen évek óta van már magyar tanszék, Ziejka prorektor úr örömmel újságolta, hogy hamarosan új épületben, tágasabb helyen folytathatják munkájukat. Ha van város Lengyelországban, ahol sok értékes

anyagot találhat a magyar történelem és kultúra iránt érdeklődő, akkor Krakkó bizonyosan az. Mennyi minden lehet még a levéltárakban; rengeteg csemege filológusoknak. Remélhető, hogy a magyar szakos hallgatóknak lesz módjuk elmélyedni a magyar filológiában. Persze ehhez számos kedvező körülményre van szükség, az oktatókon kívül magyarországi ösztöndíjakra és megfelelő számú magyar könyvre is.

Ha lehetséges felületes benyomások alapján az összehasonlítás, akkor valószínűleg Lengyelországot illeti a palma az átalakuló Közép-Európában. Az ellátás, a szolgáltatások színvonala tekintetében óriási a különbség mondjuk 1989 és 1994 között. Másik kérdés, hogy ez mennyibe került. Mennyibe került a társadalomnak, az embereknek, a munkanélkülieknek, a falusiaknak. Hiszen az árak... Helyenként magasabbak, mint nálunk, a fizetések - az értelmiségi világban legalábbis - pedig valamivel alacsonyabbak. Nem lehet már a magyar érdeklődőnek sem tucattjával vásárolni a könyveket.

A *Tygodnik Powszechny* szerkesztőségében jó óra hosszát kell válaszolnom a magyarországi helyzetet firtató kérdésekre. Ez az a katolikus hetilap, amely évtizedeken keresztül Közép-Európa egyetlen független kulturális orgánuma volt, a demokratikus gondolat fontos szócsove. Az a furcsa érzésem, hogy ismét úgy néznek Magyarországra, mint valamikor a hetvenes években: figyelvén a kommunista reformok viszonylagos előnyeit. Amikor elmondom, hogy szerintem a nomenklatura fiatalabb nemzedékéből lettek a kapitalisták, hogy a Kádár-korszak gazdasági érdekcsoportjai megtartották befolyásukat, savanyú mosoly jelenik meg az arcukon; mintha Lengyelországról beszélnék, jegyzik meg. Tőlem kérdezik, merre tart Magyarország. Szerettem volna valami vigasztalót mondani nekik, mert effélet vártak, de nem állt rá a szám a föllentésre.

Akit én szeretnék tüzetesebben kérdezni arról, hogy mi történt Lengyelországban, az Stefan Wilkanowicz, régi barátunk (itt volt az MDF első országos gyűlésén is), a *Znak* című havi folyóirat főszerkesztője; csak rövid percekre tudunk szót váltani: magyarázza, hogy alaposan elemezni kell mindazt, ami 1990-től

kezdve történt, hol tévesztett utat a Szolidaritás bázisán születő nagy ellenzéki mozgalom. Kiadójának vezetője, Henryk Woźniakowski tájékoztat bennünket a cég munkájáról. A krakkói *Znak* Kiadó (a kommunizmus alatt szintén egy független fórum) a lengyel szellemi termés javából jelentet meg műveket, megmaradt katolikus arcéle is, és ügyelnek az üzleti szempontra: a Főtértől macskaugrásnyira található exkluzív könyvesboltjuk.

Amihez kevés a séta, az az alapsabb mérleg elkészítése. Kiábrándult-e Lengyelország, hogyan gondolkodik a kisember (a vallásos, a patrióta) a posztkommunista világról? Miképpen vélekednek az értelmiségiek. A műveltségükre oly sokat adó krakkóiak a most kormányzó pártokról, az ország helyzetéről? Bizonyára kevés az egyértelmű válasz; ma nem lehet úgy választani, mint 1980-ban vagy a Jaruzelski-féle hadiállapot idején. Mindenesetre a terhek, amelyeket elhordtak, igen komolyak voltak. Sokan valószínűleg belerokkantak, elvesztették a reményeiket. Mégis, mintha valamelyest optimistábbak volnának, mint mi. Kevesebb volna a deviancia, mentálisan jobb állapotban volna a lengyel társadalom, mint a miénk? Nem tudom. Fiatalabbnak mindenképpen fiatalabb. Hogy meggyőződünk róla, ahhoz elég kétszer keresztül sétálni a Főtéren. Ahová mindig visszatér az ember. Napjában többször is át kell vágni rajta; lehet, hogy öntudatlanul ejtjük útba megint, mintha különös vonzást gyakorolna a városban közszólóra. Talán nem vagyunk hozzászokva. Budapestnek, ennek a részekből összetoldott városnak tulajdonképpen nincs főtere. A krakkói Nagypiac azonban igazi főtér, betölti a fórum, az agóra funkcióját is; itt találkoznak az emberek, ügyeiket intézik, összejönnek.

Sokszor eszembe jutott, a századok alatt hány magyar koptatta köveit; magam is egy hosszú-hosszú sor egyik tagja vagyok. 1995 januárja után még otthonosabban járhatunk erre: nagy elődünk, Balassi Bálint megkapta emléktábláját a főtéri Kosfejés házon. ■

A Posztócsarnok
a Főtéren

*Ismerje meg a műemlékekben gazdag Krakkót!
Nézze meg a Wawel – volt királyi vár –
csodálatos termeit, gobelinjeit.
Látogasson el a világhírű Wieliczкаи
Sóbányába, tutajozzon annak belső tavain
(újdonság)!*

*Mindezt, s látogatásához minden igényt kielégítő
szállást az ORBIS szállóiban (Forum, Cracovia,
Continental, Wanda), vagy olcsóbb turista szállás-
helyeken biztosít Önnek az*

ORBIS BUDAPEST
1053 Bp. Vörösmarty tér 6.
Tel.: 117-0532 Fax: 117-

1995. január 10-én Balassi-emléktáblát avattak a krakkói Potoczi-palota falán. A Kecskés Együttes reneszánsz muzsikája után a krakkói egyetem magyar tanszékének diákjai mondtak el egy-egy Balassi-verset magyarul és lengyelül, majd Krzysztof Görlich főpolgármester-helyettes beszédét követően Kovács István krakkói magyar főkonzul szólt az egybegyűltekhez.

Tisztelt Főpolgármester úr!
Hölgyeim és Uraim!

Stanisław Pigoń professzor jegyezte meg a varsói felkelésben elesett kiváló költő, Krzysztof Kamil Baczyński halálával kapcsolatban: „Tragédiánk, hogy gyémántokkal vagyunk kénytelenek az ellenségre löni.” A XVI. században ilyen gyémánt volt Magyarországon Balassi Bálint. A halálos sebet kapott poéta utolsó szavai: „Tuus miles fui Domine. Tua castra secutus sum.” Katonád voltam, Uram. Táborodba megtérek.

A nyolc nyelven beszélő költő a reneszánsz kor magyar nyelvű költészetének megteremtője és legkiválóbb művelője volt. Lengyelországot tekintette második hazájának. Nem véletlenül kelt útra 1589-ben Polóniába annak hírére, hogy a lengyel-litván állam délkeleti részét tatárok dúlják.

Az emléktábla, amelyet egy pillanat múlva leleplezünk, nemcsak a költő krakkói tartózkodását örökíti meg. Bronisław Chromy professzor szép munkája a költőn és katonán kívül annak az embernek is emléket állít, akivel ama nagy táborban mindnyájan egyek vagyunk.

Kovács István

A fotókat
Elżbieta Orman
készítette

Henryk Woźniakowski

VILÁGRA NYITOTT KATOLICIZMUS

Egy félévszázados szellemi műhely

Krakkó mitikus és mágikus hely, olyan város, amely tele van emlékekkel a történelem előtti lakosok asztrolómiai ismereteit bizonyító úgynevezett Krakus-dombtól és Wanda-dombtól kezdve a román, gótikus, reneszánsz, barokk és későbbi stílusú épületek által őrzött nagyon is történelmi emlékekig bezárólag. Uralkodók, püspökök, művészek és tudósok szelleme folytat itt párbeszédet a mai örökösökkel. Szent Szaniszló püspök, aki királya kezétől halt meg, és Johann Faustus, aki ide jött mágiát és alkímiát tanulni, vagy Isserlesie, a nagy talmudista, mind jelen vannak a város szellemi életében ma is. Egy ilyen. Gibraltár és Ural között éppen középen. Európa szívében fekvő város óhatatlanul rendkívüli események színterévé válik.

Rendkívüli dolog volt már az is, hogy a város szinte érintetlenül került ki a háború viharából. A náci ugyan kifosztották, a műalkotások jelentős részét elhurcolták, de az ilyesmihez Krakkó hozzászokott. A lényeg az, hogy alapvető építészeti szubsztanciája megmenekült. És megmenekült a lakosok többsége is - leszámítva a jelentős lélekszámú zsidóságot, amelyet fokozatosan irtottak ki a krakkói gettóban, a plaszóvi táborban, Oświęcim-Brzezinkában (Auschwitz-Birkenau) és Majdanekben.

A megszállás évei után ezért sokan érkeztek ide a lerombolt Varsóból, a keleti határ túloldalára került Wilnóból (Vilnius) és Lwówból (Lvov), az új hatalom által felparcellázott vagy államosított földbirtokokról. Nagy számban jöttek krakkói egyetemeken, könyvtárakban, múzeumokban állást kereső professzorok, művészek.

A háború utáni Krakkóban ott voltak azok is, akik a harmincas években dinamikusan fejlődő katolikus egyetemi ifjúsági mozgalomhoz, az „Ujjászületés”-hez kötődtek. Ez az orszá-

A ZNAK ÉS A TYGODNIK POWSZECHNY TEGNAP ÉS MA

gos kiterjedésű mozgalom bizonyos értelemben a harminc évvel későbbi II. Vatikáni Zsinatot előkészítő szellemiséget - a liturgia megújítását, a világ, a modern kultúra iránti nyitottságot, társadalmi érzékenységet - hirdetett. A mozgalom vezetőire nagy hatással volt a francia katolicizmus: a Gilson és Maritain által megújított tomizmus és Mounier perszonalizmusa. Lengyel viszonyok között mindez természetesen éles szembenállást jelentett az akkori ifjúság körében uralkodó nacionalista, antidemokratikus, antiszemita tendenciákkal.

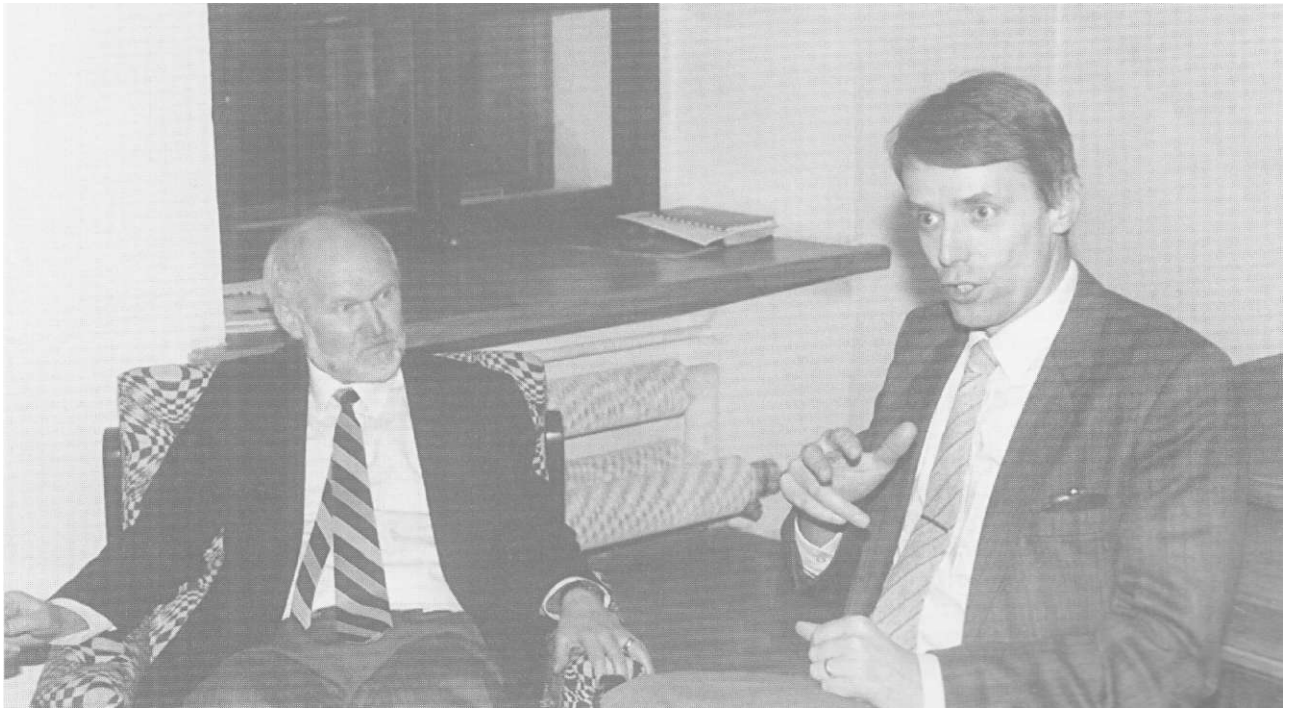
**Egy ilyen,
Gibraltár és Ural között
éppen középen fekvő,
Európa szívében
elhelyezkedő város
óhatatlanul
rendkívüli
események színterévé
vállik**

*Fent: Kovács István krakkói
főkonzul Henryk
Woźniakowskival*

*Középen: könyvbemutató a
ZNAK kiadóban
Lent balra: arcok a
hallgatóságból*

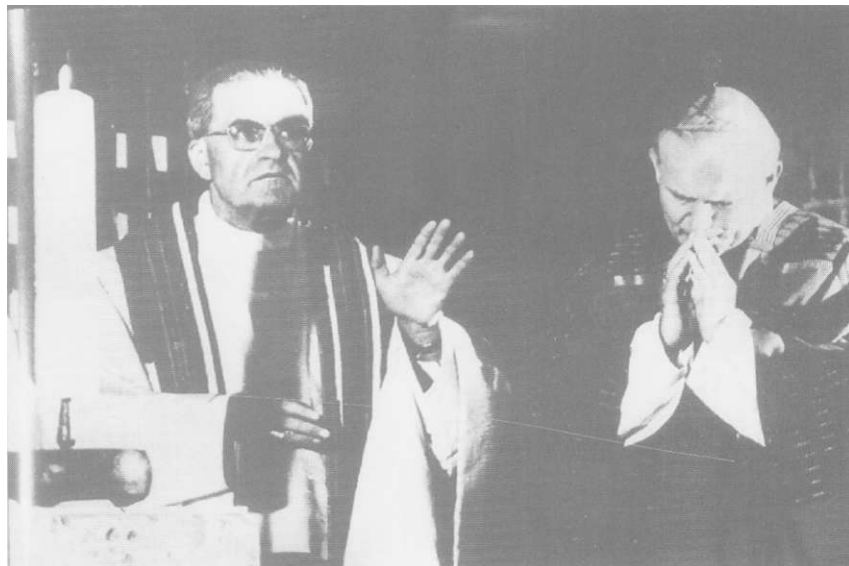
*Lent jobbra: baráti eszmecsere
a szerkesztőségben. Balról
jobbra: Rafał Wiśniewski,
Henryk Woźniakowski, Szakály
István rendező, Kiss Gy.
Csaba, Szenyán Erzsébet
műfordító és Módos Péter*

A Krakkóban biztos kikötőt kereső személyek között találunk fiatal írókat és publicistákat is. Ilyen volt például a vilnai Antoni Golubiew és Stanisław Stomma, a varsói Stefan Kisielewski és Hanna Malewska, mindegyikük pedig Jerzy Turowicz, aki ekkor már jelentős szerkesztői és publicisztikai múlttal büszkélkedhetett. A lengyel egyház kiemelkedő személyisége volt ekkoriban Krakkó érseke, Stefan Sapięha bíboros. Ennek a nagy tekintélyű egyházi vezetőnek a véleményét még a német megszállók is tiszteletben tartották, később pedig a kommunista hatalom is tartott tőle. A kiváló főpap, határozottan konzervatív nézetei ellenére, ingadozás nélkül pártfogásába vette egy olyan független katolikus lap kiadásának ötletét, amely egyházi védnökség alatt, de a szerkesztők felelősségére jelenne meg. Így született meg a Tygodnik Powszechny ('általános vagy közérdekű hetilap'), amelynek első száma éppen ötven évvel ezelőtt. 1945 márciusában jelent meg - két hónappal azután, hogy a Vörös Hadsereg bevonult Krakkóba. A lapot kezdetől fogva az a Jerzy Turowicz szerkesztette, aki ötven éven át kitarított ezen a poszton. Egy évvel később ugyanazon

szerkesztőgárda kiadásában a *Tygodnik*hoz csatlakozott a terjedelmesebb filozófiai, vallási, irodalmi témájú eszszéket, tanulmányokat publikáló *Znak* („jel”) című havi folyóirat is. Mint-hogy a kommunisták hatalomra jutásával az ideológia és a politika mind egysíkúbb lett, a két lap hamarosan a többszólamúság utolsó képviselőjévé vált a lengyel kultúrában, de sokak szerint ez a két lap volt a pluralista gondolkodás utolsó végvára az Elbától Vlagyivosztokig.

Mindkét lap politikamentesnek és pártönkívülinek deklarálta magát, csak-hogy létezésük önmagában is kifejező politikai tény volt. A *Znak* és a *Tygodnik* köréhez tartozó emberek a szocializmust „tényként” fogadták el, nem azonosultak azonban a szocializmus eszményeinek nagy részével, még kevésbé annak gyakorlatával, ám a szocializmus közvetlen megdöntésére nem láttak esélyt. Stanislaw Stomma 1946-ban a *Znak*ban nagy vihart kavarázó írást jelentetett meg *A lengyelországi katolikusok maximális és minimális társadalmi tendenciái* címmel. Az írás mai nyelvvel lefordított következtetése az, hogy a látható totalitárius invázióval szemben a katolikusoknak a végső és alapvető vallási-erkölcsi és kulturális pozíciókba kell visszavonulniuk, s e pozíciókból kell védeniök a végsőkig a pluralizmushoz való jogot, de úgy, hogy lehetőleg kerüljék a hatalommal történő politikai összecsapást, lemondva ezzel egy keresztény párt létrehozásának kísérletéről vagy a más keresztény intézmények érdekében folytatandó, eleve kudarcra ítélt harcra. Ez a maga korában ritka éleslátásról tanúskodó álláspont sem volt azonban segítségére a *Znak*nak és a *Tygodnik*nek abban, hogy átvészelje a politikailag legnehezebb korszakot. Mindkét lapot egyre keményebben cenzúrázták - az ötvenes évek elején gyakran egész számokat koboztak el. Az olvasók többsége is tiltakozó demonstrációnak fogta föl azt, hogy a *Tygodnik* akkori egyik számát kizárólag Tátráról írt cikkek töltötték meg, egy másikat pedig teljes terjedelmében elfoglalta Koniński *Szörnyű csütörtök a lelkész házában* című elbeszélése. A két lap köréhez tartozó személyeket egyre gyakrabban szólították fel teljes politikai alkalmazkodásra, végül Sztálin halála után azt követelték a szerkesztőségtől, hogy a zsarnokot dicsőítő írásokat közöljön. Ez már tel-

jességgel elfogadhatatlan volt a két lap számára, s a szerkesztők, a nyilvánvaló kockázat tudatában - nem egy ismerősük és munkatársuk került a sztálinisták börtöneibe - megtagadták a publikálást. A lapokat betiltották, majd átadták a PAX nevű, a kommunisták iránt teljes lojalitást tanúsító katolikus csoportnak.

Változást csak a Gomulka nevéhez fűződő olvadás, az agresszív sztálinizmus megszűnése, az internált Wyszyński bíboros szabadon engedése hozott. A *Tygodnik* és *Znak* szerkesztői lapjuk visszaadását követelték, s kijelentették, hogy készek támogatni a politikai változásokat. A Lengyel Október fordulópontot jelentett a két lap köréhez tartozók életében: nemcsak visszakapták a lapokat, de - Wyszyński kardinálissal egyeztetve - azt is elhatározták, hogy politikai szempontból elkötelezik magukat. Ekkor nyílt ugyanis alkalom arra, hogy a parlamentben létrehozzanak egy kicsi, először tizenegy, majd öt tagból álló, a *Znak* képviselőit tömörítő frakciót, amely a független, nem feltétlenül egyházi kötődésű szellemi körök szimbolikus képviselőjét látta

1974. szeptember 19.

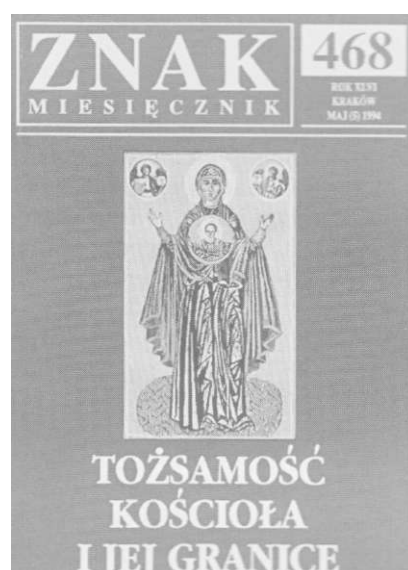
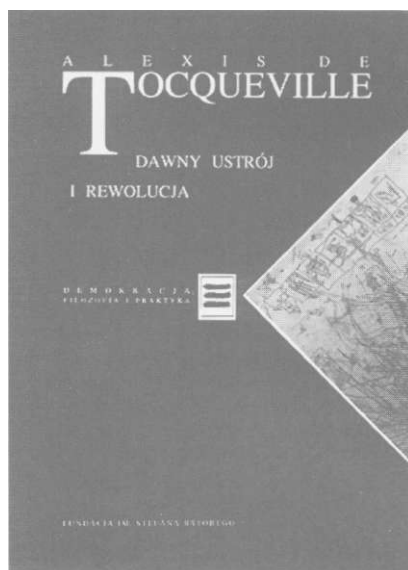
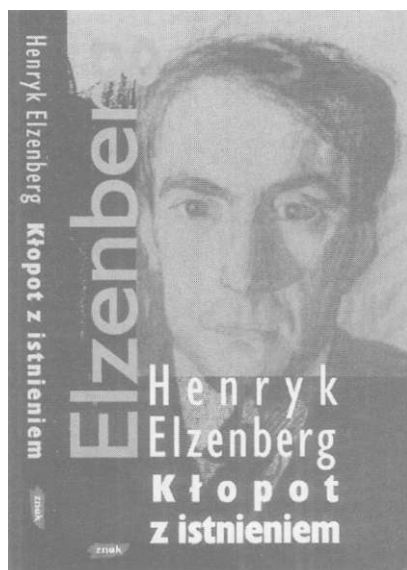
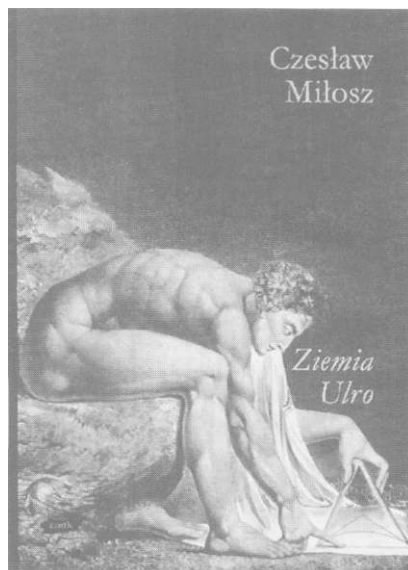
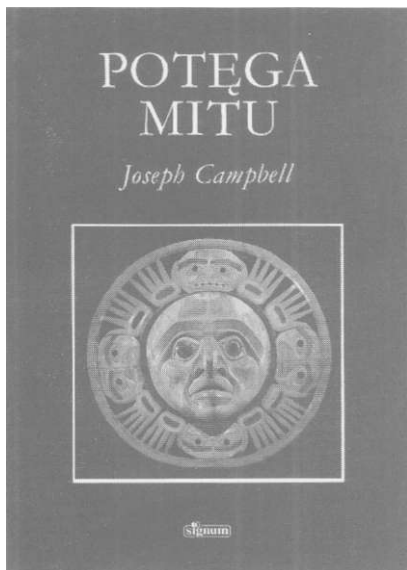
Szentmise az egykori dachau koncentrációs táborban.

Wojtyła bíboros - aki a háború alatt a táborban raboskodott - Döpfner bíborossal

el. Ugyanebben az időben alakul öt Katolikus Értelmiségi Klub a legnagyobb városokban - a hatalom csak ennyit engedélyezett. Ezek a klubok rövidesen élénk viták központjaivá válnak, ahol nemcsak a kultúra és az egyház állapotáról folytatnak eszmecsereket, hanem politikai kérdésekről: a demokratizálás lehetőségeiről, a szabadság kiterjesztésének módjáról is. Krakkóban a *Tygodnik* és a *Znak* műhelyében létrejön egy kis könyvkiadó, Varsóban pedig Tadeusz Mazowiecki megalapítja a *Więź* („kötelék”) című havi folyóiratot, amely szintén bejelenteli csatlakozását ahhoz, amit akkor-tájt „*Znak mozgalomnak*” kezdenek nevezni.

E mozgalomnak és intézményeinek további történetét egyfelől az eredeti programhoz és alapelvekhez való hűség, másfelől az országban zajló társadalmi és politikai folyamatok határozták meg. Jelentette ez egyfelől a modern világra és annak törekvéseire nyitott, érett vallásosság propagálását, másfelől jelentette irodalmi, művészeti, filozófiai, teológiai témájú írások megjelentetését, a Nyugat eszméinek, intellektuális áramlatainak megismerését, terjesztését. A *Znak* ekkoriban olyan szerzőket ad ki, mint R. Guardini, T. Merton, J. Maritain, H.

1978 októberében Karol Wojtyła krakkói érseket II. János Pál néven megválasztják pápának

de Lubac, K. Rahner vagy S. Weil, akiknek művei óriási visszhangot keltenek, és kielégítik azoknak az olvasóknak az intellektuális éhségét, akiknek korábban szinte kizárólag csak marxista maszlaggal kellett beérniük. Óriási esemény a mozgalom számára a II. Vatikáni Zsinat, amelynek reformjai új formát adnak az egyháznak, olyat, amilyenről a *Znak* körei évtizedek óta álmodoztak. A zsinati változtatások lelkes fogadtatása miatt egyébként feszültté válik a viszony a *Znak* körei és az egyházi hierarchia konzervatívabb része között, beleértve ez utóbbiba magát Wyszyński bíborost is.

A hatvanas éveket a korábbi demokratikus ígéretektől történő eltávolodás jellemzi, s ez újból kielezi a feszültséget a kommunista hatalom és az egyház között. 1963-ban a lengyel

püspökök levelet intéznek a német püspökökhöz. Ebben a levélben a következő, nagy visszhangot keltő megfogalmazás szerepel: „*megbocsátunk és megbocsátást kérünk*”. A levél miatt propagandisztikus támadások özöne zúdul az egyházra, a lengyel államrezon elárulásával vádolják, és ugyanolyan támadások érik a püspöki

Sikeres áttörést hajtott végre viszont a Znak ebben az időszakban a lengyel-zsidó és a keresztény-zsidó viszonyok kérdésében

kart védelmébe vevő *Znak*-köröket is. Egy évvel később lát napvilágot az a 34 értelmiségi által aláírt levél, amely a növekvő cenzúra ellen és a kommunista restriktív kultúrpolitikája ellen tiltakozik. A levél aláírói között van Jerzy Turowicz is, ami a *Tygodnik* példányszámának azonnali korlátozását vonja maga után. Az engedélyezett példányszám csak a lap vegetációjához elégséges. 1968 márciusában a rendőség brutálisan elfojtja a kultúra szabadságáért fellépő diákok megmozdulásait. A hatalom antiszemita provokációt gerjeszt, a *Znak* parlamenti képviselőcsoportja interpellációt nyújt be, amely a Szejmben hihetlenül éles hangú kirohanásokat vált ki, a *Znak*-hoz közelálló személyeket pedig számos zaklatásnak teszi ki. A hatvanas és hetvenes években azonban más is történik: egyre szorosabbá

válík a kapcsolat a *Tygodnik*, *Znak*, a *Więź*, valamint azon liberális értelmiségiek között, akik a háború utáni években sok esetben a kommunizmushoz csatlakoztak, aztán vagy visszatértek egykori liberális hitvallásukhoz, vagy egy úgynevezett revizionista időszak után nyílt vagy kevésbé nyílt antikommunizmusig jutottak el. Lapjainkban olyan emberek neve jelent meg, akik nem sokkal korábban még a kommunista hatalom intellektuális támaszai voltak, hogy sok más közül csak Antoni Słonimskit, Leszek Kołakowskit, Wiktor Woroszyłskit említsem.

1976-ban Radomban munkáslázadásra kerül sor, megalakul a KOR (munkásvédelmi bizottság), melynek tevékenységébe a *Znak* köréhez tartozó emberek közül is sokan bekapcsolódnak. A szerkesztőségi gárda tagjai főleg az úgynevezett Repülő Egyetem nyilvános, de nem legális munkájában vesznek részt. Ugyanebben az évben véget ér a *Znak* képviselőcsoportjának tevékenysége: a csoport elnöke, Stanisław Stomma szembehelyezkedik azzal az alkotmány módosítási javaslatlaltal, amely a szovjet-lengyel barátság alkotmányban történő rögzítését tartalmazza. Stommát emiatt eltávolítják a Szejmből.

Két évvel később olyan, a *Tygodnik* és a *Znak* egyik állandó szerzőjéhez kapcsolódó esemény következik be, amelynek jelentősége messze túlmutat Krakkón, és meghatározó módon befolyásolja a közép-európai országok történelmének alakulását. Ez az esemény nem más, mint az, hogy 1978 októberében Karol Wojtyła krakkói érseket II. János Pál néven megválasztják pápának. Ennek a kiadónk tevékenységét oly jóindulattal patronáló, számos szerkesztőnkkel baráti viszonyban álló püspöknek a megválasztása mindannyiunk számára nagy ünnep volt. Első, 1979-es lengyelországi látogatása lökést adott azoknak az egyre gyorsuló történelmi folyamatoknak, amelyek a Szolidaritás tizenhat hónapi működése, a hadiállapot, a nyolcvanas évek konspiratív szakszervezeti és kiadói mozgalma után az úgynevezett kerekasztaltárgyalásokhoz, választásokhoz és Tadeusz Mazowiecki kormányának megalakulásához vezettek Lengyelországban, de hatással voltak az egykori szovjet tömb összes országában lezajló demokratikus változásokra is.

A *Tygodnik* és a *Znak* munkatársai,

szem előtt tartva azt, hogy lapjukat nem tehetik ki a megszüntetés veszélyének, mértéktartó módon részt vettek az összes változásban - a Szolidaritás mozgalomban csakúgy, mint a nyolcvanas évek föld alatti kiadói mozgalmában. A hadiállapot bevezetése után lapjainkat több mint félévre betiltották, amikor engedélyt kaptunk újraindításukra, a helyzet nem egyszer drámaian alakult. Ma már nehéz elképzelni, de tíz évvel ezelőtt még heves reakciókat váltott ki és a folyóirat végleges megszüntetésével fenyegetett a *Znak* az a próbálkozása, hogy egy lengyel-ukrán történelmi kapcsolatokkal foglalkozó blokkot jelentessen meg. A történelmi fehér foltok eltüntetésére és az „ellenségeskedés sorsszerűségének” áttörésére tett kísérleteket - bármily fontosak voltak is Lengyelország számára - a kommunista cenzúra a lengyel államérek elleni merényletnek tartotta. Sikeres áttörést hajtott végre viszont a *Znak* ebben az időszakban a lengyel-zsidó és a keresztény-zsidó viszonyok kérdésében, amely a lengyel publicisztikában az után kapott nagyobb nyilvánosságot, s a cenzúra korlátozásai is az után csökkentek, miután 1984-ben megjelent az említett kérdéskörnek szentelt háromszoros terjedelmű folyóirat szám.

Tadeusz Mazowiecki első, poszt-kommunista kormányában a *Znak* köréből is bekerült néhány személy, többek között belügyminiszter lett Krzysztof Kozłowski, aki Turowicz helyettese volt a *Tygodnik Powstanie* megbizottsági apparátussal folytatott küzdelem jutott osztályrészül. E sorok írója a kormány sajtóirodáját vezette, a miniszterelnök szóvivője és tanácsadója volt. A Mazowiecki-kormány lemondása után néhányan közülünk továbbra is a politikai élet-

**Sok helyet
szentelünk
az alakuló
politikai életnek,
a fájdalmak közt
születő
demokráciának
és piacgazdaságnak**

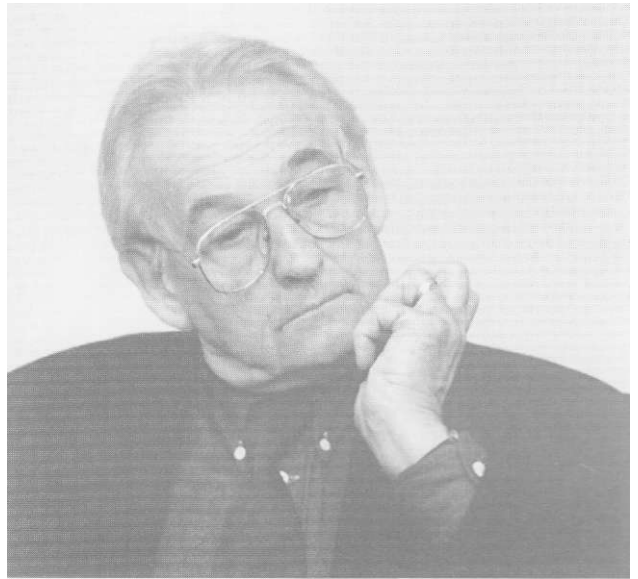
ben maradtak, mások viszont úgy döntöttek, visszatérnek a publicisztikai és kiadói tevékenységhez, hogy ezen a területen támogassák a demokratikus változásokat. A *Tygodnik* és a *Znak* - szerencsére - elvesztette függetlenségével kapcsolatos monopolhelyzetét, s ezzel együtt olvasói részét is, talált viszont új témákat és kérdésköröket. Sok helyet szentelünk az alakuló politikai életnek, a fájdalmak közt születő demokráciának és piacgazdaságnak. E folyamat különféle aspektusait kommentálva arra törekszünk, hogy bemutassuk a politikai konfliktusok új kritériumait. Jelentős helyet foglal el az egyház és a demokratikus állam viszonyának problematikája: milyen legyen az egyház jelenléte a közéletben, mit jelent a gyakorlatban az egyház és az állam szétválásának és együttműködésének zsinati alapelve, milyen morális kihívások elé állítja az embert a mai politikai és gazdasági élet. Előfordul, hogy e témák szuverén tárgyalása ellenérzést vált ki némely egyházi és világi katolikusból, aki a mai világban elsősorban a fenyegetettség forrását látja.

A *Znak* Kiadó egy sereg új, különféle témájú könyvsorozatot ad ki, pótolni igyekszik a fordításirodban meglévő, még mindig jelentős hiányokat, anyagot szolgáltat a tágon értelmezett közművelés számára. „Valásfilozófia” sorozatunkban olyan klasszikusoktól adunk ki eddig meg nem jelent műveket, mint Kant, Leibniz, Sesztov, Blondel vagy a modernek közül Levinas és Dumery. Van egy „Élő Teológia” című sorozatunk, van „Mitoszok-képek-szimbólumok” című (Campbell, Lurker, Roux, Przybylski és mások). Van „Demokrácia - modellek és gyakorlat” (Tocqueville, Burke, de Szacki, Furet és Gray is), van „A politikai gondolkodás könyvtára” sorozatunk, van „Megérteni a kapitalizmust” című sorozatunk, de még üzleti tanácsadó gyűjteményünk is. Vagyis a *Znak*, anélkül, hogy szem elől tévesztette volna eredeti célját, a világra és emberekre nyitott katolicizmus építésének célját, az új valóságban is megtalálta a maga helyét, alkotó módon állt a különféle kihívások elé. A krakkói *genius loci*, amely a folytonosság érzetét adta még a forradalmi változások időszakaiban is, kedvez az ilyen törekvéseknek.

Fordította: Szenyán Erzsébet

REMÉNYEK, CSALÓDÁSOK, ÚJ KEZDETEK

Andrzej Wajda nyilatkozik az Európai utasnak

Nem titok, hogy azok az erők, amelyek a Szolidaritást támogatták, amelyek kiharcolták a jelenlegi politikai szabadságot, vagyis a munkások és értelmiségiek nem jártak olyan jól a változással, ahogyan azt eleinte elképzelték. Azt várták, hogy a szovjet erőszak alóli felszabadulás más tekintetben is megszabadít a szovjet függőségtől, emelni fogja a gazdaság színvonalát és ezzel a lengyel emberek életszínvonalát is. Sajnos, nem ez történt. Épp a Szolidaritás oldalán harcoló nagyüzemek kerültek a legnehezebb helyzetbe. Ezek a gyárak sok szállal kötődtek a szovjet hádiiparhoz, s most, hogy nincs hol eladniuk termékeiket, a bezárás veszélye fenyegeti őket. De nehéz helyzetbe kerültek az értelmiségiek is, akik ugyan harcoltak a rendszer ellen, de valami módon mégis kötődtek hozzá anyagilag, például a színház, a film területén és másutt - most azonban a szabadpiacon egészen más viszonyokkal kell szembenéznük. Én úgy gondolom, az embernek tudomásul kell vennie, hogy a szabadpiac törvényeinek érvényesülniük kell, és ezek között kell megtalálnunk a helyünket.

Ez pedig azzal jár, hogy a kultúrának csak kis része dotható, csak bizonyos könyvek, bizonyos színházak, bizonyos filmek számíthatnak költségvetési támogatásra. Ennek a támogatásnak azonban sokkal hatékonyabbnak, hogy úgy mondjam, sokkal termelékenyebbnek kell lennie, mint eddig volt.

Vannak visszahúzó erők, amelyek azért harcolnak, hogy a régi intézményeket változatlanul és változatlan dotációval fenntartsák, miközben ezek az intézmények csak nyelik a pénzt, és ugyanolyan keveset és ugyanolyan rosszul termelnek, mint azelőtt.

Közben új színházak, új kultúrházak, új intézmények születnek, és ha továbbra is a régi „elosztást” követjük - hogy ezzel a régi rendszerből származó kifejezéssel éljek -, akkor ezeknek az új intézményeknek semmi sem jut, mert a régiek fenntartására minden pénz elmegy. Itt új szemléletre volna szükség: azokat az intézményeket kell támogatni, amelyek rugalmasak, energikusak, amelyeknek van perspektívájuk, és meg kell szüntetni azokat, amelyek már régóta halottak.

Mindaz, amit elmondtam, természetesen engem is érint. Az én helyzetem az előző rendszerben másfajta volt, egyszerűen azért, mert közel harmincéves múltam a filmszakmában egyfajta kedvező légkört alakított ki körülöttem. Mindazok, akik a politikai változásokért, a szabadságért harcoltak, filmjeimben e törekvések támogatását lát-

ták, személyemben pedig olyan embert, aki szót emel e változásokért.

Ma a helyzet egészen más. A szabadság lehetővé teszi, hogy bárki csinálhasson filmet, és minden téma megengedett. Én harminc éven át próbáltam sok nehézséggel elsajátítani azt a képességet, hogy valamiképp túljárjak a cenzúra eszén, hogy a hatalom feje fölött valamiképp utat találjak a nézőkhöz. Nos, mára az én összes ilyen irányú tapasztalatom értéktelenné vált, de emiatt nem hullatok könnyeket, hiszen a szabadságot nem magamnak akartam kivívni, hanem a társadalomnak, és a társadalom ma szabad és független.

A művésznek mindig az volt az első feladata, hogy műveket alkosson. A műnek sokféle üzenete lehet, lehet politikai üzenete is, de ez csak egy a sok közül. Akkor van felületlen szükség rá, amikor a szabadságától megfosztott társadalom a szabadság hangját keresi, s a műkor kötelessége, hogy ezt a hangot hallassa. Ma a szabadon választott parlament képviseli ezt a hangot, én pedig egyre inkább egy másfajta kötelességet érzek: annak az embernek a kötelességét, aki úgy alkot, úgy szólal meg, hogy hangja minél tovább fennmaradjon. Azon gondolkodom, hogyan rendezzek filmeket, színházi előadásokat úgy, hogy ez a tartósság benne legyen.

A mi közép-európai közönségünkkel kapcsolatban el kell mondanom, nemigen látok reményt arra, hogy valamilyen közös kulturális vagy művészi eszme körül csoportosuljunk, mert nemigen látok ilyen eszmét. Mert miről is volt szó, miért lázadtunk mi, miért lázadtak fel a magyarok, a litvánok, a csehek a Jalta utáni valóság ellen? Mert helyünket kerestük a világban, mi pedig akkor a szovjet birodalom keretei közé voltunk szorítva. Ahogy kikerültünk a birodalomból, a világhoz akartunk tartozni, és nem egy kisebb közösséghez. A mi kulturális közösségünket majd meghozza az idő, ha kiderül, hogy van egymás számára mondanivalónk, hogy más mondanivalónk van. mint a többieknek - de azt hiszem, ma még nem tartunk itt. ■

REGGEL A KÁZMÉRVÁROSBAN

A kanyarodó Visztula irányából az utcák kereszteződésében megcsíp a hideg, esős novemberi szél.

*A novemberi szél*től feltámadnak emlékek irodalmár kísérőimből, lengyel verssorokat citálnak, én pedig a katedrális körülfogó-védő vaskerítés kovácsoltvas ábráit nézem: a litván nagyfejedelemséget jelképező lovas, a lengyel sást. A fenséges és komor épület várnak látszik, hisz dombra építették (*Na Skalce*), díszes kapujában kaszabolta le a király a későbbi szentet, Szaniszló püspököt.

Több mint húsz évvel ezelőtt, amikor még egyetemistaként Krakóban tanultunk ízlelgetni egyfajta nálunk akkor nem lelhető szabadságot (Bódy Gábor volt az idegenvezetőm), egy lengyel diák este ital és jazz-zene mögül azt mondta: „*A Kazimierz nincs is ... csak romok.*”

Ez a mi szegyenünk, elűztük a zsidókat.”

Ám Kázmérváros most, a maga kevert etnikumával mégis létezni látszik, s a katolikus templom, görög katolikus templom után zsinagógákat nézünk. Járjuk a városrészt autóval és gyalog is. Világháborús emléktáblák és reggeli péksüteményillat.

Egy kóser cukrászdában melegszünk, kávéra várunk. A magnóról jiddis népzene szól, idilli béke van... Barátkozik bennem az ifjúkori hangulat meg a jelen, a litván lovas, a lengyel sas, az emléktáblák fűzfára emlékeztető stilizált ábrája. Szép a zene, az elűzött és mégis itt élő zsidók zenéje, érkezik a forró.

édes kávé. A felszolgáló tulajdonos szeretné, ha cukrászdájában jól érezné magát a vendég.

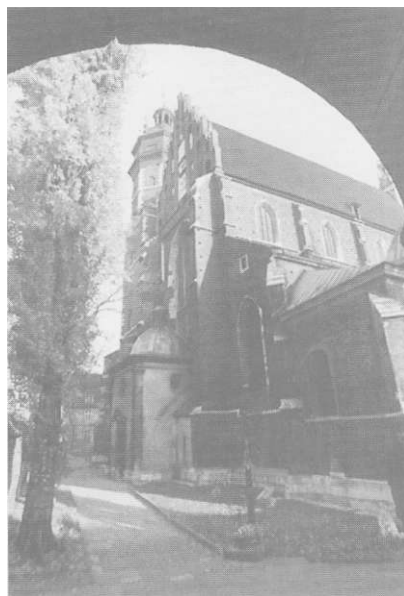
A Kázmérváros Krakó büszkesége lesz, kulturális és idegenforgalmi központ - közli Krzysztof Görlich, polgármester-helyettes.

Itt lesz a magyar főkonzulátus épülete — mondja Kovács István egykori egyetemi társam, ma krakói főkonzul.

Odébb, a szinte rejtett zsidó temető mellett, egy még nem renovált házfalon felirat. „Utazási iroda - a *Schindler listája* című film alapján szervezett turistautakhoz.”

És piac, és múzeum, és hideg szél a Visztula felől.

M. P.

A KRAKKÓI „RÉGI SZÍNHÁZ”

„A krakkói színház aranykorának csaknem hetven éve vége. Azóta sem volt ilyen jelentős színház a világon” - összegzi e meglepően határozott állítással *A krakkói színház nagy korszaka* című esszé tanulmányát Spiró György. Írása a *Tiszatáj* 1981. júniusi „krakkói” számában jelent meg.

A Spiró-tanulmány színtere a „Régi Színház”, illetve az 1893-ban átadott Városi Színház. A két színház nem egy. A „Régi Színház” ma is ezen a néven működik, míg a bécsi Burgtheater mintájára felépített Városi Színház megőrizte az 1908-ban felvett nevet: Słowacki Színház.

A XVIII. század utolsó évtizedének derekán Európa térképéből kiradirozott Lengyelországban két hivatalos helyen lehetett lengyelül beszélni: a templomban és a színházban. Persze, mint minden nagylelegzetű állítás, ez sem teljesen igaz. Éppenséggel a kapuit 1799 első napján a Jagelló utcai új épületben megnyitó városi színház esetében sem az, ahol öt éven át kizárólag német nyelvű előadásokat engedélyeztek s az azt követő fél évtizedben is csak hetente egy lengyel társulati fellépést. A napóleoni korszak Varsói Hercegségének néhány krakkói esztendeje helyreállította az 1799 előtti lengyel színházat.

1815-ben a három felosztó hatalom protektorátusa alatt megalakul a Krakkói Köztársaság. Színháza a Jagelló Egyetemmel együtt kiemelkedően fontos nemzeti-kulturális intézmény. Ezt a *Kronika Krakowska* (Krakkói Krónika) címmel 1906-ban megjelent több kötetes híranyag 1816 utáni másfél évtizedben kelt újságcikkszemelvényei is beszédesen illusztrálják: a színháznak szentelik a legtágabb teret. A magyar olvasó érdeklődését, a

címe miatt, eleve felkeltheti az a tragédia - *A nagyszebeni rengeteg betyárjai* -, amelyet 1816 júliusában játszott a Krakkói Színház. 1826 március elején a *Hamletet* mutatják be Wojciech Boguslawski fordításában, s a hónap végén már a *Lear Királyt*. Shakespeare ettől kezdve lesz jelen állandóan a Krakkói Színház műsorában. És egy ugyancsak színházzal kapcsolatos meglepő hír 1830. március 21-ről: I. Miklós cár „a nemzeti színház volt igazgatója özvegyének, Augusta Boguslawska asszonynak, az iránta érzett különös kegye folytán, tekintettel férjének honi dráma művészet fejlesztése érdekébeni fáradozatlan buzgalmára, nyugdíjat kegyeskedik folyósítani”.

1830-ban tulajdonváltás és anyagi okok miatt a színház átköltözik a Jagelló utca és a Szczepański tér sarkán álló polgárházból a Szent János utcai, használaton kívüli templomba. Az elhagyott épületet ettől kezdve hívják *régi színháznak*. A városállam 1841-ben megvásárolja a „régi színházat”, mi több, kibővíti a szomszédos polgárházzal. A korszerűen átalakított színház két évvel később nyitja meg újra kapuit. A romantika korszelleméhez igazodó műsorprogramjában Mickiewicz *Ősök* című drámájának bemutatása is szerepel. A színház büszke rá, hogy lengyel földön ő vitt először színre Juliusz Słowacki-dramát. A *Mazepát* adta elő 1851-ben... Öt évvel a darab győri bemutatása után - tegyük hozzá.

Miután Krakkót az 1846-os galíciai felkelés után az osztrákok megszállták, majd a cár és a porosz király jóváhagyásával beolvasztották a Habsburg birodalomba, apránként a Régi Színházban is a német nyelv lett az uralkodó. A szét hullott lengyel színház - mint erről Spiró György idézett tanulmánya

beszámol - az 1868-as gyökeres politikai-közjogi változásoknak köszönhetően indul virágzásnak. Nem pusztán azért, mert Galícia politikai és kulturális autonómiát kap. hanem azért is, mert 1871-ben Stanisław Koźmian személyében egy kiválóan felkészült ember a vállalkozás igazgatója, irodalmi vezetője és rendezője. Ő az, aki azt vallotta, hogy „a színház nem templom, nem egyetem, még csak nem is patika”. A színház - színház. Társadalmi kötelességének minél magasabb művészi színvonalával és az élet sokoldalú bemutatásával tesz legjobban eleget. A színésznek nem érzélgősnek, hanem hitelesnek kell lennie - hirdette. Ennek jegyében ő alakította ki a korszerű színészvezetés és színészi játék „krakkóinak” nevezett iskoláját. „Sem az igazgatóság, sem a rendezőség nem tud lángelméket, vagy akár csak tehetségeket teremteni. De a jó vezetőség felszínre hozhatja az igazi tehetséget, s megfelelőképpen bánni vele pedig egyenesen kötelessége: a jó, tökéletes egészet, a kerek, színvonalas, tisztességes, mi több, elegáns játékot minden színház elérheti” - fogalmazta meg máig érvényes ars poeticáját. Mivel a látványosságnak is rendkívüli jelentőséget tulajdonított, díszlettervezőknek olyan jelentős képzőművészeket nyert meg, mint Jan Matejko és Juliusz Kossak.

A krakkói színházi élet súlypontja az ezer nézőt befogadó modern Városi Színház 1893-as átadása után a Régi Színházból az újba tevődött át. A külsőleg szecessziós stílusban átalakított Régi Színház az elkövetkező fél évszázadban koncert- és táncterem.

1945 januárjában, alighogy a hitlerista megszállók pánikszerűen elmenekülnek Krakkóból, mit se törődve az ötven évig tartó szünettel.

egyik napról a másikra életre kel a Régi Színház. Az igazi, a máig ható jelentőségű újjászületés azonban az 1960-as évek középső harmadától számítható. 1963-ban kerül igazgatóként a színház élére a kiváló színész, Zygmunt Hübner. „...nincs Lengyelországban még

**Mishima, rendező:
Andrzej Wajda**

egy olyan színházi város, mint Krakkó. Van kinek dolgozni” - szögezi le beköszöntőjében. Terve egyszerű: jó darabokat korszerűen,

a nézők és a színházi szakemberek tetszését egyaránt megnyerve előadni.

Ennek az egyszerű és becsvágyó tervnek a megvalósításában - a színészekén túl - több szövetségesre, köztük két rendezőre számíthat: Jerzy Jarecki-ra és Konrad Swinars-

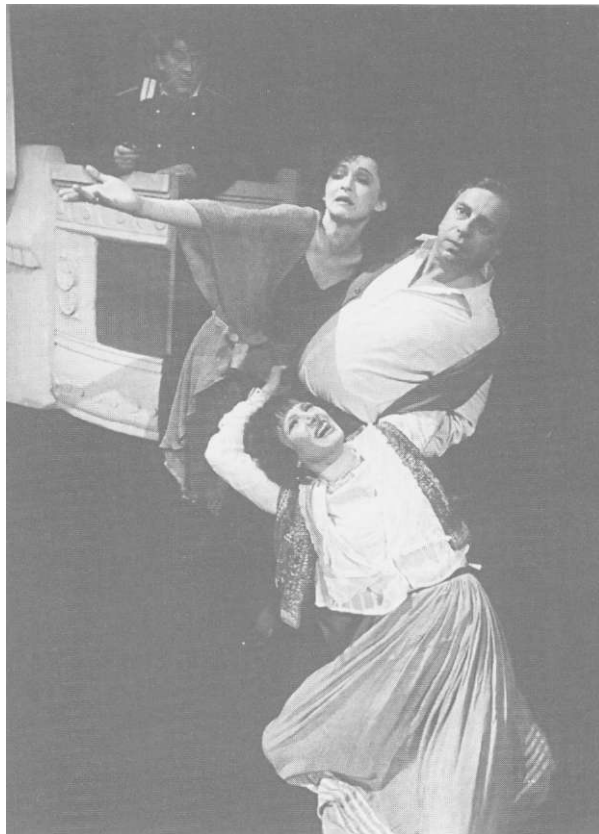
kira. További nagy tekintélyű munkatársai az olyan zeneszerzők, mint Krzysztof Penderecki, Zygmunt Koniczny és Stanisław Radwan.

Jarocki elsősorban - az akkor még különösen - avantgárdnak számító lengyel szerzők - Mrozek, Różewicz, Witkiewicz, Gombrowicz - darabjait állította színpadra, de a Kafka- és Csehov-bemutatók is az ő nevéhez fűződnek. Az 1965-öt követő évtized Régi Színháza azonban - mából visszatekintve - Konrad Swinarski nevével fémjelozhető.

Hübner nem véletlenül hívja meg 1965-ben Swinarskit Krakkóba. Az ekkor harminchat éves rendező komoly nemzetközi hírnévnek és szakmai tekintélynek örvend. Társalapítója például a nyugat-berlini Schaubühne am Halleschen Ufer nevű színháznak, amely Peter Stein idején Európa egyik legjobb színháza lesz. Swinarski éppen e színházban állította színpadra először Peter Weiss *Marat halála* című darabját. Ennek visszhangjaként hívták meg egy évvel később az ugyancsak nyugat-berlini Schiller Színházba a darab megrendezésére. Teljesítményét jelzi, hogy 1964-ben a német kritika az ő Schiller Színház-beli *Marat halálát* tartotta az év legjobb előadásának.

Swinarski a német és a lengyel kultúra, történelem egymáson tragikusan áttetsző határvidékén nevelkedett. Ennek tragikus voltát az tette még személyesebbé, hogy anyja, a lengyel hadsereg többszörösen kitüntetett őrnagyának özvegye - sziléziai származására tekintettel - a megszállás alatt feliratkozott a népi németek listájára. Ennek következtében egy lengyel internálótáborban halt meg 1945 végén, míg Konrad bátyja, Henryk a Wer-macht katonájaként esett el - ugyanennek az évnek az elején.

Amikor 1965-ben Swinarski Krakkóba érkezett, már lepattintgatta magáról a brechti eszmerendszer és dramaturgia abroncsait,

Az úgynevezett emberiség megőrült, rendező: Jerzy Grzegorzewski

amelyek a világot ideologikusan, megmagyarázhatóan egybefogták. A színháznak meg kell rendítenie a nézőt... Nem azért, hogy lelkiismeret-furdalása, netalán büntudata legyen. Mindez kevés, ha a megrendültség nem készlet gondolkodásra, s a gondolkodás nem a színházi élménnyel inspirált cselekvés energiáforrása - foglalta össze dramaturgiai ars poeticáját Swinarski. Vagyis azt kell elérni, hogy a darab akkor is folytatódjék a nézőben, ha a függöny már régen legördült s a színház fényei kialudtak. E cél elérésének alapfeltétele az odaadó színész, aki nem játssza vagy átéli a szerepét, hanem megéli azt. Swinarski ki nem állhatta azt a színészt, aki csak fellépett, s a bemutató, a társai és saját maga hitelét kockáztatva mindenáron a közönségnek akart tetszeni.

Rendezői energiájának nagy részét a színészekkel való foglalkozás, a szerepekkel és a szereplőkkel való együttélés emésztette fel. Addig tartottak az olvasópróbák, míg

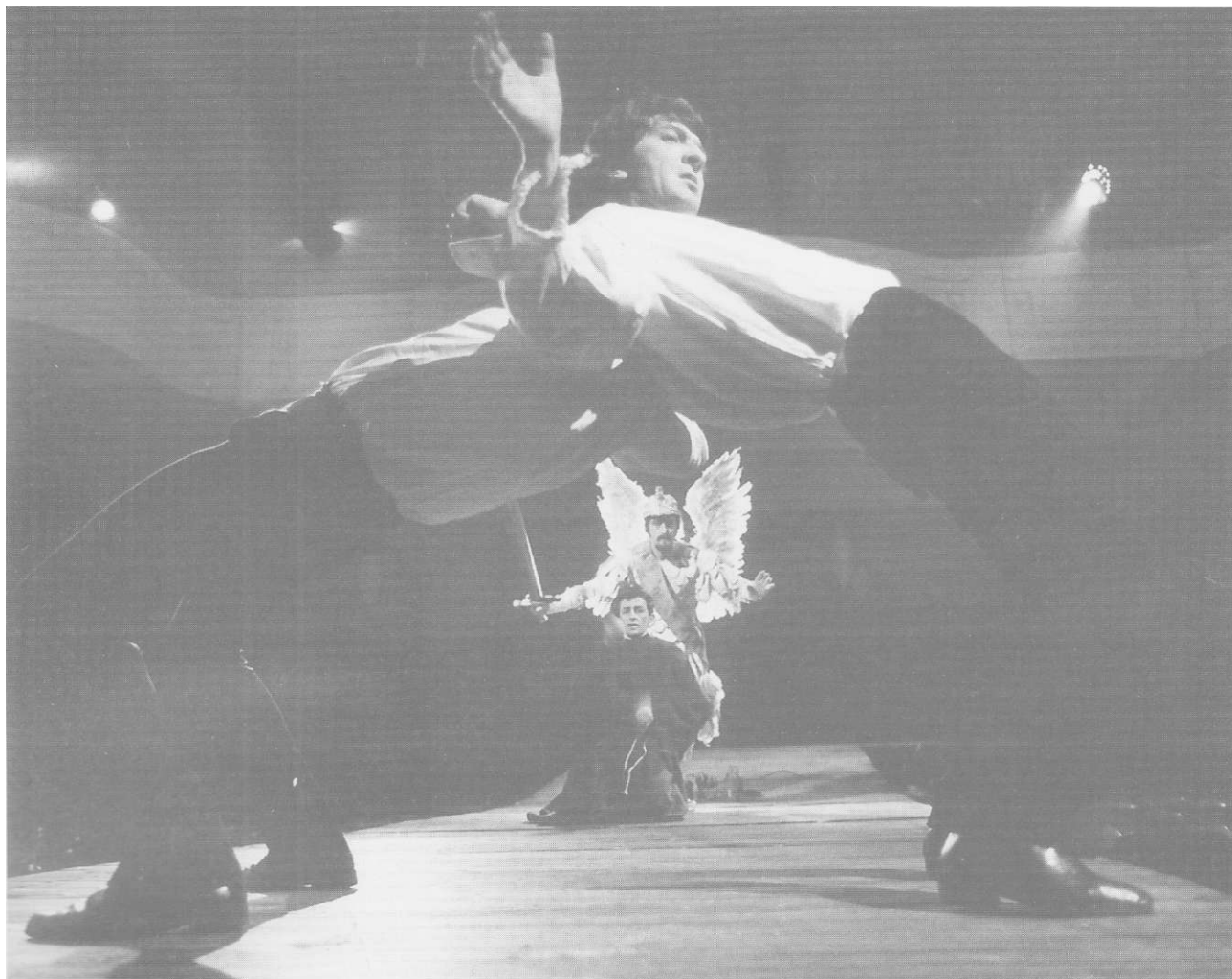
el nem érték azt az állapotot, hogy a szerep kezdte el „olvasni”, megfejteti a reá kiosztott színészt. A színészekkel való foglalkozás, az alkotás nemcsak életének értelme, hanem életmódja is volt. Ebből eredően az *Ősök* bemutatására fél évig készültek, a *Hamlet*re még tovább. „Akkor vagyok boldog, ha valaki azt írja, hogy úgy játszunk, mintha egyetemi színpad volnánk, azért, mert ott az emberek biztos, hogy hisznek abban, amit csinálnak, másként képtelenek volnának fellépni - vallotta.

Swinarski életrajzírója, Joanna Walaszak így jellemzi a Régi Színháznak a jelzett évtizedben uralkodó légkörét: „Swinarski rátalált azoknak az embereknek a közösségére, akikkel dolgozni akart. Nem rögtön, s nem is mindenkivel találta meg a hangot. De csakhamar kiderült, hogy a színház művészei képesek magukat átadni az igazi színházi alkotómunkának, mégpedig sokkal el-

kötelezettebben, mint ez szakmailag elvárható. Ennek számtalan oka volt. A krakkói művészek jóval kisebb lehetőséggel rendelkeztek a színházon kívüli munkára, mint a varsóiak, így a színház bizonyult életük és tevékenységük központjának. Ráadásul egy részük a színház melléképületének nyomorúságos padlás-szobáiban lakott. (...)

A színházban szép számmal dolgoztak idősebb művészek, akik beléplántáltak a fiatalokba a színészi etika alapelveit. Am a legfontosabb az, hogy e színház művészei tökéletesen megértették, hogy erejük a közösségükben rejlik. Szó sincs arról, hogy a színház sztárok színháza lett volna, de sok remek színésszel rendelkezett. Igaz, a gyengébb, de használható és tisztességes színészek voltak többségben. Swinarski előadásai nélkülük elképzelhetetlenek lettek volna, mivel számára a művész játéka, színpadi jelenléte volt a fontos, függetlenül attól, hogy fő- vagy epizódszerepet játszik.”

Swinarski nekilátott darab-álmái lengyelországi megrendezésének.

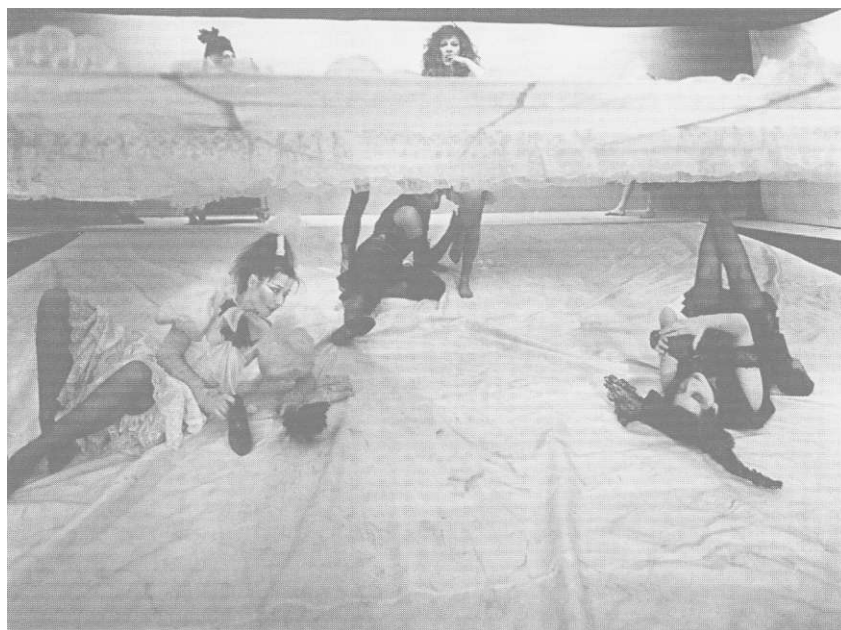

*Ősök, rendező:
Konrad Swinarski*

*Szentivánéji álom, rendező:
Rudolf Ziolo*

Két régóta érlelődő terve volt. Az egyiket, Zygmunt Krasiński *Istentelen színjátékának* színpadra állítását már Krakkóba érkezésének évében megvalósította. Georg Büchner *Woyzeck* című drámáját - másik tervének beteljesüléseként - egy évvel később vitte színre. A *Woyzeck* pszichológiai tárháza mindannak, amit Swinarski képtelen volt elviselni: a nagyvilágban uralkodó durvaságnak és igazságtalanságnak, az emberi sérelmeknek és szenvedéseknek, a hitványaságnak és a kicsinyességnek.

Az *Istentelen színjáték* bemutatását lelkes, a *Woyzeck*-ét hűvös fogadtatásban részesítették a krakkóiak, s bizonyos fokig a lengyel kritikusok is. Az utóbbi rendezői felfogását egyenesen erkölctelennek

minősítették. Némi elégtételül szolgálhatott Swinarskinak, hogy a Régi Színház kölni vendégjátékának szakmai és közönségsikere az ő *Woyzeck*-felfogását igazolta.

Miközben Swinarski Santa Fé, Darmstadt, Zürich, Hamburg, Moszkva, Tel Aviv, Bécs, Düsseldorf, Helsinki színházaiban rendezett, mint egy békésebb, nyu-

*Esküvő, rendező:
Jerzy Jarocki*

*Novemberi éj, rendező:
Andrzej Wajda*

egyszerűen faképnél hagyta meghívóit; mondhatni, megszökött tőlük.

1972 nyarán a színház új igazgatója, Jan Pawel Gawlik - terápia-céllal - azt javasolta a kórházba vonult Swinarskinak; gondolkozzon el azon, hogy vállalná-e Mickiewicz Ősök című darbjának megrendezését. Ez többszörös kihívás volt, s benne nem elhanyagolható a politika. Ugyanis az Ősök volt az, a varsói Drámai Színházban Kazimierz Dejmek rendezésében előadott mű, amelynek 1968 januárjában történt betiltása kirobbantotta a tragikus végkifejletű márciusi lengyel diákmegmozdulást.

A hatás - mint Gawlik vallotta - „minden képzetet felülmúlt...”

galmat adó kikötőbe újra és újra visszatért a krakkói Régi Színházba. Wyspiański és Shakespeare két-két, Słowacki és Ireneusz Iredyński egy-egy darbját állí-

totta színpadra - vitathatatlan sikerrel.

A hetvenes évek elején azonban több ízben előfordult, hogy külföldi vendégrendezőit félbeszakítva.

(Swinarskit) teljesen elbűvölte az *Ősök szövege*. Sohasem láttam oly felvillanyozottnak. Kijelentette, hogy ez egy zseniális mű, és nyomban elárasztott ötleteivel. Lázás izgalommal sorolta elképzeléseit. Tollat és papírt ragadott, és máris átalakította és átrendezte a Régi Színházat”.

Zygmunt Konieczny szerzeményeként a nyár folyamán megszületett a kísérőzene - egy körmenet élő hangfelvételétől körítve. A kosztümterveket Krystyna Zachwatowicz készítette. A színházi próbák összettel kezdődtek el. A *Kiáltás és kiáltás* című filmből a magyarok által is ismert Jerzy Trela játszott Gustaw-Konrad főszerepét. Színházi pályája ettől a fellépéstől ível magasra. A próbák valóságosan éjjel-nappal tartottak a színházban, a nézőtéren, az előcsarnokban, a folyosókon, a tornateremben, a rendező lakásán, a színészek padlásszobáiban. A főpróba hajnali négykor ért véget.

Az utolsó héten „egész” Krakko együtt élt a Régi Színházzal, s lélegzétvisszafojtva várt a nagy eseményre. 1973. február 18-án került sor az első. rögtön utána a második bemutatóra. A hatás minden elképzelést fölülmúlt. A közönség nem akarta elhagyni az egyébként színpaddá átalakított nézőteret, ahol senkinek sem volt előre számolt helye. Az ősök misztériumát megelevenítő I. felvonás különben a színház előcsarnokában játszódott, s a néző észrevétlenül résztvevője, szereplője volt a szerzőtársnak. Erre sokan a felvonás végén döbbenhettek rá, amikor - mintha egy körmenetben - a népes színészsereg után tudulva egyszeriben ellepték a nézőteret. A közönség a darab végén úgy érezhette: hőse a drámának. És az ember az maradt akkor is, amikor kábultan hazatért.

Az *Ősöket* összesen 269-szer játszották. Csak egy évre előre lehetett a darabra jegyet kapni, mivel a Régi Színház összlengyelországi szellemi zarándoklat célállomása, színhelye volt. Magyarországról is sokan éppen az *Ősök* miatt utaztak Krakkóba.

Swinarski korának legnagyobb színházi rendezője lett. Még három darab színrevitelére kapott lehetőséget a sorstól. Közülük Stanislaw

Wyspiański *Felszabadulás* című remekművét a Régi Színházban állította színpadra - az *Ősök*ére emlékeztető sikerrel.

1975. augusztus 19-én Swinarski Iránba repült, mivel ajánlatot kapott az *Ősök*nek az ott rendezendő színházi világfesztiválon történő bemutatására. A csehszlovák légitársaság gépe - egy másik kiváló művésszel, Vujicsics Tihamérral a fedélzetén - másnap Damaszkusz közelében lezuhant.

1974-ben a *Felszabadulás* színrevitele mellett még egy nagy sikerű előadást könyvelhetett el a Régi Színház. Andrzej Wajda rendezésében, mintegy újévi beköszöntőül mutatták be Wyspiański *Novemberi éj* című darabját, az 1830/31-es lengyel szabadságharc kirobbantásának számos időszerű kérdést felvető drámáját. Nem lehetett véletlen, hogy a giereki politika sikerének vagy sikerpolitikájának csúcspontján a Régi Színházban egyetlen évadban olyan, nemzeti sorskérdéseket felvető, megfogalmazó klasszikus darabokat játszottak, mint az *Ősök*, a *Novemberi éj* és a *Felszabadulás*.

Ebben az évben fogalmazódik meg a lengyel értelmiség egy befolyásos részének tiltakozása a lengyel alkotmánynak szovjeteket majmoló, hübéres szellemben történő átalakítása ellen. Két év múlva az ursusi és rلامي munkásmegmozdulások után megalakul a KOR. Lengyelországban egy új, folyamatos történelmi dráma veszi kezdetét, amelynek mind nagyobb tömegek lesznek tevékeny szereplői, s amelynek végkifejlete a szocialista tábor alapjaiban megrendező Szolidaritás létrejötté.

Wajda kapcsolata a Régi Színházzal jó egy évtizeddel korábbi a *Novemberi éj* bemutatásának évszámánál. Ötödik színházi rendezéseként 1963 őszén itt állította színpadra Wyspiański *Menyegzőjét*. Nyolc évi szünet után jelentkezett ismét a Régi Színházban. Ekkor, 1971 áprilisában Dosztojevszkij *Ördögökét* vitte színre - nagy sikerrel. Később - más-más módon - mindkét darabhoz visszatért. Az *Ördögökét* három év után az USA-ban, New Havenben is megrendezte, majd 1988-ban francia pénzen - pazar szereposztásban - filmet készített belőle. A *Menyegzőt* közel

harminc év múltán ismét a Régi Színházban keltette életre. Mind a salzburgi színház, mind a magyar Nemzeti Színház ezt a színrevitelt adaptálta - összehasonlíthatatlanul szerényebb teljesítménnyel, sikerrel és visszhanggal.

Az 1992-es *Menyegző*-előadás azzal lep meg, hogy Wajda teljesen alárendeli magát Wyspiański szövegének. Rendezői felfogása teljes egészében annak nyelvi szépségét húzza alá, gondolati gazdagságát emeli ki. Lenyűgöző egyszerűséggel. Ez a Régi Színház művészei teljesítményének köszönhető: tudnak beszélni és mozogni, és természetes gesztusokkal mozogva beszélni - közel három órán át. Mintha híres filmjének egy-egy jelenetét játszotta volna le előttünk - lassítva.

A nyolcvanas években Wajda hét darabot rendezett a Régi Színházban. Közöttük az *Antigonét*, a *Bűn és bűnhődést* és a *Hamletet*. Az utóbbi címszerepét női színész, Teresa Budzisz-Krzyżanowska játszotta. A színpad központi terét tükrök „terelték be” a mellékszíntérnek számító öltözőbe.

A Régi Színház Swinarski és Wajda révén olyan színművészeket indított el a hírnév felé, mint Wojciech Pszoniak, Jerzy Trela, Jan Nowicki, Jerzy Stuhr vagy a *Márványember* és a *Vasember* főszerepét játszó Jerzy Radziwiłłowicz, a színpadi *Bűn és bűnhődés* főhőse.

- „Miért rendez színházban? Azt szokás mondani, hogy a filmben sokkal több elbeszélhető” - teszi fel a kérdést a Márványember sikere után Wajdának egy újságíró. S az újabb kérdéssel folytatódó válasz:

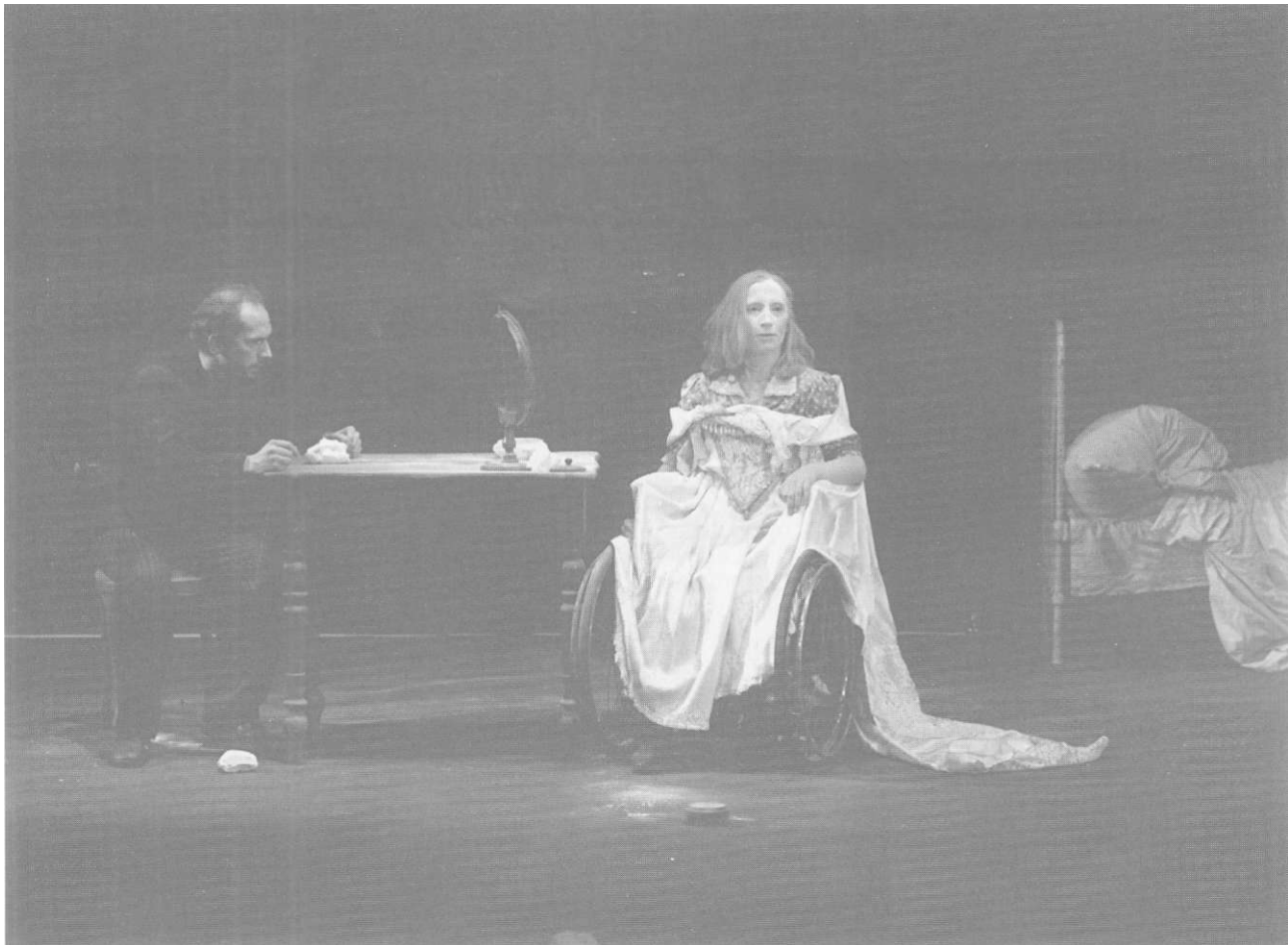
- „Azért, mert a film csak folt a celoluidszalagon és árnyék a vetítőlámpán.”

- De mégis mennyire tartósabb a színháznál...

- Ellenkezőleg. A tartósság mértéke számomra a nézőtér élménye. A film nagyobb hatású, de a hatása rövid életű, a színház kevésbé ráz meg, de mélyebben.

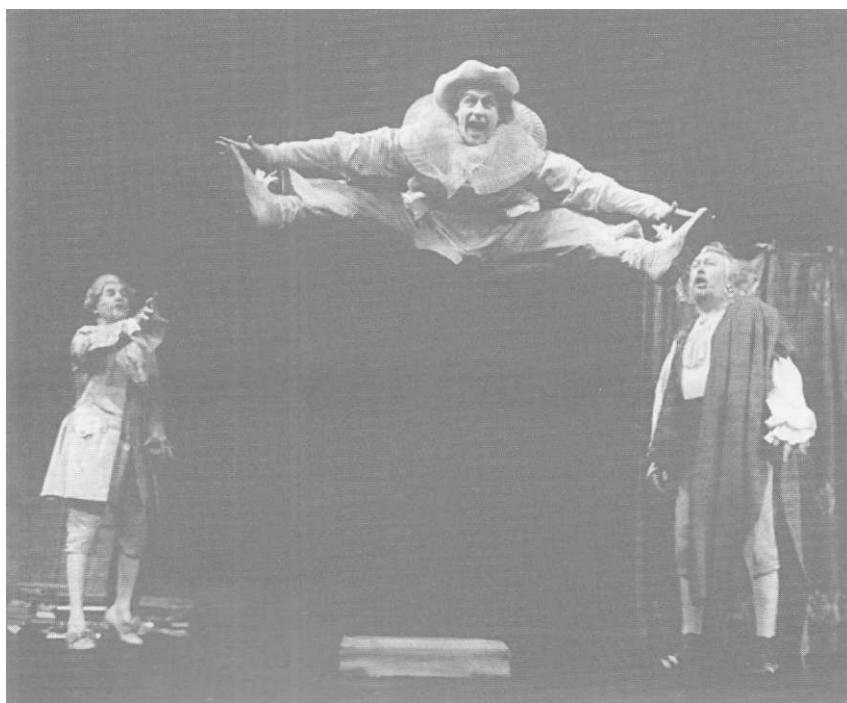
- Ezért rendezte meg a *Menyegzőt* színházban és moziban is?

- Nem. Egyszerűen, amikor ezt a darabot színházban rendeztem, úgy éreztem, hogy filmforgatókönyv, amikor a filmet forgattam, pont az ellenkező meggyőződésre jutottam.

*Kalkwerk, rendező:
Krystian Lupa*

*Saragosai kézirat, rendező:
Tadeusz Bradecki*

tonosság jelképe a Régi Színházban. A szükségállapot alatt vitte színre Eliotnak a XX. században megírt középkori darabját, a *Gyilkosság a székesegyházban*. Jarocki a drámát két nem mindennapi, jól-lehet természetes színhelyen mutatta be: a varsói Szent János Katedrálisban és a krakkói Wawelben. A Jarocki által 1983-ban színre vitt másik darab Calderonnak *Az élet álom* című színműve. Segismundo herceg önazonosságának lázas keresésében benne lüktet a megzavart lengyel társadalom dilemmája is: a tudat szárnyalása és bukása.

Politikai erjedés csalhatatlan jele Mrožek *A portré* című színművének bemutatása 1988-ban. Amikor már a börtönbe csukottak is szemrehányást tehetnek az istenségként fölébük akasztott Sztálinnak.

Most ismét színházban szeretnék dolgozni a Menyegzővel.”

Erre a „mostra” tizenöt évet kellett várni.

Wajda mellett továbbra is Jerzy

Jarocki a nyolcvanas évek meghatározó rendezőegyénisége. Tehetségével, örök újat keresésével, bátor darabválasztásaival, színvonalas előadásaiával voltaképpen ő a foly-

Tadeusz Bradecki

OLY TÁVOL, OLY KÖZEL

Budapestre készül

a Sary Teatr

1990 nem hoz oly radikális változást a színház életében, mint a közéletben. A demokratikus szabadságjogokért folytatott két évtizedes harc győzelme egyszerre tágtítja és szűkíti a színház lehetőségét. Tágtítja, hiszen véget ért a cenzori mindenhatóság, de vége lett a politikai áthallás, a demonstrációnak számító jelképrendszer színészt és nézőt egymáshoz delejező magneses terének is.

A Régi Színháznak egyébként szerencséje van: azon négy, nemzeti intézménynek számító színház közé tartozik, amelyet a Kulturális és Művészeti Minisztérium közvetlenül finanszíroz.

1990-ben Tadeusz Bradecki személyében új igazgatót választ a társulat. Bradecki színműíróként és rendezőként nyerte el munkatársai bizalmát. Gombrowicznak az általa rendezett Operett című darabja az évad kiemelkedő színházi eseményének számított. Ő állította színpadra Jan Potocki Saragosai kézirattal címmel a múlt század elején papírra vetett zseniális történetfüzérért is. (A könyv magyarul a Kaland a Sierra Morénában címmel jelent meg.)

A színház ezzel a darabbal szerepelt tavaly Milánóban az Európai Színházak Uniójának fesztiválján.

Ványa bácsi, Ahogy tetszik, Szentivánéji álom, Venezia, Venezia - íme a világirodalom klasszikus darabjai a Régi Színház kilencvenes évekbeni repertóriumában. Lengyel szerzők közül pedig visszatérően Gombrowicz, Słowacki, Witkiewicz - és szinte minden évben új darabbal Mrożek. Legutóbb a Krími szerelem című színművét mutatták be: ...hogyan látná Csehov Oroszország átalakulását Szovjetunióvá, majd ennek visszaváltozását Oroszországgá...

A legbecsvágyóbb vállalkozás azonban Thomas Bernhard, a legnagyobb és legellentmondásosabb osztrák író Kalkwerk című darabjának színrevitele Krystian Lupa rendezésében.

Hogy ez esetben a Régi Színház művészei mennyiben tudtak a kitűzött célnak eleget tenni, arról a magyar színházkedvelők is meggyőződhetnek, mivel budapesti vendégjátékuk során 1995 márciusában éppen a Kalkwerkkal lépnek fel a Katona József Színházban. ■

Réges-régen, a hatvanas években, amikor Lengyelországot még a tábor „legvidámabb barakkjaként” emlegették a viszonylag enyhe cenzúra és az alkotók viszonylagos esztétikai szabadsága miatt, a krakkói Stray Teatrba, mint mondják, tömegesen jártak magyar kritikusok, egyetemisták és színházrajongók. Nálunk akkor állítólag több, érdekes dolog történt, mint magyar barátainknál. Túl fiatal vagyok ahhoz, hogy erre emlékezzem, utóbb azonban alkalmam nyílt megismerkedni igen sok lengyelbarát, a lengyel művészetet kedvelő magyarral, aki éppen azokban a távoli években esett át első lengyel „kulturális beavatásán”.

A nyolcvanas években már minden másként festett: magyar barátaink számára Lengyelország távoli, kevésbé érdekes országgá vált, nekünk pedig, a kommunizmus falát döngető és az ehhez kibicelő Nyugat csillogásában - elég vakon - elmerült lengyeleknek Magyarország látszott ugyancsak távoli és kevésbé fontos országnak.

Akkoriban hallottam először a Katona József Színházról, amely rövid időn belül Európa egyik leghíresebb színháza lett. S amikor aztán nemsokára láthattam a színház néhány előadását is, megértettem, milyen óriási változott a színházi élet dinamikája a mi közép-európai térségünkben, s hogy milyen sokat tanulhatunk mi, lengyel színházi emberek magyar kollégáinktól.

Jó egy évvel ezelőtt színházunk, a Sary Teatr csatlakozott az Európai Színházak Uniójának rangos szervezetéhez. A Katona József Színház természetesen már előttünk csatlakozott; Budapest már megtartotta a maga nagy színházi ünnepét, az Unió Színházainak Fesztiválját - mi erről Krakkóban még csak bátortalanul ábrándozunk. Színházaink azonban - hála Zsámbéki Gábor határtalan szívéllyességének - lassan kezdenek közvetlen kapcsolatokat kialakítani. Március végén a Sary Teatr fölép a Katona József Színház színpadán, májusban pedig a Katona József Színház társulata fog vendégszerepelnél nálunk. Nagyon remélem, hogy mindez csupán a kezdete egy hosszú távú együttműködésnek, egy dialógusnak, amelyben új, eddig még nem ismert dolgokat tanulunk egymástól, és így hasznosan gazdagíthatjuk és tágtíthatjuk a magyar és lengyel kultúra párbeszédét.

Budapesten az osztrák Thomas Bernhard *Kalkwerk* című regényének színpadi változatával lépünk fel. A darab dramaturgja, díszlettervezője és rendezője egyszemélyben Krystian Lupa. Ezt az izzig-vérig közép-európai művet egyébként az olaszországi Cividaleban 1992 júliusában rendezett Mittelfesten mutattuk be először. A *Kalkwerk* a mi számunkra - a Bernhard iránti legőszintébb tiszteletünk és csodálatunk mellett - elsősorban Krystian Lupa újabb „szerzői” előadása. Azé a sokoldalú alkotóé, aki már tizennyolc évvel ezelőtti emlékezetes debütálása óta a lengyel színházi élet élvonalába tartozik. E nélkül a rakoncátlan, lázadó, mindig „más” - a nézők és kritikusok megszokásaihoz képest más kísérletező, máris utáztók és epigonok seregével büszkélkedhető művész nélkül, a lengyel színház „enfant terrible”-je nélkül a mai Sary Teatr nem volna teljes, nem volna az, ami.

A vesztprémi nézők talán még emlékeznek az ő rendezésében 1982-ben bemutatott *Yvonne burgundi hercegnő* című Gombrowicz darabra. Lupa több mint egy tucat mindig meghökkentő előadást rendezett a Sary Teatrban, s mire ezek a sorok az olvasó kezébe kerülnek, már túl leszünk legújabb premierjén, a Hermann Broch *Az alvajárók* című műve alapján rendezett előadás bemutatóján. Ugyancsak márciusban a budapesti Lengyel Intézetbe is meghívhatjuk önöket, ahol hála az intézet hallatlanul energikus igazgatójának, Rafał Wiśniewskinek, megtekinthetik Krystian Lupa színházi világainak szentelt kiállításunkat.

Krystian Lupa mindig aktuális, folyton fejlődő művésze azonban a Sary Teatr sokszínű tevékenységének csak egyik alkotóeleme. Nagy örömmre szolgálna, ha a következő években bemutatathatnánk önöknek a többit is: a „pengeéles rendező”, Jerzy Jarocki gondolati mélységét és precizitását, Andrzej Wajda fantáziáját és beleélő képességét vagy Rudolf Ziola átható igazságát és nosztalgiját. Látogassanak el hozzánk a Sary Teatrba, hisz Krakkó igazán nagyon közel van! Olyan messze vagyunk egymástól! Olyan közel egymáshoz!

Budapest, 1995. január 24.

Szenyán Erzsébet fordítása

TÖRTÉNELEM A DEMOKRÁCIÁÉRT

VERSENY HATÁROK NÉLKÜL

A monfalconei Michelangelo Buonarroti Líceum diákjai megfélekedtek az őket körülvevő tanárokról, megfélekedtek az iskolai reguláról, a házi feladatról: élvezték a hirtelen jött szünetet, izgatott és zajos társalgásba merültek azzal az öt budapesti diákkal, akit mintegy öt perccel azelőtt láttak életükben először. Nincsen ebben semmi különös, mondhatnánk. Fiatalok. Van közös témájuk. Megértik egymást. Angolul, németül, olasz és magyar szavakat keverve, gesztikulálva.

De vajon természetes volt-e mindig ez a közvetlen párbeszéd? Ismertük-e egymást itt, Közép-Európában? Ezekre a kérdésekre kereste a választ az Európai utas Alapítvány és folyóirat, amikor meghirdette a Történelem a demokráciáért című, középiskolásoknak szóló tör-

ténelmi-műveltségi vetélkedőt. E kérdéskör fontosságát jelzi, hogy az Európai utas hamar talált társat is: az Európai Unió PHARE Demokrácia programja anyagilag támogatta a pályázatot, amelyet lapunk a Friedrich Naumann Alapítvánnyal és a goriziai Instituto Mitteleuropával közösen adott be.

A magyarországi diákok érdeklődése messze felülmúlta előzetes várakozásainkat. A verseny első fordulójára - próbakörére, ha úgy tetszik - tíz budapesti gimnáziumot hívtunk meg. A verseny rendszere viszonylag egyszerű: a mintegy 80 indulónak - két előre megadott témából választva - egy otthoni dolgozatot kellett elkészítenie. (A témák: A nemzetiségi kérdés Közép-Európában az I. világháború előtt illetve Polgárosodás és civil szerveződés a dualizmus

kori Magyarországon.) Iskolai történelmtanáruk értékelése alapján harminc diák jutott a második fordulóba, ahol újabb, ezúttal zárthelyi dolgozatot írtak. A tanulmányok elbírálása után Palya György és Pancsira Lajos (Szerb Antal Gimnázium), Bart István és Göncz Borbála (Toldy Ferenc Gimnázium), Terei Márta és Simon Zoltán (Fazekas Mihály Gimnázium), Garai Gergely és Garai Attila (Szent István Gimnázium), Mecsi Diána (Alternatív Közgazdasági Gimnázium) és Surányi Ágnes (Vörösmarty Mihály Gimnázium) jutott a zsűri elé. A Pomogáts Béla, Szarka László, Pokorni Zoltán alkotta bírálóbizottság Simon Zoltánt találta a legjobbnak, őt Garai Gergely, Terei Márta, Mecsi Diána, Surányi Ágnes és Garai Attila követte, ők vehettek részt a fődíjként kifizített olasz-

Az eredményhirdetésre várnak a versenyzők

Simon Zoltán az 1. helyezett

Munkában a zsűri: Szarka László, Pomogáts Béla, Pokorni Zoltán

A résztvevők Pröhle Gergellyel, a versenyt támogató Friedrich Naumann Stiftung képviselőjével

A goriziai várból kilátás a szomszédba: a várfal mögött már Nova-Gorizia (Szlovénia)

Fent: baráti találkozón Goriziában, az Alpinik vendégeként

Renato Tubaro úgy látja, ízlett a friuliai vacsora a budapesti diákoknak

országi utazáson. (Sajnos Surányi Ágnes az utazáson. Göncz Borbála és Palya György pedig a szóbeli döntőn nem tudott részt venni). A győztesek az utazás mellett komoly könyvjutalomban is részesültek: az első helyezett tizenötzer, a második tízezer, a harmadik ötezer, a döntő többi résztvevője kétezer, a közép-döntőbe jutott harminc diák pedig ezer ezer forintos könyvutalványt vehetett át.

Jutalomutazásnak bizony elég fárasztó volt az a néhány nap, amit a verseny győztesei a határmenti Goriziában és Triestben, illetve az olasz Friuli-Ve-

nezia-Giulia tartomány városkaiban töltöttek. Az olasz-szlovén-osztrák Gorizia, a helyiek szerint egykor a „Monarchia Nizzája” jó ideje határváros. Szállodánk hajdan a város központjában, a pályaudvarral szemben büszkélkedett, ma pedig a város szélén, sőt az ország szélén áll, pár méterre a határtól. Persze nem a pályaudvar, hanem a határ mozdult el az idők folyamán - Közép-Európában olyan ismerős módon. Ma már a szlovén zászló jelzi, hogy hová is pillant itáliai szobájából az utazó, sőt, ha tüzetesebben szemügyre vesszük a

szemközti oldalt, odaát még jól kivehetjük a fél hegyoldalt elfoglaló, szikladarabokból rótt „Nas Tito” feliratot, az egykori szocialista Jugoszlávia figyelemztető üzenetét is.

A négynapos kiránduláson nem csak az Isonzo-völgyet jártuk be; előre-hátra utaztunk az időben is. Az észak-olasz térség gazdasági erejét bizonyító goriziai szupermodern, computerizált textil- és édesipari üzemekből évszázadokat lépünk vissza, megcsodálva az őskeresztény mozaikjairól híres aquileai bazilikát; részt vehettünk a duinói „Egyesült

Világ Kollégium” tanóráin, aztán a trieszti kikötőben azt láhattuk, hogyan talál helyet 160 kamion 40 centiméteres sorközökkel a török fuvarozók által bérelt egyetlen hatalmas komphajón. Az óriás tengeri pályaudvaron észrevettük a hírhedt trieszti szélvihar, a bóra elől (és persze a kíváncsi szemek elől) a dokkok mögé lapuló amerikai hadihajót. Este találkoztunk az egykor az alpesi hegyvidékek elitalakulataihoz tartozó veteránokkal, Az *Alpinikkel*, akik nyugdíjaskorukra katasztrófa-elhárító és betegekét segítő egyesületet alapítottak. Másnap a foglianói „pro loco” egyesület fiataljaival pizzáztunk, akik szabadidejükben, az alpinikhez hasonlóan, saját szűkebb pát-

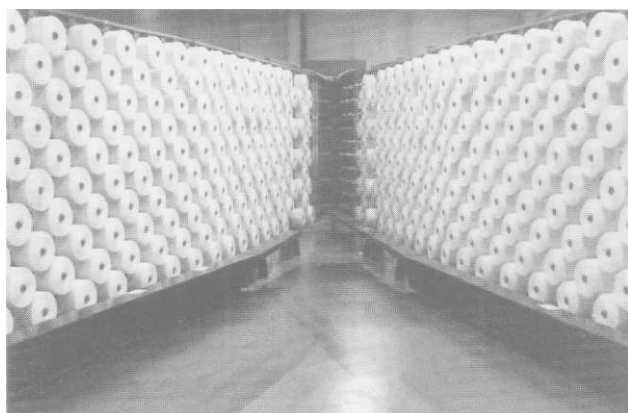
riájuk csinosításán dolgoznak; majd nagyot lépve vissza az időben - az esti találkozó színhelyétől pár száz méterre kosszorút helyeztünk el a foglianói első világháborús osztrák-magyar katonai temetőben. De akárhol is jártunk az Isonzó-völgyben, az első világháború legemertelenebb és leghiábalóbb csatáinak színhelyén, ma mindentűt szeretetet, nyíltságot és érdeklődést találtunk. Mutatják ezt azok a tudósítások is, amelyek még ottlétünk alatt jelentek meg látogatásunkról a helyi olasz lapokban.

A történelmi és műveltségi verseny - az első kör tapasztalatait is felhasználva - folytatódik. A második, immár országos forduló iránti érdeklődés minden

előzetes becslésünket felülmúlja: február elejéig mintegy 240 középiskola több mint 2000 diákja jelezte részvételi szándékát. Ez persze minden lapszerkesztőnek megdobogtatná a szívét. De reméljük, hogy nem csak a lap olvasótáborára gyarapszik: bízunk benne, hogy az országos forduló győztesei a júniusra tervezett krakkói kirándulás után ugyanolyan lelkesen, ugyanúgy élményekkel és kapcsolatokkal gazdagodva térnek majd haza, mint az észak-olasz út diákjai - az „európai együttműködés folyóirata” ennél nem is kívánhat nagyobb sikert.

Módos Márton

A *Texgulia* szövőgár

Lent: a látogatás sajtóvisszhangja

Grado - a téli kikötő

IL PICCOLO
Sped. in abb. post. 07/07/1995 * PERM. MIN. 07/07/1995

Messaggero Veneto
 VENERDI 3 FEBBRAIO 1995

GORIZIA

Gorizia
 Venerdì 3 febbraio 1995

Redazione di Gorizia Corso Italia 74, Telefoni: (0481) 530035 Fax: 590009 Pubblicità: corso Italia 54, Ispiano Telefono: (0481) 537291 Fax 531354

Isonzo, scoppia la pace dove c'erano le trincee

UN GRUPPO DI LICEALI DA OGGI OSPITI DELL'ISONZINO

Ungheria, i giovani fanno da ambasciatori

Un clic all'Unitre

Domani, il 9 e il 16 febbraio, dalle 18 alle 19, al Polivalente di via Baiamonti, per i corsisti dell'Università della terza età si terrà un breve corso di introduzione alla foto-

Un gruppo di liceali di Budapest sarà da oggi in città per il viaggio-premio del concorso «Torténelem a demokraciáért» (Torténelem a democraziaért). I ragazzi di Monfalcone, del Collegio del Mondo Unito dell'Adriatico di Duino e con i coetanei di Fogliano.

l'altro, Trieste, Aquileia e Grado. Saranno inoltre impegnati nella visita di alcuni stabilimenti industriali di Go-

ria. I ragazzi di Monfalcone, del Collegio del Mondo Unito dell'Adriatico di Duino e con i coetanei di Fogliano.

la repubblica ungherese venne formalmente invitato alle cerimonie del prossimo novembre in omaggio ai Caduti.

Con l'auspicio che il progetto si concretizzi al più presto, altri ospiti provenienti da Budapest sono in città da

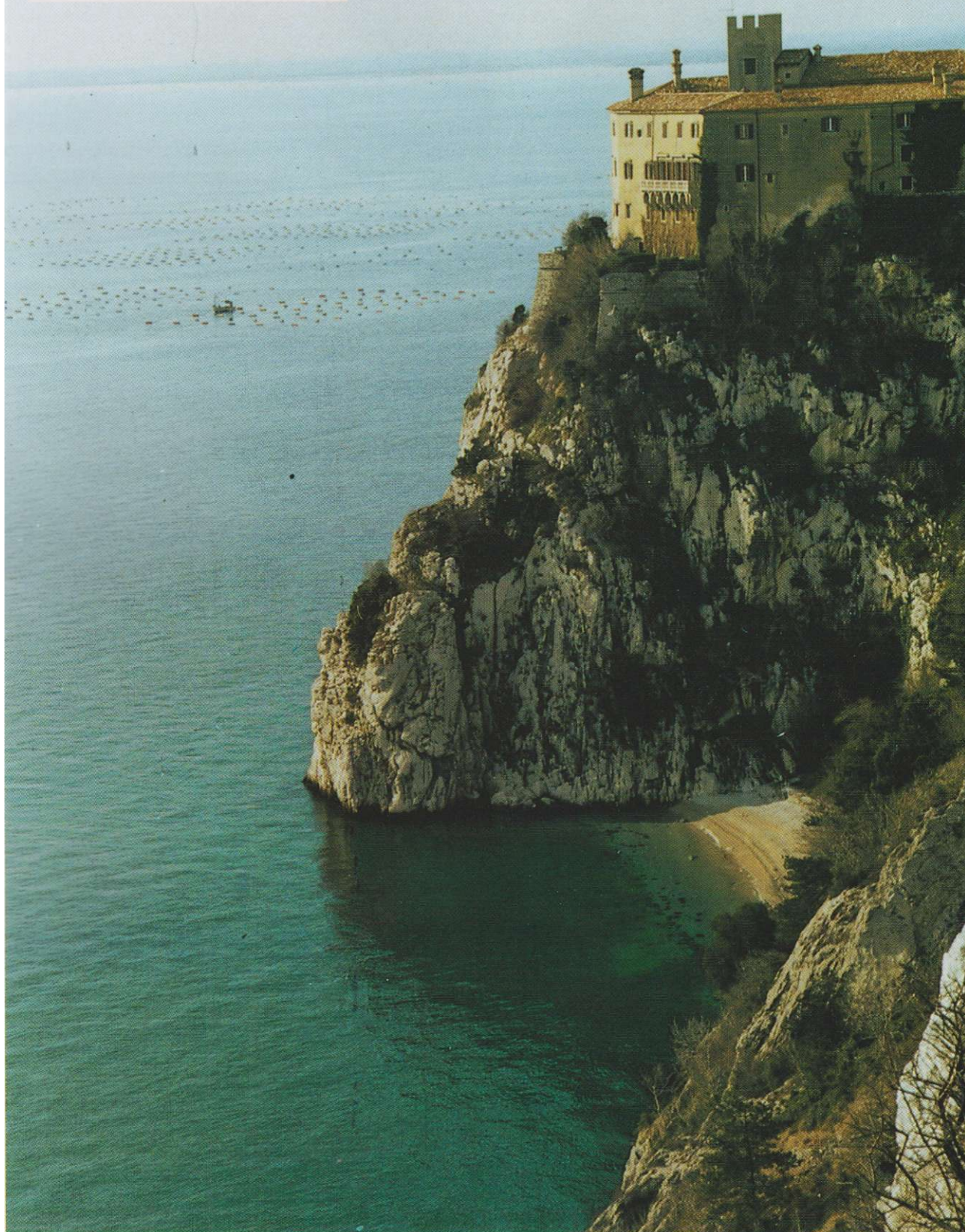
Modos Peter e dal dottor Zoldi Mihaly, del dipartimento per le relazioni internazionali del ministero per la Cultura e la Pubblica Istruzione.

Domattina, gli ospiti ungheresi riceveranno il saluto degli amministratori comunali e pro-

Dodici studenti magiari sono ospiti dell'Isonzino. Domani ripartiranno per Budapest

Una ventata ungherese in città

A kirándulás költségeinek
fedezéséhez az Európai utas,
a Friedrich Naumann
és a Soros Alapítvány nyújtott
anyagi segítséget

Nagy kép: Duino. pillantás a tengerre, a nemzetközi kollégium felől

Fent balra: Fogliano, csoportkép ismerkedés közben

Fent jobbra: Fogliano, bejárat az I. világháborús osztrák-magyar temetőbe

Középen balra: Redipuglia, koszorúzás után az I. világháborús olasz temetőben

Középen jobbra és lent: gasztronómiai ismerkedés Friuli megyével

Az

Európai utas

folyóirat

„TÖRTÉNELEM A DEMOKRÁCIÁÉRT”

címmel tanulmányi versenyt szervez középiskolás diákok számára.

A vetélkedőt az Európai utas Alapítvány, a Friedrich Naumann Alapítvány, az Európai Unió PHARE and TACIS demokrácia programja és az Istituto Mitteleuropeo támogatja.

A pályázók az első fordulóban előre megadott témből választva otthon készítik el dolgozataikat. A legjobb pályamunkák készítői jutnak a második fordulóba, ahol otthoni felkészülés után zárthelyen írják meg második dolgozatukat. A két fordulóban legkiválóbban szereplő 15 pályázó kap lehetőséget arra, hogy pályamunkáiról elbeszélgessen a neves történészekből, társadalomtudósokból álló zsűrivel.

A zsűri tagjai:

Pomogáts Béla, Szarka László, Kiss Gy. Csaba és Pokorni Zoltán

A verseny színvonaláról felkért szakértőkből álló Tanácsadó Testület gondoskodik.

A verseny lebonyolítása:

I. forduló: 1995. március 1-15.

II. forduló: 1995. április 15-30.

Döntő: 1995. június

A verseny díjazása

I. forduló: Európai utas előfizetés (minden résztvevőnek)

1000 Ft értékű könyvutalvány (a II. fordulóba továbbjutóknak)

II. forduló: Egyhetes európai utazás a verseny támogatóinak vendégeként

(a döntőbe jutott 15 pályázó számára)

Döntő: Fődíj: 15 000 Ft (könyvutalvány)

II. díj: 10 000 Ft (könyvutalvány)

III. díj: 5 000 Ft (könyvutalvány)

IV-X. díj: 2 000 Ft (könyvutalvány)

XI-XV. díj: 1 000 Ft (könyvutalvány)

Minden gimnázium, középiskola jelentkezését várjuk. A versenyzőket segítő szaktanárok munkáját tiszteletdíjjal honoráljuk.

Részletes program, jelentkezés és információ

Európai utas

Sió László

1062 Budapest, Bajza utca 18.

Telefon: 342-1978. Fax: 122-5164

Vadas József

GALÉRIÁK MAGYARORSZÁGON

Galériák, ha úgy vesszük, korábban is voltak: a Képcsarnok és az Iparművészeti Vállalat állami kezelésben tengődő boltjai. Igazi műkereskedések azonban - több évtizedes szünet után - csak az elmúlt években jelentek, sőt szaporodtak meg - annak nyomán, amit rendszerváltozásnak mondunk. Hozzávetőlegesen ma mintegy ezer olyan cég működik, amely műtárgyakat forgalmaz. Köztük a par excellence - modern, illetve kortárs művészettel foglalkozó - galéria legfeljebb ha száz, az ismertek száma két tucat. Sorozatunkban a legjellegzetesebbekből mutatjuk be párosával azokat, amelyek már nevet és rangot szereztek maguknak - elsőként kettőt a Budai várból.

ÉRI GALÉRIA

Tárnok utca 3.

Tulajdonosa és művészeti vezetője egyszemélyben Éri Gyöngyi. A szakmából jött: éveken át dolgozott a művelődési minisztérium múzeumi osztályán, majd a nyolcvanas évek derekán a Magyar Nemzeti Galéria főigazgató-helyettese. Több emlékezetes kiállítás fűződik a nevéhez. Ezek közül a legjelentősebb a magyar századforduló művészetét reprezentáló „Golden Age”, amely bejárta a fél világot: Berlinton Londonon át az Egyesült Államokig.

Az első között választotta azt a rögös pályát, amit a műkereskedelem és főleg a kortárs művészet gondozása jelent ma Magyarországon. 1989-től egy sikeres magánvállalkozáshoz csatlakozva, egész sor harminc-nyolcvan éves fiatal festőnek, szobrásznak szervezett vagy rendezett a cégnek üzleti eredményt, a művésznek egzisztenciális sikert hozó kiállítást Nyugat-Európában. Ezt követően, a Művészeti Alap félmaszok galériájából próbált hivatalos üzletet csinálni, de nem lehetett. 1991-ben alapította meg a maga önálló vállalkozását.

Az Éri Galéria először a budai Várban, a Fortuna utcában rendezkedett be, ahol a hazaiak mellett a nyugatiaknak akkor még nehezen hozzáférhető orosz művészeket is

forgalmazott. Aztán kissé távolabb, egy budai villába költözött, majd a Ferenciek terére, úgyszintén egy lakásba. Néhány hete ismét a Várban dolgozik, Makrisz Agamemnon szobrász egykori műtermét bérelte ki. S nem pusztán spórolásból. (Merthogy ez így még mindig jóval olcsóbb, mint egy utcáról nyíló üzlet.) Mélyebb indítéka van e választásának. A műkereskedelem nem közönséges dolog. Nem az utcáról véletlenül betérők vásárolnak pillanatnyi szeszélyből műtárgyat.

Az Éri Galéria nem a könnyű siker irányában indult el: a kísérleti - a merészen új - művészetet karolta fel. Nem egyetlen stílus mellé szegődött, mégis egységes az anyaga, mert - zömmel - a hatvanas évtizedben indult új avantgárd neves képviselőit (Maurer Dóra és Gáyor Tibor, Lakner László és Swierkiewicz Róbert műveit) forgalmazza. Néhány fiatalabb társukkal, amilyen Mata Attila vagy Bakos Ildikó. S mint önmagáról írja: „Magyarországon az egyetlen műkereskedelmi galéria, mely az experimentális video hazai és külföldi eredményeinek bemutatásával, forgalmazásával is foglalkozik.” (Az 1993-as Artexpón csupa ilyen videomunkát állított ki.)

Saját galériájában szintén rend-

szeresen - évi öt alkalommal - rendez kiállítást. Így került sor a már említettek kamaratárlatára. Éri Gyöngyit azonban nemcsak idehaza ismerik, hanem komoly kapcsolatokkal rendelkezik külföldön Ljubljanában, Bukarestben, Miamiában, Chicagóban is. Nem kis részben ennek tulajdonítható, hogy az Éri Galériában a magyarok mellett több külföldi művész (Emil Schumacher, Sheila Isham) is bemutatkozott. Kapcsolatainak más hozadéka is van. Az a gazdagon illusztrált könyv például, amely Maurer Dóra életművét mutatja be. Szövegét Dieter Ronu bécsi múzeumigazgató, illene Beke László, a Magyar Nemzeti Galéria osztályvezetője írta.

Több mint személyes adalék: a kortárs műkereskedelem történetéhez tartozik, hogy 1989-ben Éri Gyöngyi egyik alapítója, ma elnöke a Magyar Műkereskedők Egyesületének, amely 1993-ban rendezte az első műkereskedelmi szalont 14, tavaly ősszel a másodikat már 20 résztvevővel. (Csak a legigényesebb galériákat veszik fel tagjaik sorába.) Nem pusztán érdekvédelmi szervezet ez; két éve nemzetközi szemináriumot és több külföldi tanulmányutat is szerveztek már. A magyar műkereskedelemnek még bőven van tanulnivalója.

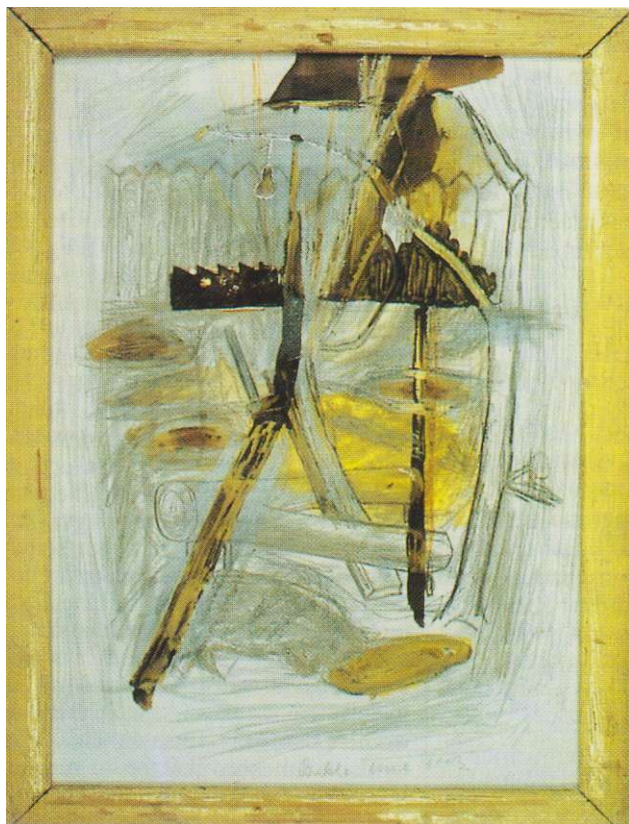
ÉRI GALÉRIA

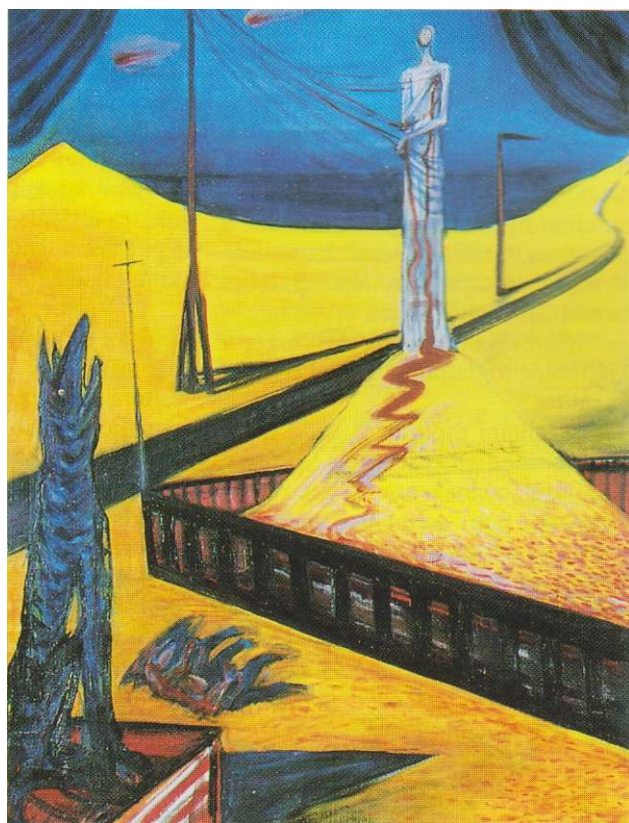
*Emil Schumacher: Edina V.,
1984, olaj, fa*

*Maurer Dóra: Tértervek IV. var.
C., 1984*

VÁRFOK 14 MŰHELYGALÉRIA

Bukta Imre: „Hátsó udvar”, 1993

El Kazovszkij: Sivatagi homokozó, 1988

VÁRFOK 14 MŰHELYGALÉRIA

Várfok utca 14.

Arról nevezetes, hogy ez volt az első magángaléria a rendszert váltó Magyarországon. Az olyan amelyet nem valamely kééfté vagy alkotóközösség vett birtokába, hanem egyetlen személy - Szalóky Károly - tulajdonaként kezdte meg működését 1990 novemberében. (Mint amolyan csodabogárra, felfigyelt rá a sajtó, riportot készített róla a televízió.)

Szalóky Károlynak szerelme a képzőművészet. Diplomás népművelő, művelődési házakban dolgozott korábban. Már ekkor - Táborfalván éppen úgy, mint Lágymányoson - galériát szervezett. Mondván: a képzőművészet is része a kultúrának, nem maradhat ki belőle. De nem úgy alakultak a dolgok, ahogy elképzelte. Mint beszámolt róla: aki a pénzt adta, magátólértetődőnek érezte, hogy beleszóljon a programba. Csakhogy Szalóky a saját programját szerette volna megvalósítani.

Ígyjött a gondolat, hogy önálló lesz. Magyarán: megvásárolja és galériának berendezi annak a háznak alagsorát, ahol lakik. A vizes raktárt saját szenespincéjével megtoldva alakította ki az üzletet, ahová a Moszkva térről a Bécsi kapu felé vezető utcáról néhány lépcsőn lehet bejutni. A nem egészen ötven négyzetméteres galéria nagyobb részét a kiállítóter foglalta el, a kisebb iroda és raktár.

A szellemi programot hadd idézzem a legilletékesebtől, Szalóky Károlytól, akinek arra is kiterjed a figyelme, hogy kétnyelvű prospektusban tájékoztassa közönségét: „*A Várfok 14 igyekszik olyan, már ismert művészeket kiállítani, akik megőrizték szellemi frissességüket... A jónévi művészek mellett szeretném a galéria hírnevét »felfedezésekkel« is megalapozni... Nem kötelezi el magát egyetlen stílus vagy szemlélet mellett, inkább egy jól érezhető groteszk-fanyarkás hangűtés jellemzi a bemutatásokat és az itt kiállító alkotókat.*” Nevekre fordítva az ars poeticát: a már ismertek

közül El Kazovszkij, Szemethy Imre, Bukta Imre, Bodóczy István, Ujházi Péter, a fiatalabbak köréből Gerber Pál, Szirtes János, Böröcz András neve fémjelzi a galerista törekvéseit.

A száraz tényekkel folytatva: évi nyolc-tíz-tizenkét kiállítást rendezett, háromhetes nyitvatartásokkal. S nemcsak magyaroknak; néhány külföldi művészt is meghívott: Peter Maxot az Egyesült Államokból, két másikat Ausztriából. Négy év nem nagy idő egy galéria életében; nem akármilyen teljesítmény, hogy a Várfok 14, amelyet indulásakor többen kamikáze vállalkozásnak minősítettek, életben maradt úgy, hogy tulajdonosának nem kellett a minőségéből engednie. Annak idején több-kevesebb rendszerességgel juttott támogatásokhoz (ezért hozta létre a maga külön alapítványát), de ma már más a helyzet. Csökkent az adakozókedv, mert úgy tartják, a műkereskedelem üzlet, amely eltartja önmagát. Ehhez a tévhithez csak annyit, hogy Szalóky Károly egyelőre nem kockáztathatja meg, hogy feladja állását: a Kamaraerdei Ifjúsági Park - amolyan szabadidőközpont - igazgatója.

A Várfok 14-et természetesen nem az minősíti, hogy életben maradt a magyar gazdaság és főleg a kultúra nehéz-válságos időszakában. Fontosabb ebből a szempontból az, hogy van művésztábora, van közönsége, számon tartják külföldön is. Olyan rangos amerikai folyóirat is közölt kritikát kiállításáról, mint az *Artforum*. (Ennek nyomán kapott Gerber Pál, sőt Szalóky Károly is ösztöndíjat az Egyesült Államokba.) Úgyhogy van alapja annak a szép álomnak, amelynek az a lényege, hogy a turistaforgalom ne korlátozódjék a Mátyás-templomra meg a Halászbástyára. Szalóky legalábbis azt szeretné, ha az egész Vár - oldalában a Várfok 14 is - világörökséghez méltó kulturális övezetté válna. ■

Beszélgetések a 90 éves Berzsenyi Társaságról

- *A Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság történetének szakavatott ismerőjével, Kanyar Józseffel beszélgetve arra keresem a választ, milyen állomások voltak ennek a látószög tőretlen fejlődésnek.*

Kanyar József: A századforduló évtizedében általánosnak számított a megyei székhelyeken az irodalmi és művészeti társaságok alapítása. Somogyban is megindult ez a folyamat, s a szervezők Berzsenyi Dániel kultuszának megteremtésében és ápolásában látták azt a célt, amelynek mozgósító erejéhez a legkevésbé sem férhetett kétség. A Roboz Imre elnökletével 1904-ben felállított egyesület első hivatalos neve még a megyére utalt: *Somogy vármegyei Berzsenyi Irodalmi Társaság*. A társaság életének második szakasza 1925-ben kezdődött, amikor is Hortobágyi Ágoston tanfelügyelő vezetése alatt az egyesület felvette a *Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság* nevet. A II. világháború után Takáts Gyula elnökletével újjáéledt a társaság, amelynek ezúttal gyakorlati kérdésekkel, a névadó patrónus megrongálódott lakóházának és feldúlt sírboltjának helyreállításával is foglalkoznia kellett. Az első felolvasóülés vendégeként Szabó Lőrinc látogatott Kaposvárra, akit hasonlóan jelentős személyiségek követtek - Tersánszky Józsi Jenő, Csorba Győző, Áprily Lajos, Kolozsvári Grandpierre Emil, Tamási Áron, Déry Tibor, Kassák Lajos, Illyés Gyula és Németh László. Ennek az ígéretes kulturális szervezőmunkának azonban hamar vége szakadt. A társaságot - más egyesületekkel együtt - 1948-ban felszámolta a belügyi kormányzat. Innentől fogva a Berzsenyi-kultusz ápolását Kaposváron a múzeum és a levéltár vállalta magára. Én a csendes munkálkodásnak ezt a szakaszát is a társaság történetéhez sorolnám, hiszen ennek a korszaknak is megvannak a maga sajátos eredményei. A Berzsenyi Társaság jelenleg is tartó, ötödik korszakát pedig majd a következő évezred krónikáinak kell áttekintenie - egy olyan kutatónak, aki már a századik évfordulóját megélt társaságról szólva szóhati tovább az általunk felvetett gondolatokat.

HAGYOMÁNYTISZTELET ÉS POLGÁRI ÖNTUDAT

„Somogyban egy egész vármegyére kiterjedő társaság van alakulóban, amely a megyei írókat, szónokokat és az egész irodalompartoló közönséget lesz hivatva nemes törekvésében egyesíteni” - olvashatjuk egy 1904 májusában kelt felhívásban. Ami akkor még csak alakulóban volt, mára már szilárd alapokon áll, legfőképp talán azért, mert a Berzsényi Társaság rendre megtalálta a módját, hogy megálljon az idők viszontagságaival szemben. Ahogy a század elején közreadott felhívás hirdette: egyesíteni akart, s nem ellentéteket szítani. A Társaság egykori és mai tagnévsorait tanulmányozva ezért egy olyan egyesület képe jelenhet meg képzeletünkben, ahol az egymástól távoli szellemi égtájak képviselői is szót érthettek egymással.

- A Berzsényi Társaság elnöke, Takáts Gyula szinte mindegyik említett rendezvény és vállalkozás személyes résztvevője és tevékeny részese volt. Életútja sértésválaszthatatlanul összeforrt a somogyiak hagyományörző és kultúraszervező törekvéseivel.

Takáts Gyula: Számomra talán az a leginkább példaértékű a társaság történetében, ahogy a fiatalokat pártfogolták a harmincas évek egyesületi vezetői: Biczó Ferenc, Merényi Oszkár vagy Hetey József. Ez a gondoskodó figyelem az én pályám elindulását is nagyban segítette. Szívesen emlékszem vissza azokra az Ady idézte kisvárosi „irodalomszervező” gyűlésekre, amelyeket az ő társaságukban töltöttem. Különösen arra a téli estére, amikor Bársony János, Merényi, Lendvai Ernő (a híres Bartók-kutató apja), Tóth Zoltán zeneszerző, valamint Hetey József és Szalay Richárd körében először olvastam fel a verseimet. Hallgatóim rögtön elhatározták, hogy valahogyan kiadatják a költeményeimet. De kiderült, hogy a Berzsényi Társaságnak erre nincsen elég pénze, így hát Biczó Ferenc a Somogy Megyei Nyomda Részvénytársaságnál adatta ki a kötetemet. Ez az eset azonban rádöbbentette Hetey Józsefet, a társaság irodalmi titkárát, hogy fel kell lépniünk kiadói terveink hatékonyabb megvalósításáért. Így indulhatott meg aztán a *Berzsényi Társaság Könyvtára*, amely olyan fiatal somogyi tehetségeket segített kötet-

hez, mint Sipos Gyula vagy Lakos Eta. Számomra ott volt tehát a példa, amit követnem kellett. Személyes munkám során így mindig ugyanazokat az élményeket kívántam továbbadni a társaság újabb és újabb tagjainak, amelyekkel engem is megajándékozott egykor ez a gondoskodó szellemi közösség. És ugyanazokat az eszményeket - Berzsényi eszményeit. Báttran állíthatom ugyanis, hogy Berzsényi a ma is keresett nemzeti költőtípus egyik példaalakja. Egyrészt azért, mert az európai újhellenizmus eszmevilágába az általa teremtett költői világ is beletartozik, másrészt azért, mert ő volt az első magyar költő, aki tudatosan kitért a magyar népboldogulás gyakorlati kérdéseire is.

- *Fodor András, aki a fővárosba költözése óta mintegy a Berzsényi Társaság budapesti diplomatájaként képviseli „Somogyország” érdekeit, saját emlékeivel is igazolni tudja, hogy a társaság mindig kitüntetett figyelemmel fordult a fiatal tehetségek felé.*

Fodor András: Emlékszem, milyen meghökkenéssel fogadták néhányan, amikor szóba került, hogy már gimnazistaként tagja lehessen a Berzsényi Társaságnak. Takáts Gyula, a társaság elnöke azonban azt mondta, számos eset van, amikor valaki már diákként is jelentős teljesítményekkel áll elő - s rögtön egy közeli példára, a fiatal Weöres Sándorra hivatkozott. Persze meg kell vallanom, voltak már tapasztalataim a kulturális önszerve-

ződésekkel illetően - a kaposvári gimnázium Virág Benedek Önképzőköréből jöttem, ahol igen izgalmas és korszerű munka folyt. A Berzsényi Társaság akkortájt zajló felolvasóestjei azonban élő, eleven kapcsolatot jelentettek a kortárs irodalommal, s ez egyszerűen páratlan élmény volt. Nem mindenki tudja, hogy 1947. március 30-án Kaposváron volt Szabó Lőrinc háború utáni első nyilvános szereplése. Ebben a demonstratív műsorban különös megtiszteltetésként fiatal költők is felléphetek. Tünetként érdekes, hogy a város konzervatív ifjai erre a lehetőségre azzal válaszoltak, hogy pamfletban gúnyolták a magamfajta népi ifjoncot, aki a társaságnak már diákként rendes tagja lett. A maga módján meglepőbb volt a helyi kommunista napilap, a *Somogyvármegye* reagálása, amikor is másnap a felolvasóest egész műsorát fölényesen pocskondiázta. Takáts Gyula novelláját, Ruisz György képzőművészeti előadását, de magát Szabó Lőrincet is ásatagnak, érvénytelennek nyilvánította. Egyedül csak *„Fodor Arthur egészséges zuhatagjában”* látta az új szellem eljövendő esélyeit - ennek a sajtóhibával közzölt taktikus megkülönböztetésnek tehát, magam sem tudom, hogy miért, én voltam a kiszemeltje. A nemzedékek megosztását célzó külső praktikák azonban semmilyen meg rázkódtatást sem okoztak a társaság életében. Nem is okozhattak, hiszen a Berzsényi Társaság mindig felül-emelkedett az irodalom kívüli nézetkülönbségeken. A közös célt szem előtt vesztő elvakultságokkal szemben számunkra az a Berzsényi adott útmutatást, aki még mesterével, Kazinczyval is szembeszállt, ha a nemzet egységét megbontani igyekvő gondolatokkal találkozott. Az a Berzsényi, aki *Tiszaiság, Dunaiság, Provincializmus* cím alatt, éppen nyelvi problémákról vitázva Kazinczyval, így érvelt: „...*De ha mindjárt a tiszai gazdagabb volna is, következne-e azért, hogy ez minden, amaz pedig semmi? Vagy mondhatod-e te azt, hogy csak tiszai*

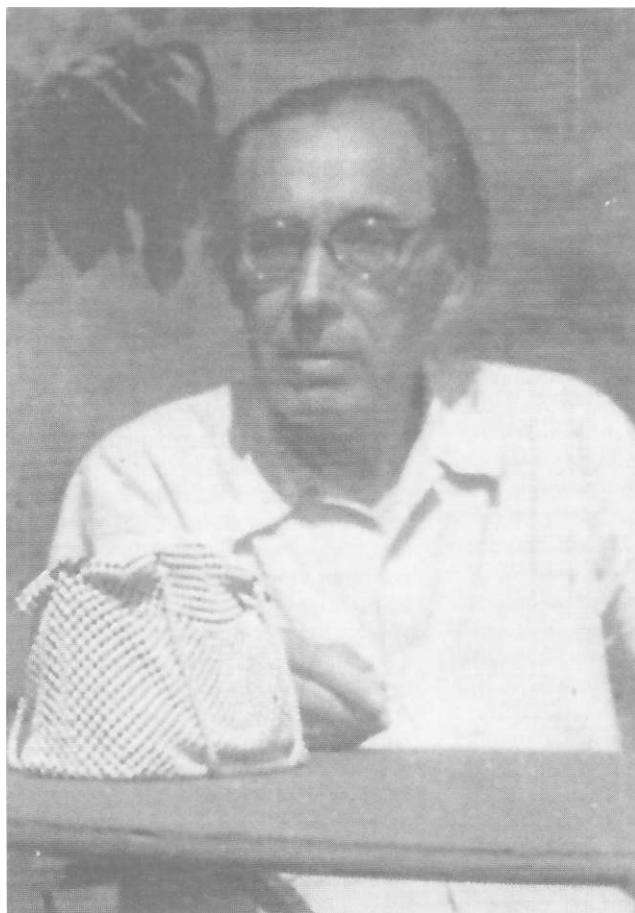
szavakkal élsz, és hogy a mi Párizz-Pápainknak és másoknak szabad volt, néked és nekem nem szabad? Én sem dunai, sem tiszai nem vagyok, hanem csak magyar, mind ettől, mind attól örömmel tanulok és mind ezt, mind amazt tanítani akarom.”

A szellem kiválóságainak egybehívása mindvégig az egyik legfontosabb törekvésünk volt. Vegyük szemügyre például a költő születésének 200. évfordulóján tartott írói ünnepeket. Ez a Kaposváron kezdődő, majd Niklán folytatódó „élő antológia” szemléletes bizonyossága annak, hogy létezhetnek az értékek tiszteletén alapuló olyan kulturális erődemonstrációk, amelyek különféle gondolkodású és ízlésű művészeket is egybe tudnak hívni. Ennek az 1976 májusában tartott ünnepi találkónak én voltam a szervezője, így tanúsíthatom, mindenki örömmel vállalkozott a szereplésre. Hadd soroljam fel hát a jelenlévőket. A költő emléke előtt tisztelgő versek megírásában és elszavalásában Ágh István, Bárdosi Németh János, Bertók László, Bisztray Ádám, Csorba Győző, Csoóri Sándor,

Fodor András (jobbra)

Szabó Lőrinc

Berzsenyi
Dániel

Lator László, Pákolitz István, Somlyó György, Takács Imre és Takáts Gyula voltak a társaim. De ha időben közelebbi alkalmak emlékéit idézem fel, akkor is ugyanilyen szellemi egységfrontok jelentkezéséről adhatok számot. A múlt év végén, a társaság megalakulásának 90. évfordulóján a Fészek Művészklubban rendezett ünnepi estünkön például a legteljesebb egyetértésben csatlakozott a közös szereplés gondolatához Csoóri Sándor. Döbrenrei Kornél, Csorba Győző, Bertók László, Kiss Dénes, Lator László, Veress Miklós, Horgas Béla és Tornai József. Hogy miért lehet ennyire ellenállhatatlan a Berzsényi-életmű hívó szava? Mert egészen megdöbbentő, hogy milyen végletek alkotnak itt egységet: egy iszonyatos erő, ami nagy fegyelemmel szorítja korlátok közé önmagát, s valami egészen hihetetlen finomság. Nem tudom másképp mondani: *Berzsényi olyan ég, ami alatt elfér a világ.*

- *A Berzsényi Társaság közelmúltban végbement újjáalakulásának egyik legérdekesebb sajátsága az, hogy a nyocvanas évek derekán egyszerre két irányból indult meg az a kulturális szervezőmunka, amely a társaság újjá-*

születéséhez vezetett: a Magyar írószövetségben belül is kialakult egy írói csoportosulás, amely Berzsényi szellemi örökösének vallotta magát. Ennek a Budapesten formálódó írói körnek Kiss Dénes volt a leginkább tettekesz szervezője.

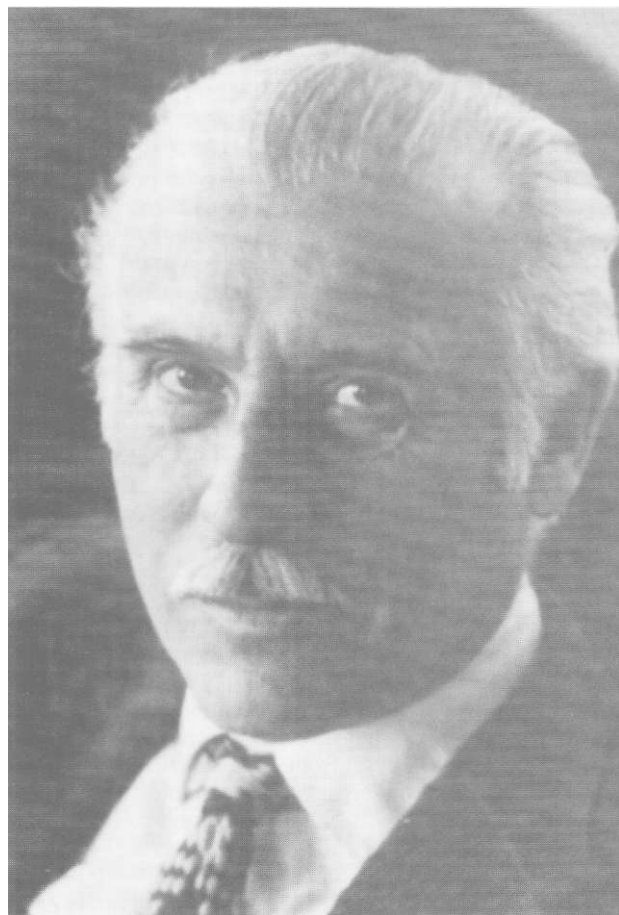
Kiss Dénes: Annak, hogy 1984-ben az írószövetség keretein belül megalakult a Berzsényi Dániel Baráti Kör, több évre visszanyúló előzményei voltak. A történet valójában 1976-ban kezdődött, amikor is Bertha Bulcsú a költő születésének 200. évfordulóján felavatta Berzsényi frissen felújított szülőházát - s hazatérése után lelkes szavakkal biztatott minket, hogy feltétlenül ismerkedjünk meg az egyházhelyi Berzsényi Dániel Termelőszövetkezett három vezetőjével: Kerék Lajossal, Vajda Lajossal és Kocsi Károllyal. Erre a találkozásra hamarosan sort kerítettünk, s aztán rendre megismételtük az összejöveteleket. Általában hatan-nyolcan gyűltünk össze Vajda Lajos Kissomlyón lévő prësházában. A legtöbbször Agh István, Kósa Csaba, Grandpierre K. Endre és a hetyeiek voltak velünk. Ezeken a találkozásokon kezdtük először érezni Berzsényi hívó szavát. Ez a közös élmény vezetett el minket a Berzsényi Dániel Baráti Kör megalakulásához.

Emlékezetem szerint 1983-ban, Grandpierre K. Endre lakásán határoztuk el, hogy a hetyei barátságra alapozva létrehozzuk ezt a társaságot. A legközelebbi írószövetségi taggyűlésen nyilvánosan is bejelentettük ezt a szándékunkat. Ezt követően levéllel fordultam Takáts Gyulához, hogy vállalná el a védnöki címet. Én csak Gyula bácsi válaszeleveléből tudtam meg, hogy ennek a szellemi vállalkozásnak Somogyban már megvan-e maga előzményei. Jó érzés volt tudni, hogy tevékenységünkkel egy komoly múlttal rendelkező egyesület hagyományait folytatjuk.

- *Az újjáéledt, s 90. évfordulójáig eljutott Berzsényi Társaság nem csupán tekintélyes múltjával, hanem kiváló szerveztségével is kitűnik irodalmi társaságaink sorából. Ez az irigylésre méltó szervezeti élet főként a társaság ügyvezető titkáranak, Király Zoltánnénak köszönhető.*

Király Zoltánné: Való igaz, hogy rendszeresen ismétlődő programjaink egyre többeket és többeket érünk el - s így mind szélesebb rétegekhez tudjuk eljuttatni Berzsényi „hívó szavát”. Vannak somogyi, dunántúli és orszá-

Takáts Gyula

Kiss Dénes

gos hatókörű feladatvállalásaink is, s nagyon büszkék vagyunk arra, hogy 1992-ben mi rendezhettük meg a Magyar Írók I. Világtalálkozóját. Egyik legfontosabb, évről évre ismétlődő programunk a keszthelyi Festetics-kasztélyban helyet kapó *Berzsenyi Helikon*. Ezt 1987-ben rendeztük meg először, s az elmúlt években a májusi keszthelyi találkozót olyan fórummá tettük, amely segíti a magyarság szétszaktított közösségeinek kapcsolatépítését. 1988-ban alapítottuk a *Berzsenyi Díjat*, amely azoknak ítéhető oda, akik itthon, kisebbségben vagy a diaszpórában példászerű erkölcsiséggel szolgálnak és képviselik a magyar szellemi közösségek összetartozását. A díj kiüntetettjei között volt például Tökés László, Kincses Előd, Dudás Károly, Csoóri Sándor, Csokits János, Balia D. Károly, Vári Fábrián László vagy Lászlóffy Aladár. 1986-ban indítottuk útjára a háromévenként megrendezendő *Berzsenyi Dániel Országos Vers- és Prózamondó Versenyt*. 1988-ban teljesítettük először a közel 150 kilométeres Berzsenyi Emléktúrát. A túrához hasonlóan elsősorban a fiatalok igényeit elégítik ki a *Berzsenyi Ifjúsági Táborok* tartalmas programjai. Szeretném megemlíteni, hogy örvendetesen magas társaságunk létszáma is: jelenleg nyolcszáz körül van a tagok és a partoló tagok száma.

- A Berzsenyi Társaság - története

A 90 éves Berzsenyi Társaság ülése a Fészek Klubban. Balról jobbra: Lator László, Tüskés Tibor, Csoóri Sándor, Takáts Gyula és Tornai József

folyamán először - most egy kulturális folyóiratot is a magáénak tudhat, a Tüskés Tibor szerkesztette, Somogy címmel megjelenő orgánumot.

Tüskés Tibor: A magyar irodalom múltjában számos alkalommal előfordult már, hogy egy-egy megalakuló irodalmi társaság azzal az igénnyel lépett fel, hogy folyóirat- vagy könyvkiadásban is dokumentálja a saját létét. Hogy ez mennyire így van, azt személyes emlékeimmel is igazolhatom. Jól ismerem ugyanis a pécsi *Janus Pannonius Társaság* és a *Sorsunk* című folyóirat tartalmak kapcsolatát. Ezt az irodalomtörténeti példát a közelmúltban újjáalakult Berzsenyi Társaság vezetői is vonzónak találhatták, mert bár kiemelkedően sikeres munkájukkal megmutatták, hogy lehet egy vidéki irodalmi társaságból országosan elismert szellemi műhelyt teremteni - valójában mindvégig hiányozhatott nekik a „megmaradó írásnak” az a háttérháza, amit egy folyóirat jelent. És itt kapcsolódik be az eseményekbe egy másik történet. A Kaposváron, a megyei könyvtár gondozásában

megjelenő *Somogy* hosszas fennállás után válságos helyzetbe került - 1993 nyarán kérdésessé vált a folyóirat jövője. Ekkor támadt az a gondolat, hogy a kiadói jogokat vegye át a Berzsenyi Társaság és a megyei közgyűlés. Ez a terv valóra is vált: ebben a helyzetben vállaltam tehát el a főszerkesztői megbízatást. A Berzsenyi Társaság és a *Somogy* kapcsolata azóta mindkét fél számára előnyösen alakult. Például a *Somogy* korábbi korszakaival ellentétben most már szép számú egyéni előfizetőnk van, akik túlnyomórészt a társaság tagjainak sorából kerülnek ki. Arról sem feledkezhetem meg, hogy a társaságnak számos jónévű író is tagja, akikre én munkatársakként mindig számíthatok. Szerkesztői elképzeléseim megvalósításához így olyan kiválóságokat kérhetek fel, mint Jókai Anna vagy Jánosy István, Fodor András vagy Albert Gábor. Az imént azt mondtam, hogy a Berzsenyi Társaságnak már régen hiányozhatott egy ilyen háttérháza, mint a *Somogy*. Most pedig azt is meg kell vallanom, hogy a folyóirat számára is rendkívül fontos a Berzsenyi Társaság mögött felsorakozott szellemi egységfront: szerkesztőként mindig megnyugvással gondolok arra, hogy egy, a szellemi élet egészét reprezentáló írói kör áll a társaság - s most már a *Somogy* mögött is.

Tót H. Zsolt

Frankó Károly

HOGYAN LETTEM POLGÁRMESTER

Fejezetek egy vidéki orvos életéből

Szokásos sétám egyikét tettem meg ma is. Megvettem a Vasárnapi Híreket, majd benéztem a Városházára - évek óta szokásom. Megnézem, nem törték-e fel az éjszaka, rendben van-e minden. Néhány éve egy ma már ismertté vált tettes ajtót, szekrényt, íróasztalt nem kímélt a hétvégi pihenőn. Azt hitte, pénzt talál ott...

Jól beöltöztem, hideg van. Napfény, vakító hó és a világ legszebb sétánya fogad - a Körös-part. Az én „hegyvidékem” a gát, mélyén az alvó füzessel. Szerelmese vagyok a vidéknek, ha csak tehetem, kilométereket gyalogolok immár 29 éve. Ez itt az én birodalmam - mondogatom magamnak olykor, mint egy operahós, és büszke vagyok rá. Ma már úgy érzem, mindig is arra készültem, hogy itt, éppen itt éljek. De hogy majd polgármesterként rójam az utakat?

Egyszerű, szegény, de utólag ismerve az életutakat, tehetséges család volt a miénk. Békéscsabán laktunk. Apám autószerelő, anyai nagyapám asztalosmester, vasárnapi festő, rousseau-i lelkületű, természetimádó, gyönyörű tenor hanggal megáldva. Anyánk, míg apu a háborúban volt, képeket fest (rajzolni tanul), sokszor csak levelezőlapokat másol, ebből élünk. Mi ülünk mellette lélegzet-visszafojtva, és nézük, bámuljuk, hogyan születnek a képen a felhők, a fák...

Itt szerettem meg egy életre az olajfesték csodás illatát. Később a családból ketten is akadémiát végeznek, festők lesznek.

1965-ben orvossá avattak. Irány a kórház Békéscsabán - belgyógyászat. Társadalmi ösztöndíjam ugyan Békéscsabára kötelezne, de ez nem probléma, kórházi állásomba mást helyeznek. Megyek vidékre. 1966-ban katonaság, majd Gyoma - körzeti orvos lettem. Szerelem, nősülés, szegénység. Gyerekek: Edit,

Testületi vita 1994 tavaszán

Tünde, majd 1979-ben egy újabb lány: Lilla. Lassú gyarapodás, sok munka, kerékpáron eltöltött nehéz éjszakák. Feleségem az ápolónőm. Mindenben benne vagyok, ami itt történik a faluban, minden érdekel. Szeretem a munkámat, és a betegek is szeretnek bennünket. A pénzt nehezen fogadom el. nem születtem anyagiassnak, idővel tudomásul veszik, aztán már nem is adnak. Az első autót kölcsönökkel 1971 karácsonyára vesszük, és 1992 őszén adom tovább. Tanácstagság tizenkét éven át - így kezdődik a közéleti tevékenységem. Közben távcsövet építek, csillagászatot tanulok, megveszek minden erről szóló könyvet. Irodalmi esteket szervezek. 1976 őszén meghal a nagyapám. A hagyatéka kötelez. Néhány ecset, festékestubus és egy agyonhasznált jó illatú paletta marad utána. Szabadidőmben tanulok-rajzolok, könyveket vásárolok. Felnőtt fejjel rajzszakkörre járok. Paszte-lek, olajképek, szénrajzok. Mednyánszky és Cézanne. Kiállítások (sikerek?!). Ha időm engedi, hosszú órákat ülök valahol a Körös-parton, és lesem annak minden változását. Véletlenül belépek a pártba. Három évig ment a dolog, 79-ben kilépek. Körülbelül tíz év csillagászokodás, előadások gyerekeknek iskolában, kultúrházban, és festés, rajzolás. Persze mindemellett gyógyítottam a betegeket. Beszélgetős orvos vagyok, szeretem elmagyarázni a betegnek, mitől beteg, miért fog meggyógyulni, egyáltalán mi fog vele történni. Talán ezért is szerettek meg. A valószínű tudást nemigen ismerik az emberek. A hozzáállás számít. Az együttérzés, a szeretet, a törődés a legfontosabb ezen a pályán. Mit tudok felmutatni? Úgy ötezer könyvet - lesz mit örökölni. A második autónk egy Samara. Lehet, úgy halok meg, hogy sosem lesz egy nyugati kocsim? Házát is építettünk részlet-

re - mint mások. A rabszolgaság egy formája ez. De megérte, gyönyörű ez a hely. Boldog vagyok, hogy itt élhetek.

Csak végigsétálok az utcánkon, és a Körös-parton találok magam. Itt minden évszaknak megvan a maga szépsége. Lenyűgöz a táj, a víz. Szeretem az embereket. Szeretek törődni velük. Szeretek kitalálni jó dolgokat. Tudom, nem mindig méltányolják. Imádom a mozit. Volt úgy, hogy csak nekem játszottak! Nagy dolog! Elképzelhető ez valahol máshol is? Mindenkinek köszönök, mindenki köszönt, néha már farsztó, de nagyon jó.

Az elmúlt négy év alatt sok minden történt itt. Tudom, pontosan tudom, mennyi közöm volt a dolgokhoz. Kell még tíz-húsz év, hogy igazi város legyünk. Valóban sok múlik most rajtunk, rajtam is. Titokban naponta imádkozom, hogy jó polgármester lehessenek. A hivatásomat adtam fel. Bár ez is pont olyan nehéz. Ez is nagyon sokszínű. Itt is nagy a felelősség. A döntésekhez hozzászóltam. Hát akkor mégis néha mi a baj? Csak én tudom. De nehéz elmondani!

A rendszerváltozásnak nagyon örültünk, főleg ahogy az történt. Utálom, gyűlölöm az erőszakot. A béke, a kompromisszumok embere vagyok. 1989 őszén meghatottan hallgattam, néztem a köztársaság kiáltását. Reméltem, nagy idők jönnek most. Emlékszem, a rendelőben pezsgőt bontottunk egy késő decemberi délutánon, mert forradalom van Romániában. Optimisták, jókedvűek voltunk! Aztán eljött 1990 tavasza - választási kampány, plakátháború, pártok, ricsaj, várakozás. Megtudtam, egyik kollégám az SZDSZ jelöltje lesz az őszi önkormányzati választáson, polgármesternek szánják. Kiderült, a helybéli (gyomai) református lelkész az MDF jelöltje ugyanezre a posztra. Kétségtelen, ő az előző rendszerben biztosan nem volt párttag! Vegyes érzésekkel vártam az őszt. Kollégáim bosszantására időnként bedobtam: én is indulok, én leszek a polgármester. Az igazat megvallva álomban sem gondoltam komolyan a dolgot. Meg kellett küzdenem a még funkcionáló tanácselnökkel - és udvariasan győzködtem, ne induljon, mert úgysem sikerül. Ekkor

már öt éve másodállásban a város főorvosa voltam - rengeteg bajjal a nyakamban.

Néhány héttel a választások előtt egy betegem, csak úgy a rendelő ablakán át, beszélgetve megkérdezi: Karcsi, maga miért nem indul képviselőnek? Hát megkért-felkért erre engem valaki? - mondom én. Elinézem, mondja ő. Két nap múlva jön, és jelenti, aláírták az ajánlólapokat, bejegyezték a Tanácsházán mint képviselőjelöltet. Eljött a választás, a gyomai városrészben mindkét fordulóban a legtöbb szavazattal nyerek. Képviselő lettem. A testület többsége sem a papot, sem a kollégámat nem akarja polgármesternek, két nap gondolkodást kapok, majd írok egy városfejlesztési programot - elmondom - és az alakuló ülésen a 19-ből 12-en rám szavaznak. Így lettem polgármester.

*

Gyoma és Endrőd két régi település, több mint hatszáz éve a Hármas-Körös bal partján. Néhány száz méterre élt egymás mellett a két nagy falu. 1982-ben összevonják, így születik meg Gyomaendrőd, a még nagyobb falu 17 ezer lakossal. 1989-ben várossá nyilvánítják. Endrődön katolikusok, Gyomán reformátusok élnek. Az endrődiek úgy érzik, a gyomaiak elnyomják őket, és fordítva. Endrődön ma 5500 ember él, Gyomán 11 000. A városnak - főleg az endrődi oldalon - hatalmas külterülete van. Tanyasorok, szegény sorsú emberekkel. Cipőiparra volt (most haldoklik, majd feltámad a magánvállalkozásban). Gyomán a Kner Nyomda - büszkeségünk, bár nevét eladták Békéscsabának. Soha meg nem bocsátható bűn. A lakosság zömmel mezőgazdaságban dolgozik. Négy téesz, egy állami gazdaság, egy háziipari szövetkezet, ma mind felszámolás alatt. A munkanélküliség jelenleg 20 százalékos körüli.

Az első testület heterogén összetételű - jogász, könyvtáros, pedagógusok, orvos, állatorvos, kereskedő, nyugdíjas agrármérnök - nem is rossz, igaz?

*

Az új testület habzsolja a feladatokot. Eleinte van pénz is. Befejezünk egy elkezdett iskolaépítést. Városfejlesztési programot dolgozok ki. Elfogadják. Közmeghallgatáson

ismertetjük. Szépíteni akarjuk a várost. Több kilométer hosszan nemes fákat ültetünk. Utoljára Kner Izidor tett ilyet az I. világháború után. Ma egy háromkilométer hosszú gyönyörű hársfasor emlékeztet rá. Ahány gyomai hős halt meg a háborúban, annyi hársfát ültetett emlékeztül. Az országban szinte egyedülállóan iskolabuszjáratot szervezünk, autóbuszokat veszünk, javítjuk a tömegközlekedést, korszerűsítjük a közigazgatást. Elkezdjük és befejezzük a képtárunk építését. Vidovszki Béla Európa-hírű mester itt született. Jelenleg 23 festménye díszlik a falakon. A Városháza falán emléktábla jelzi, 1848-ban itt járt Petőfi. Igaz, csak néhány órát töltött itt, de ki ne lenne büszke rá!

Nagy vállalkozásba kezdek, meggyőzőm a testületet, építünk új piacteret, szűnjön meg a régi. 176 év után elköltözik a piac a főtérre. Voltak ellendrukkerek, nem is kevesen.

A város főtere végül is nem lehet a hét két napja kivételével egy elhagyott piactér. Ugye, igazam van? Utakat, kerékpárutakat építünk, beindul a szennyvízprogram. Csak a faültetéssel nincs szerencsénk, olyan ez, mint Déva vára. Amit elültetünk este, reggelre kitérik a fiatalok.

Gyógyvizünk messze földön ismert. Gyönyörű strandunk van. Szállodát kellene építeni. Nem sikerül - a szerb háború riasztó hatása ide is begyűrűzik. Közben ügyelni járok. Négykor hazarohanok, átöltözöm, jön a Niva - irány a központi orvosi ügyelet. Végre fehér köpeny, orvosi táskák, éjszakázás. Hajnali kávézások. Beteghez be - betegtől ki. Nagyon farsztó. Időnként hősnek érzem magam - vajon meddig bírom?

Új körökben forgok. Igyekszem a státusnak megfelelően öltözködni. Öltöny, nyakkendő stb. Bizony, eleinte alig van normális ruhám, sok gondot okoz az újak beszerzése. Polgármesteri fizetésem szerénynek mondható a többi városi polgármester fizetéséhez képest.

Két év után abbahagyom az ügyeletbe járást, sok a kettő együtt. Mindennap a volt rendelőm előtt járok el. Különös, furcsa érzés. Vajon helyesen cselekedtem-e? Vajon hiányzom-e az egykori betegeimnek? Csak remélem, hogy igen. De amit most csinálok, talán az is hasznukra van.

Lázár Ervin

FUTÁS CSERESSEL

Régi, megsárgult papírok között matatok, hogy az emlékezetnél valamivel biztosabb támpontot kapjak mindmáig egyetlen finnországi utazásom felidézéséhez. Még arra sem emlékszem pontosan, 1981-ben vagy '82-ben volt-e. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy az írószövetség küldöttjeként Cseres Tiborral voltam kint.

Egy spirálfüzetből származó, cakkos szelű papíron alig olvasható kézírás: „Cseres kedves, rokonszenves ember és nekem ezen az úton - persze anélkül, hogy tudna róla - ez azt jelenti, hogy egyoldalúan, az lehet, bensőségesse vált iránta a ... micsoda? viszonyom? amely független a másik fél... egyszerűbb lenne azt írni, hogy megszerettem Cserest, de ez így nem volna egészen pontos, mert valami-képp úgy szerettem meg, mintha a fi-am lenne. Hm. Szóval úgy, mint akire vigyáznom kell.”

A följegyzés nemcsak kusza, de amint az odavetett hümmmentésből látható, némileg a magam számára is meglepő lehetett. Cseres Tibort valamikor „kölyökkutya” koromban ismertem meg, egy vagy két, vidéki lapban megjelent, novellával a hátam mögött, még jócskán az íráság szentségének tartott küszöbe előtt állva, ő meg befutott, elismert író, úgy néztem hát rá, mint egy orákulumra. Így voltam akkoriban egyébként minden, általam valamiért nagyra tartott, idősebb íróval. Olyannyira így, hogy később, már hozzájuk öregedvén, talán átlépve az akkor már egyáltalán nem szentségesnek tartott küszöböt is, a kölyökkutya korból származó tisztelet megmaradt, kiválasztottaim egy láthatatlan üvegburában álltak, amelyen, úgy éreztem, átlépnem majdhogynem szentségtörésnek számítana. Nyilván ezért a fenti dadogás. És hogy miért éreztem, hogy vigyáznom kell rá? Mert a közel kéthetes összezártság közben - bármilyen furcsán hangzik - kiderült, gonoszkodó íróniája, testben lélekben súlyos egyénisége ellenére van benne valami gyermeki.

Hogyan utazik egy magyar írókülettség Helsinkibe? Nyilván Pesten repülőre ül és másfél-két óra alatt

80 éve született Cseres Tibor

megérkezik Finnországba. No nem! Repülőre ül az igaz, de Moszkvába megy. Ott a szovjet írószövetség vendégeként megalszik egy szállodában és másnap vagy harmadnap a Vörös Nyíl expresszrel elvonatozik Helsinkibe. Hogy így kevesebbe került az út? Vagy valami más oka volt? Ne kérdezzék. Mindenesetre volt némi kis időnk Moszkvában, gyalog nekivágtunk a városnak. Csakhogy nem tudtuk megfejteni a moszkvai gyalogos közlekedés rejtélyét. Hogyan megy át a közlekedési lámpánál a moszkvai ember a sugarút egyik oldaláról a másikra? Nyilván a zöld jelzésnél. Hát ez is csak no nem! Mert hol a pirosnál, hol a zöldnél, de akkor aztán szedi a lábát, mert a böhöm Zilek, Volgák és Moszkvicsok lassítás nélkül zúgnak a zebra felé. A megfejtést föladtuk, megvártuk, amikor megfelelő számú ember gyűlt össze az átkelőnél, s amikor ők futni kezdtek, mi is futottunk. Aztán már Helsinkiben, négy-öt finn kíséretében a Sibelius emlékműhöz igyekeztünk gyalogosan, át kellett mennünk az utca másik oldalára, már valamennyien leléptünk a járdáról, amikor Tibor észrevett egy közeledő autót, meglendült, mackós mozgással futni kezdett. A finnek értetlenül néztek, a közeledő autó természetesen megállt, ő pedig kisfiús, szégyenkező mosollyal mondta: Ja, már Helsinkiben vagyunk. Én meg miért, miért

nem, úgy éreztem, hogy mindennek én vagyok az oka, nem sikerült öt valamitől megóvnom, ami pedig kötelességem lett volna. Éppen úgy, ahogy hazafelé menet (természetesen megint Moszkván keresztül), a seremetyevói repülőtéren, amikor a vámőrök megmotozták. Akkoriban még kétféle útlevel volt, kék Nyugatra és piros a „szocialista reláció”-ra, kék útleve-lünkről a szovjet vámőrök látták, hogy a kapitalizmus fertőjéből jövünk. Cseres kisfiús zavarban odasúgta; „Átes-tem életem első testi motozásán”, s láttam legszívesebben a föld alá süllyedne szégyenében. Én meg szégyenkeztem, hogy nem tudtam megakadályozni (vajon hogyan?) hogy megalázzák őt a birodalom vámosai, Így van ez, akkor is mi szégyenke-zünk, amikor nem a miénk a szégyell-nivaló.

Könnyen lehet, hogy semmit nem tudtam megéreztetni a kedves olvasó-val, abból amit szerettem volna. Abba is hagyom hát. Csak még erről a papírfecni-ről valamit. Egy tenyérnyi gyógyszerjavallat margórája ennyit írtam. „Stadion. Harmatsúly. Pentti Hamalainen.”

Elvittek bennünket az Olimpiai Stadionba, a magyarok számára felejt-hetetlen 1952-es olimpia színhelyére. Egy alacsonyka, zömök ember volt a gondnok, ő mutogatta a stadiont. A le-látók alatti nyitott folyosón márvány-táblasor, arany betűkkel belevésve va-lamennyi akkori olimpiai bajnok neve. A kis ember megáll az egyik előtt és nagybúszkén rámutat. Az van ráírva, hogy a harmatsúlyú ökölvívó olimpiai bajnok Pentti Hamalainen, Finnor-szág. Ez én vagyok - mondja a gond-nok és mi őszinte szívből gratulálunk neki. A szállásunk felé menet Tibor hangosan gondolkodik: „Látod, mi-lyen könnyű neki. Végigbokszolt öt-hat mérkőzést, vagy talán annyit se, s a magasba emelték a kezét. Győzött. Mutogathatja a márványtábláját. De az írónak mikor szólal meg a mérkő-zés végét jelző gong? Ha meghal. Le-het, sohasem tudja meg, felemelték a kezét vagy vesztett.” ■

Sütő András

EMLÉKSZILÁNKOK HARAG GYÖRGYRŐL

Naplójegyzet 1984. december 9-én

Új darabot írtam, kihez futok vele? Harag Gyurihoz. Hamar elolvastam, tetszik neki. Marosvásárhelyt, az *Új Elet* szerkesztőségében latolgatjuk a munka jövőjét. Persze, már a címétől is agyvérzést kapnak a cenzorok. *Advent a Hargitán!* Egyik fele klerikális, a másik nacionalista. Manapság a cenzorok nem engedélyezik a Székelyföld kifejezést. Azt sem, hogy magyartanárr. Miként lehet egy régió Székelyföld, mikor az *ősi román föld!* így nevezte legutóbb is Nicolae Ceausescu elvtárs. Azt kérdi valaki tőlem: miként vélekedjék arról, hogy a vezér a saját, óromániai szülőföldjét, Olténiát, meg Multéniát, Moldvát nem nevezi ősi román földnek, ezzel szemben a Székelyföldön: Sepsin, Csíkszeredában, Székelyudvarhelyt mindig elkiabálja magát: ezen *ősi román tájakon*. .. stb. Mondom a kérdezőnek: „*Komolyan gondolja ön, hogy ezt meg kell magyaráznom? A jelenségről nincs határozott véleménye?*” Fölkapja fejét: „*Hogyne lenne! Napnál világosabb, hogy mit akar a Főtitkár!*” „*No ugye! Én is így vagyok ezzel. Szándéka napnál világosabb.*” „*Akkor egyetértünk!* - mondja elmenőben az ember. „*De mennyire!*”

Úgy megy el, mint aki helyes kérdésre helyes választ kapott.

De most valamivel bonyolultabb aggályra kell számítanom. Észak-Erdély magyarjai még emlékeznek a negyvenes évek felkapott nótájára: *Honvéd áll a Hargitán*. „*Jaj! Ó, jaj!* - kacag föl Harag Gyuri amolyan funerátori hangon. - *Infarktust kapnak tőle az elvtársak!*”

Gyuri egyik aggodalma, hogy karácsonyi motívumai miatt a darabot

nem fogják engedélyezni. Megrendezné, de bizonyos abban, hogy még folyóiratba sem engedik be, nemhogy föl a színpadra. De mint annyiszor, most is fölcsillan a szemem, s megvillan huncut mosolya: „*Át kellene valahogy ejteni őket*”. Tanácsa, hogy gondoljam meg: nem lehetne-e „*átültetni*” a cselekményt szilveszteri keretbe? Rövid tépelődés után azonban szomorúan állapítjuk meg, hogy a karácsony értelme, hangulata a szilveszterétől nagyon távoli. Így nemcsak a cenzorokat, de magunkat is „*átejtenők*”. Maradjon hát a darab úgy, ahogy van, míg eljön számára a kedvező idő.

1985. január 8.

Harag Gyuri. Néha eltűnök: hol és mikor támadt ez a mi felhőtlen barátságunk, amelynek kötőanyaga, hogy szinte minden lényegi kérdésben azonos a véleményünk. S be jókat kacagunk hajdani önmagunkon. amikor Gyuri legelső, színjátéknak nevezett számárságomban - azaz: ... *gunkban*, mert Hajdu Zoltánnal együtt írtam 1949-ben - kezdő színészként működött. Kultúrminisztériumi követelményre a „*műben*” egy hidat is fűrészelték a kulákok. Gyurinak e 35 évvel előtti alakítására nem emlékszem, de amit most önironikusan fölidéz és eljátszik belőle: chaplini erejű szatíra. Mikor azt mondom két kacagás között: te, ezen sírni kellene, Gyuri legyint: „*Azok sírjanak, akik azóta is ezt csinálják. Aki egyszer megváltotta magát: annak örüljön, hogy volt ereje szembefordulni saját tévedéseivel. Már mint az akkoriakkal.*” Ezt is helyettem mondja ki. Hogy az akkori tévedések után újabbakkal kerültünk szembe. Arany János-i kétely szenvedői vagyunk

mindketten. Legnagyobb sikerei után Gyuri mindig szomorú volt, mondván: a produkció még mindig nem az, amit szeretett volna, de talán majd legközelebb...

Az önelégültséggel kezdődik minden provincializmussal.

Ilyet tapasztalni gyakran az erdélyi irodalomban is: Boldog-boldog-talanra rámondjuk: „*Ez a mi Móricz Zsigmondunk, Németh Lászlóunk, Tamási Áronunk, Szabó Lőrincünk stb.*”

Gyurival azonban, „*mint honi rendezővel*”, más a „*helyzet*”. Őt valóban európai rangú - mert Nyugaton is ismert, értékelt - bukaresti román rendezők sorolják a legnagyobbak közé. Gyurit nem Pürkerecen osztályozták, ám ha pürkereciek ülnek be az ő színházába, tapsos elismerésük szinte semmiben sem különbözik az igényes szakmai ítélkezéstől. Harag úgy korszerű, hogy ámulatba ejti és a pártjára állítja a konzervatív nézőt is. A titka talán az, hogy nem a kísérletezéseit, hanem azok sikeres végeredményét viszi színpadra. Betartja a szabályt, amit oly sokan felrúgnak: gyakorolni, klimpírozni otthon kell, nem a nyilvánosság előtt.

Április 3.

Indulás Kolozsvárra a *Lócsiszar* jubileumi előadására. Tíz esztendője, hogy Harag Gyuri ezt a drámát (Erdélyben) útján elindította. Hogy azóta is játsszák: csoda az általános omlásban, mindennek lezüllesztésében.

(A dráma ősbemutatójának ideje és helye: 1974. október 4. Zsámbéki Gábor Kaposvárott megelőzte a kolozsvári bemutatót, amely a cenzúra akadékoskodásai miatt késett több mint félesztendőt a magyarországi-

Töröcsik Mari és Harag György a Győri Kisfaludy Színházban Osztrovszkij Vihar című drámájának próbáján

hoz képest. Zsámbéki Gábor az ő kaposvári művészcapatával oly nagy sikert aratott Budapesten is, amilyent álmomban se tudtam elképzelni. Új munkára serkentő emléke, az együttműködés jó érzése azóta sem hült ki a szívemben.)

A kolozsvári jubileumi előadásról beszámoltam egyik naplókötetemben. Harag György emléke készlet ismétlésre. Az történt, hogy több mint ezer néző követelte szüntelen tapssal szerző, rendező megmutatkozását is a rivaldafényben. Egyebek közt azért késlekedtünk a kötelező főhajtással, mert Harag ilyenkor mindig elbujdosott a színpalak mögött. Kötő Józseffel, Tompa Gáborral nagynehezen előkerítettük, aztán kimentünk boldogtalanodni az ezerfejű Cézár elé. Harány éljent kiáltott a tömeg, s már nem tudom, annak szeme láttára-e, vagy percekkel később a függöny mögött átöleltem őt, és fájdalmasan elszorult torokkal ennyit szólhattam csak: „Köszönöm!”

Tekintetének félszárnyú rebbenése, magas, sugárzó homlokán verí-

tékgyöngyök jelezték csupán, hogy végzete közeleg.

Annak az esztendőnek júliusában Harag György koporsója mellett álltam gyászkalaposan, miközben egész lényemet betöltötte a borzalmas veszteség fájdalma meg egy héber dallam végtelen szomorúsága.

Azóta is kutatok e dallam után, hogy újra meg újra meghallgathassam.

Júliusi följegyzés, 1985.

Harag György temetését nagyszámú képvisellel tisztelte meg a Szekuritáté. Akármerre fordult az ember: mindenütt föltűnt egy-egy ismerős kémelhárítós pofa. Köztük B. ezredes is. Gyászolónak, funeratornak álcázott embereik folyvást kecegették a fényképezőgépeiket. Ki kivel osztogatja bánatát, kik képviselik a külföldi sajtót, a bukaresti magyar követséget, Harag fővárosi román szellemtestvéreit. Utóbbiak szinte kivétel nélkül ellenzékiek voltak, mi több: a paroxizmusig fokozott személyi kultusz és mindennapi kultúragyalázás nyílt ellenségei.

A hatalom jól tudta, hogy Harag még halálában is, a távozását kísérő részvét erejével is a paranoiás önkény ellen mozgósít gúzsbakötött, anatómia alá vetett, üldözött alkotó-

kat. Magyarokat, románokat, zsidókat egyaránt. Temetése is ezt a sokirányú kapcsolatrendszerét, egyéniségének nyitottságát jelezte.

Ugyanúgy bizonyította balkánian primitív indulatait a hatalom is. Gyuri gyászolói, megrendült hívei jóformán még el sem távoztak a temetőből, máris működésbe lépett a kémelhárítás *színelhárító* osztálya. A bukaresti Magyar Nagykövetség gyászkoszorújának nemzetiszínű, tehát piros-fehér-zöld szalagját máris leszaggatták, eltüntették a sírhantáról.

Ez is jelezte, miért üldözték el őt korábban Marosvásárhelyről. Zsidóként magyar nacionalistának tartották. A magyar színházművészet nagyjaként numerus clausus alá vett zsidónak nyilvánították. *Jogtiprók összekacsintása* címmel följegyzést készítettem hajdan mindennapi kulturális kalamitásokról. Egyik így szólt:

„Az alkotmány szövege szerint faji, nyelvi, vallási megkülönböztetés alapján senkit sem volt szabad hátrányos helyzetbe kényszeríteni. Az alkotmány értelmezése pedig a rendkívüli hatalommal felruházott tartományi, majd később megyei párttitkárok esetében kinek-kinek a személyes felfogása szerint módosult. Amikor Szabó Lajos, a marosvásárhelyi Színművészeti Főiskola

Sík Ferenc, az Advent a Hargitán rendezője, a darab írójával, Sütő Andrással

rektora elhunyt, illetékesek nagy nyüszítésbe kezdtek, hogy megfelelő személyt állítsanak a helyébe. Én az akkori megyei első titkárnak azt mondtam, hogy Harag Györgyöt kellene rektornak kinevezni.

Az akkor már országszerte jól ismert név hallatán fölkapta a fejét:

— Egy zsidó akar maga rektori székre ültetni?

— Harag Györgyöt ajánlottam, akit külföldön is kiváló szakemberként, nagy rendezőként tartanak számon - mondtam.

— De zsidó! - replikázott élesen a titkár.

— És ha zsidó? Az alkotmány ugyanolyan jogokat biztosít neki is, mint akárcsak másnak - válaszoltam.

A titkár elnevette magát.

— Alkotmány! Tréfás kedvében van maga, hogy az alkotmánnyal példálózik.

Ezzel lezárul Harag György rektorságának ügye.

Az alkotmányról pedig újból kiderült, hogy valóban egy sátánian megtervezett kirakatpolitika eszköze. Valamirevaló nemzeti kommunizmusnak szinte kötelessége azt megszegni."

Július 31.

Harag Gyuri nekrológiát Koppándi Sándor bukaresti cenzorunk (bizonyára főnökének parancsa szerint) kidobta lapunkból. Indoklás: *ünnepi szakaszba lépett az ország.* Most húsz esztendeje, hogy Nicolae Ceausescu elvtársat a párt főtitkárává választották (1965-1985).

Ilyen időben tehát a nagy öröme való tekintettel nem lehet temetni, szomorkodni. Ilyenkor legfőljobb verni, pofozni lehet azokat, akik botránys viselkedésükkel megzavarják a történelmi áhitat óráit.

(Ui. Sztálin halálakor, 1953-ban sokan kerültek börtönbe, mivel a nemzeti gyász napjaiban nem halasztották későbbre a Népek Atyjának halála előtt megtervezett, előkészített esküvőket. Ettek-ittak, énekeltek, táncoltak. Aztán megnézheték magukat Zsilaván, Szamosújvárott, Nagyenyeden, történelmi patinájú tömlőcökben.

Ceausescu évfordulójának ünnepe alkalmából az ellenkezőjét értük meg: a kötelező boldogság, öröm, ujjongás napjait. Akkor gyászolni kellett, most tilos volt meghalni, kihágás volt gyászolni.)

Emlékfoslány a hatvanas évekből

A *Pompás Gedeont* Marosvásárhelyt a 6-ik előadás után létel-

tették. (1967. május végén történt ez.) A színdarabot Harag György rendezte, de nem volt megelégedve a munkájával. Nézte a teltházat, csöndes mosollyal vette tudomásul a harsány nevetést, a nyílt-színi tapsokat, majd így szólt: *„Egy másik alkalommal ezt jobban meg kéne csinálni.”* Nekem jobban tetszett a rendezése, így tehát azt mondtam: *„Ideje lenne már egy jó nagyot bukni, hogy legyen valami sikerélményünk is. Minden újszerű darab megbukik először. Csak aztán fejünkbe ne szálljon a kudarc!”*

Mikor a *Pomogáts Gedeont* betiltották, azt mondtam neki: talán nem is olyan rossz az előadás, ha már a párt is retteg tőle. Gyuri pedig így szólt: az igazi nagy szégyen az lett volna, ha azok, akik ellen a szatíra „íródott”, lelkesedéssel fogadják a produkcionkat.

Kiszivárgott annak híre, hogy a megyei pártbizottság illetékeiseit a belügyi fülesek tájékoztatták az előadás hatásáról. Miért nyugtalanítják őket oly nagyon az írók? Ezt kérdezte tőlem valaki. Azért, mondtam, mert legfőbb olvasmányuk a följelentés, meg a kémjelentés. Így kialakul bennünk az a fölfogás, hogy aki tollat fog, annak leginkább e két műfajban kell jeleskednie. Munkatársának, barátjának, szomszédjának

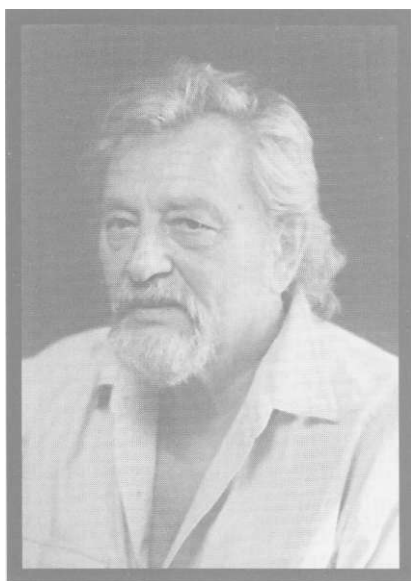
A 275. előadáson köszönik a tapsot az Advent a Hargitán szereplői, a Nemzeti Színház színpadán

följelentésével, avagy „az imperialistáknak”, de főleg budapesti politikusoknak küldött kisebbségi panaszokkal. Mármost: mivel az írók forgatják leginkább a tollat, főleg őket lehet azzal gyanítani, hogy föl- és kémjelentéseket írnak. Ezért kell őket szigorúan szemmel tartani.

Mit műveltünk mi Gyurival?

„Följelentettük” a nagyközönségnél a gedeonizmust: a hatalmi tébolyt, a butaságban fogant erőszakos boldogítást, a munkáshatalom címén s ürügyén lábrakapott bacchanáliát. No persze! Falusi szinten. Egy Gedeon-szerű tanácselnök személyében. Némely kritikus ezt kifogásolta: a „kritikai régió szintjét”. Gyuri legyintett. „Nem írhatjuk oda, hogy Pompás Ceausescu!” A hatalom ittasainak természetrajta nem módosul alacsonyabb vagy magasabb funkciók szerint. Ez a darab végül is nem politikai röpirat, hanem az emberi esendőség szatírája.

Almaimban vissza-visszatér Gyuri dédelgetett szándéka. „Gedeont újra és másként kellene színpadravinni!”

Lapzárta után kaptuk a hírt, hogy Sík Ferenc rendező meghalt. Megrendülten búcsúzunk tőle.

Följegyzés 1993-ból

A forradalomnak vélt s nevezett, majd román nemzeti felkelésnek is elkeresztelt 89-es fordulat napjaiban reményt és titkos iratokat fűjdogált a decemberi szél Marosvásárhely utcáin. Mindkettőből keveset, ugyanis január elején (90-ben) már elkezdték végrehajtani a kivégzett Diktátor politikai végrendeletét: az

„idegenektől mentes” nemzeti állami folytatólagos kiteljesítését.

Korábban ismert tények után ekkor került a kezembe egy belügyi titkos irat is, amelyből ugyancsak kiderült, hogy Harag Györgyöt ellenzéki magatartása miatt minden módon el akarják távolítani Marosvásárhelyről. „Bajkeverők nélkül nyugodtabb az élet!” A párt pedig nyugodt és boldog életet ígért a népnek.

A menesztését fokozatosan készítették elő. Egyik módszerük az volt, amit a következő titkos jelentés is érzékeltet: a „színházi közösségi véleményként” összegezett rágalmak, hazugságok fölterjesztése... kinek? Megyei első titkárnak, központi bizottsági művészeti felügyelőnek, minisztériumnak.

A román nyelven alkotott mű magyar fordításban így hangzik: „Harag elvtárs személyét a színház többsége nem kedveli, gyenge jelleműnek tartja, olyan embernek, aki személyes érdekeit a közérdek fölé helyezi, miközben azon mesterkedik, hogy a színházban vezető szerepet biztosítson magának. A lezajlott eszmecsereken általános véleményként hangzott el, hogy személye a színház számára hasznos lehet, de csak simpla rendezőként, s anélkül, hogy az intézmény vezetésébe beleszólhatna.”

Jeleztem már az első titkár cini-

Lucian Pintilie

HARAG GYÖRGY UTOLSÓ REMEKLÉSE

...Egyszer, évekkkel ezelőtt, elmentem egy tévékészülék mellett, amelyet történetesen bekapcsolva felejtettek, ahogy vízcsapot nyitva hagy az ember. Elhaladtam, bementem a másik szobába, és hirtelen megtorpan- tam, amint elkésve belém villant egy kép, melyet nem tudtam volna meghatározni, de amely szokatlan volt a mi képernyőinken, egy végtelenbe il- lant kép, melyet műbolygók szeszélye vagy elállítódása vetített ide. Visszamentem - és néhány perc múlva olyan izgalom töltött el, amilyent csak Strehler előadásai keltek bennem valamikor.

Semmiféle stílusjegy nem bizonyította, hogy Harag lehetett ennek az előadásnak a szerzője - de egyedül Haragban volt meg, színpadi jelrend- szerének fejlődésétől függetlenül, egy ilyen előadás lehetősége. Szellemi ujjlenyomata összetéveszthetetlen volt számomra. Valóban, Harag elő- adása volt. Az *Özönvíz előtt*.

Fel akartam hívni telefonon, hogy megköszönjem. Nem tettem meg rögtön. Másnap elutaztam az országból, persze hogy nem tettem meg so- ha többé...

kus kacagását az alkotmányos jogok említésének hallatán. Csakhogy ez afféle magánvelekedés volt. Hivata- losan nyilvánosan, nem lehetett zsi- dózni. meg magyart *bozgorként* (ha- zátlan) megbélyegezni. Ezzel szem- ben a „*káderkiválasztás*” nemes, magasztosan humánus követelmé- nyei szerint ítélték Haragot „*gyenge jelleműnek*”, „*karrieristának*”, „*önzőnek*” stb. Így kívánta ezt a sokoldalúan fejlett szocializmus er- kölcsei rendje, alkotmánya, vezetői- nek morális igényessége.

Az idézett szöveg olyan titkos dokumentumból való, amelyet a színház és általában a művelődési élet besúgóinak jelentései alapján készítettek. Valójában Harag szí- nészcsapatának rajongását akarták ellensúlyozni olyan vádakkal, ame- lyekkel a helyi hatalom nem mert a színház magyar és román tagozata elé kiállni. Azt viszont sikerült elér- ni, hogy az agyonrágalmazott ren- dező végül elhagyja Marosvásár- helyt.

Részlet egy interjúból (1987)

Ablonczy László: Harag György hatvanadik életévében halt meg. Már nem olvashatta a születésnap- i méltatásokat. Arra kérlek, hogy nemcsak a magad elfogultságával, hanem általánosan is, a romániai

színházi élet szempontjából méltas- dúnak tartom a színházteremtő munkásságát.

Válasz: Remélem, hogy pályafu- tását, a hazai magyar színjátszásban fordulatot hozó munkásságát szín- háztörténeiszekink könyvben is méltat- ni fogják. Én most csak annyit mondhatok: *Új Élet* című képesla- punkban egy Harag György életút- ját vázoló íráshoz gyermek- és ifjú- kori, családi fényképek után kutat- tunk. Úgyszólván semmit sem talál- tunk. Apja, anyja, két testvére Auschwitzban pusztult el, ő pedig Mengelének ama hírhedt intésére, mely gázhalálra vagy munkára ítélte a deportáltakat, munkaszolgálatos- ként Mauthausenbe került, majd Ebenseebe szabadult ki a haláltá- borból. Hozzá tartozóinak életével semmisült meg családjának, gyer- mekéveinek minden tárgyi emléke is. Erről vele nemigen lehetett be- szélgetni. (Fájdalomban is „*fecseg a felszín, hallgat a mély*”). Nem mesélt az átélt borzalmakról, vesz- teségeiről, de abban, amit alkotott: személyes létének vallomása is föl- izzott, kánon-dallamként társult a megrendezett dráma dallamához. Ahol szerző stukkert süttött el az embertelenség irányába, ott Gyuri ágyúkat szólaltatott meg, hogy dö- rejük után az önvizsgálat döbbené- tének csöndje támadjon nézők száz- ezreinek szívében. Az ilyen „*sors- nyomás*” ott munkál minden alko-

tásban, de Harag művészi szemléle- tében és gyakorlatában nagyobb szerephez jutott. A színpadra vitt műnek új dimenziókat nyitott meg anélkül, hogy annak eredeti monda- nivalóját, szellemiségét tendenció- zus félreszólásokkal meghamisította volna. Ha arról szólunk, hogy írás- hoz, festményhez, szimfóniához - többek közt - mi nyújt segítséget, mi lehet el nem apadó energiafor- rás; ha azt mondjuk Tamásival: azért vagyunk a világon, hogy vala- hol otthon legyünk benne (s ezt nem a költőzködési jog, hanem a bölcse- let szintjén értelmezzük!), akkor Harag minden színpadi megszólalá- sával azt sugallta: azért vagyunk a világon, hogy az erőszakot, a fajmít- osz bestialitását száműzzük belőle. S ha tinektek, barátaim, vigasz és megtartó erő a megénekelte szülő- föld pora: veletek vagyok én is a ra- gaszkodásban azzal a maréknyi ha- muval, amely apám, anyám volt és két elégetett fiútestvérem (Tamás és Lacika.)

Ők négyen a hatmillióból!

Szótlanásra hajló csendességé- ben és vulkánikus erejű színpadi konfliktus-rohamaival így él ben- nem Harag György. Így is, hiszen csak emléktöredékek sorjáznak a tollam alól.

Élete végén, súlyos betegen, ami- kor jellemének törvénye szerint ha- lálraítélt állapotát is titkolta előlünk, erőltetett vidámsággal kérdezte tő- lem szerkesztőségi szobámban, ahol minden beszélgetésünket lehallgató- készülékek rögzítették. (Akkor nem tudhatta.)

- Nos, uram? Melyek az mái nap új felismerései?

- Sajnálom, maestro, de csak ócskasággal szolgálhatok.

- Újabb galádságokkal?

- Képzeld, uram! A történelmet újból tetten értem.

- In flagranti? - kapta föl Gyuri a játék fonalát.

- Úgy van, maestro! Minden két- séget kizárólag ismétli önmagát.

- Nem felejt és nem tanul - kaca- gott Gyuri.

De csak a hangja volt kacagás.

Az utolsó, amely kurtán, fáradtan kiröppent akkor a torkából. ■

Rákos Péter 70 éves

PRÁGA MAGYAR PROFESSZORA FÁJDALMAS KÖSZÖNTŐ

A hetven esztendeje született Rákos Péter, mint a prágai Károly Egyetem magyar tanszékének tanára, évtizedeken keresztül oktatta magyar irodalomra az érdeklődő cseh és szlovák fiatalokat vagy éppen a csehszlovák fővárosban tanuló magyar diákokat. Ebben a minőségében „egyszemélyes kulturális intézmény” volt, minthogy nemcsak írókat és könyveket kellett bemutatnia, hanem a magyar történelmet és művelődéstörténetet, sőt a magyar művészet történetét is. Valódi „hungarológusként” dolgozott, hiszen ennek az összegző tudományos ágazatnak éppen a külföldön dolgozó kis magyar tudományos szigetekre kell igazán nagy feladatokat vállalnia és ellátnia. Méltán választották nemrégiben éppen Rákos Pétert a hungarológusok világszervezete: a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnökének.

A neves tudós Kassán született, a prágai egyetem filozófia-történelem szakon végezte tanulmányait, kezdetben a csehszlovák távirati iroda munkatársa volt, majd fiatalon: huszonhárom éves korában a történelmi híró Károly Egyetem oktatója lett. Tanított magyar nyelvet és irodalmat, történelmet és művelődéstörténetet, emellett közel negyven magyar irodalmi alkotás az ő tudós elő- vagy utószava kíséretében került a cseh olvasó elé. Ady Endréről cseh nyelvű monográfiát adott közre, tanulmányok egész sorában dolgozta fel a cseh-magyar irodalmi és kulturális kapcsolatok történetét. Emellett számos tanulmányban mutatta be Madách Imre, Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Karinthy Frigyes, Füst Milán, Németh László, Illyés Gyula, Déry Tibor, Weöres Sándor és mások munkásságát. Két magyar nyelvű tanulmánykötete is megjelent: 1971-ben a *Tények és kérdőjelek*, 1988-ban *Az irodalom igaza*.

Ennek a kötetnek a címében utalás és üzenet rejlik: annak idején a szlovákiai magyarság kiváló szellemi vezetője, Fábry Zoltán írt hasonló címetet a könyvei elé: *A gondolat igaza, A béke igaza*. A prágai magyar tudós könyvének választott címe által is a szlovákiai magyar kisebbség humanista hagyományait vállalja: ezeket a hagyományokat viszik tovább a kötetben olvasható tanulmányok és esszék is. Rákos Péter, - írásai bizonyítják -, nagy hagyományok: a szlovákiai magyar és általában a közép-európai (ezen belül a prágai) humanista tradíciók örököse. Kívánjuk, hogy elérkezve hetvenedik születésnapjához ne csak visszafelé tekintsen, hanem előre is, minthogy a közép-európai humanizmus képviselőire igen sok feladat vár az előttünk álló s bizony nem mindig biztató jövőben.

Pomogáts Béla

Negyedszázados barátságunk után beszélhetnék sok mindenről ezen alkalomból.

Arról, hogy ez a Kassán született és nevelkedett, Auschwitzot megjárt, 1945 óta Prágában élő magyar tanárember egész életében közvetített: magyarok, szlovákok és csehek között; a Károly Egyetem hallgatói és kultúránk között; több tucatnyi tanulmányában, könyveiben, elő- és utószónak álcázott pályaképben, fordításaiban a magyar írók és a cseh-szlovák olvasók között (s az úgynevezett befogadásesztétika a világon egyik első teoretikusanként általában is az irodalmi mű és az olvasó között).

Beszélhetnék szelíden rendíthetetlen jelleméről. Arról, hogy nemzedéktársaival, a *Kvĕten* (Május) című prágai folyóirat köré csoportosulókkal együtt ő már 1956-ban megpróbálta a később „emberarcú szocializmus” néven ismertté vált eszményeket életre hívni, ami miatt aztán 1968-tól húsz évig tartó mellőzés, félreállítás, végül nyugdíjaztatás lett a bére. A politikai helyzet kedvezőre fordulása 1989-ben reményt nyújtott ahhoz, hogy mindazt a tudást, amit ahogy felhalmozott, mindjárt szét is szórt tanítványai között, most majd vastag tanulmányokba, könyvekbe gyűjti be, s ennek a betakarításnak látszottak is már az első jelei.

Beszélhetnék bölcsességéről, amely, mint tudjuk: ész, okosság és szeretet ötvözete. Rákos Péter azon ritka földi lények közé tartozik, akinek csak jóakarói vannak.

Mindez azonban Őt már aligha érdekli. A köszöntő-ünneplő szavak a szavak embere számára érdeklenné váltak. Az egészen tavalyig a maga megpróbál-

tatásaival együtt is szinte irigylésre méltóan szép, harmonikus élet egyetlen pillanat alatt fényét veszítette.

Tavaly tragikus hirtelenséggel meghalt Rákos Péter egyetlen fia, az egyetlen, felnőtt fia.

Drága Barátom, Veled zokogok.

Bojtár Endre

VÁZLAT EGY ÁLOMRÓL

Közép-Európával - ha létezik - sok a baj. Csupa „határkérdés”. Határeset. Határhelyzet. Én földrajzilag sem tudom meghatározni. Nyugat felé meddig terjed? Talán ameddig az arrafelé lakók vállalják. És délre? Az egymás ellen hadakozók közül ki a közép-európai, és ki nem az?

Keleti határaitól van némi fogalmam: onnan származom. Erdélyből. Soroljuk untig, meghallatlanul: a Kelet-Kárpátokig jutott el a katolicizmus és a reformáció, a gótika és a barokk - vagyis a Nyugat az Ojtózi-szorosig tart Keleten. Azon túl az ortodoxia kezdődik. Igaz, Oroszországnak legalábbis az európai felét ugyancsak Közép-Európába lehetne számítani, főként a hajdani franciás-németes hatás okán - és ha ők is úgy akarják. Mindez akkor lehetséges, ha Közép-Európa kulturális kategória, s mint ilyen, egyben erkölcsi is, tehát vállalás dolga.

Eljátszottam a gondolattal, hogy Erdély maga is egy kis Közép-Európa. Mintha a hegyek zugába torlódott-zsúfolódott volna annak minden kincse és keserve. Létezhetnek ezenkívül más kis, rejtett Közép-Európák is.

Erdélyt is több nép lakja, és több kultúra hazája. S gondolom, Közép-Európát úgy is meghatározhatnánk, hogy mindenki kisebbségben van benne. Nem feltétlenül a számbeliség miatt. Kisebbségi lehet valaki egy helyzethez, egy lehetőséghez képest is. Vallásilag, nemzetileg, eszmeileg, politikailag, de még gazdaságilag is. Egymás kisebbségei vagyunk eszerint Közép-Európában. A döntő kérdés: miképpen élünk együtt, egymás mellett, sőt egymás között, avagy egymásban. Ez nyilván kulturális kérdés - az ilyen-olyan határátrendezések ugyanis eddig semmit nem oldottak meg, csak az alárendeltségi viszonyokon változtattak.

Erdélyt - a régi Erdélyt - a tolerancia földjeként szokás emlegetni. Feltehetőleg inkább aktualizálható példája, mint realitásai okán. Mert igaz ugyan, hogy Európában elsőként ott nyilvánították ki a vallási szűk keresztmetszetet - elvileg. A románságot viszont, annak idején, kifejezték ebből a türelemből, megtűrtnek nyilvánítva. (Most az igyekszik kitudni belőle más népcsoportokat, a történelmi forradalmak nagyobb dicsőségére.) A katolikusok fel-feldúlták a reformátusok templomait, és viszont. A százok viszonylag zárt közösségekben éltek, kiváltságosan, a maguk rendje szerint. Akárcsak az örmények. Vagy zsidózó székelyek, a szombatosok. A habán kerámia alkotói, és mások. Hol vannak már?

Lehetséges, hogy amit mi Közép-Európainak nevezünk, csak hagyományokban és azok mai értelmezésében - bennünk - létezik. Hacsak nem hadászati fogalom.

Jellemző az egész, meghatározatlan térségű Közép-Európára ez az örökös, lappangó és fel-fellobbanó konfliktushelyzet, a különféle hagyományok egymásra hatása és ütközése. A nivőkülönbség országok, országrészek, régiók, népek, etnikumok között. Ez nyilván feszültségeket kelt, s minden keserve mellett ösztönző, gerjesztő hatása is. Egyfajta kreativitás forrása. Az állandó készenlét, a másakra figyelés, a veszélyben kiéleződött érzékenység és fogékonyság eszméket, illeszkedő magatartásmódokat szül. A szűk térben, a földrajzi és etnikai szorításban csak „felfelé” nyílik út: a szellemibb régiók felé.

Erdélyben új világtérrelmező matematikai rendszert alkottak meg, és új vallást is alapítottak, az unitáriust. Legnagyobb közössége - sajátos módon - nem ott, hanem az Amerikai Egyesült Államokban él.

Kicsi, mégis nyitott tér volt Erdély. A teljes Európa és az Újvilág utazói, tanulói voltak az erdélyiek, a valcoló mesterlegénytől a teológusig. (Ma is messzire vándorolnak, de már nem térnek haza.) A keleti és déli román fejedelemségek értelmisége viszont Erdélyben nyomtatta ki első könyveit, s latinos kultúrán, ott nevelkedve rakta le a más népek létjogát kétségbe vonó kontinuitás-elmélet alapjait. A mai román irodalmi nyelv is a fogarasi nyelvjárásból alakult ki. A bolgárok ellenben Havasalföldön alapítottak lapot, nyomdát, egyesületet. Az egyes fejedelemségek renitensei egymáshoz disszidáltak. Az emberek, eszmék áramlása hajdan, ha nem is szabad, de természetes volt, miközben az államiség kétséges, legalábbis változó jogállású és állapotú. Legalább annyiszor csatolták ide-oda - egyben vagy részenként - Erdélyt, mint Finnország egyes területeit. Bekebelezték, mint a balti államokat, és átrendezték az etnikai térképét, mint Dél-Tirolnak, noha nem előnyére, mint ott.

Az új határok mögött pedig új közhatalom alatt új berendezkedés, új gazdasági, szellemi, közösség-szervezői munka indult mindannyiszor. Az örökös újrakezdés földje ez. Biztosan sok más ilyen létezik, de mi a magunkét ismerjük. Közép-európában csak kis államok vannak, nagyhatalmak között. Kényszerek között. Kinek-kinek más a fenyegető, szorító nagyhatalma, mely önmagában akár kicsi is lehet. Valami fojtott abszurditás, állami képtelenség munkál a térségben.

Durván számolva két különböző elgondolás alakult ki Erdélyben - hasonlóan a többi kis, önállóságát veszítő, majd visszanyerő államhoz -, főként legújabb, noha nem legboldogabb korunkban. Az önállóságára való berendezkedés, a védekezés

bezárkózás egy etnikumba vagy egyfajta hagyományosságba: az egyik. Megtartó, ugyanakkor torzító állapot ez. Elsatnyulhat, befülledhet, saját múltjába ragadhat egy-egy régió. Hősies és lehetetlen élet ez, annál inkább, minél erőteljesebben vállalják és vallják. Külön értékrend alakul ki, melyben például különösen fontosak lesznek a külsőségek, az évfordulós ünnepek, szoboravatások, folklorisztikus megnyilvánulások, még a bajszviselet is. Az anyanyelv maga alkalmanként inkább az identitás kinyilvánításának, semmint a kommunikációnak eszköze.

A háború után, a mesterséges határok megszilárdulásával az egyes népcsoportok között is életformabeli, szellemi belső határok alakultak ki. Az identitás védelmében a mások elutasítása történt, a lehetséges pozitív hatásoktól is elzárkóztak. Végül egymástól is. A családokba szorult vissza a nemzeti tudat, a vallás, a nyelv. A társadalom darabjaira hullt - az elmagányosodás európai trendjét követve, ha más okból is -, egy-egy csoport csupán kifelé, másokkal - a többséggel - szemben mutatott szolidaritást, belül tovább dúltak az ellentétek. Vagy ami ennél is rosszabb: nem dúltak. Elfojtották, magukba temették őket.

Ez a diktatorikus szocializmus korszaka, nyilván, a térség pedig Közép-Európa, avagy annak keleti, északi, déli részei. Melyek kizáródtak a Nyugatból, de mégsem szippantotta fel őket a Kelet. Védekező, magányos közösségek területe ez, elfojtott és egymás ellen törő indulatokkal. A tanulság mára annyi csupán, hogy csak nyitott országok polgárai lehetnek egymás iránt nyitottak.

Erdélyben - és Közép-Kelet-, Kelet-Közép-Európában - egy másik tendencia is érvényesült, és minden reményt keltő erénye ellenére a belső egység további gyöngüléséhez vezetett. A nyíltság, a kitekintés, végeredményben a szabadság vágya alakította ki. Képviselői magányosabbak voltak és maradtak, mint a hagyományosságban összetartozó, mégoly megosztott közösségek. Miközben ezek is a többségi asszimiláció ellen küzdöttek, távoli - eszmei - térségbe kívántak integrálódni.

A diktatúrák zártságában azonban sajátos és csodás dolog történt

általuk: a hozzájuk eljutott töredékekből újraalkották a világban forgó eszméket. Nyilván sajátos színezettel. De - és ez a fontos - soha nem mechanikusan vették át mintákat, ha más nem, helyi viszonyokra alkalmazták őket; soha nem magától értetődő módon tagozódtak be - már csak elméletileg sem - valamibe, nevezzék azt Európának vagy más egyének. Megtartották védekező, belső szuverenitásukat. Örökös készenlétben, figyelve és gondolkodva éltek. Ebben a készülségi állapotban hatalmas energiák gyűltek fel, mondhatni, a modernizáció előfeltételeként. Nyomorgatottságukban is alkotóképes, mohó és tenni vágyó népek, népcsoportok, emberek, mint gát mögött feltorlódtott erő, várják a lehetőséget. Mostani, felemás szabadságukban kezdenek rádöbbenni, hogy a Nyugat azt nem biztosítja, főként nem ajándékozza nekik. Csálódottak tehát. Saját intézményes, anyagi viszonyaik gyatrák és szűkösek. Magukra, saját erejükre hagyatkozhatnak csupán. Az egyéni képességek és teljesítmények ily módon objektíve is felértékelődnek.

Nem véletlen, hogy a tömegek - összetartó hagyományosságuk, éppen kisebbségi tömeg voltuk okán - már-már fejedelmüként vagy szentként tisztelnek írókat, közéleti embereket, néptanítókat, olyan egyéniségeket tehát, akik képesek megszólalni, úgymond megvalósítani önmagukat, és ezáltal felszabadulni. Az irodalomtól elvárják, hogy közéleti legyen. A költők élerajza, példája jelentőségben felér az életművükkel, és legendává válik. Egy paternalista társadalommodell éli túl ekként önmagát. A tekintélyelvűség a diktatúrák nyomása alól kikerült részeken erőteljesen hat továbbra is. A paternalizmus, a tekintély tisztelete a messiás-várás egyik változata. Jellemző módon nagyjaikat - személyes ismeretség híján is - „apónak”, „bácsinak”, „bának” szólítják.

Közép-Európa egészét tekintve - ha be tudnánk határolni a szétesett részeket - bizonyára helyileg másként jelentkezik mindez. De közös mindenütt az asszimilációs tendenciától, az egyneműsítéstől való félelem, még ha a polgári demokrácia szándékában és kiépítésében jelentkezik is az. A szabadság, úgy látszik, gyakran identitásvesztéssel fenyeget.

Az Erdéllyel jellemzett Közép-Európa veszélyeztetettsége nem mai keletű, és nem szűnik meg holnap. Egyeduralomra törő többségi akarat, vagy tágabb - akár európai - közösségbe való beolvadás fenyegeti az önálló és egyedi kulturális, egzisztenciális létet - ahogyan éledő nagyhatalmak a kis országokat, óriás konszernek a leromlott gazdaságokat és egynemű tömegkommunikációs ízlés a hagyományokat.

Megpróbálom, mindenek ellenére, a jobbik oldalát látni ennek a veszélynek. Ellenállásra készlet. Provokál. A válasz pedig csak a szellemi, kulturális teljesítmény és közösség lehet. Egymás látása. Ez is nehéz. Hiszen a szomszédaink nyelvét sem értjük.

Mi több, az európai integráció vágya, hirtelen felmerült - noha egyelőre csak elméleti - esélye többeket arra készlet, főként a politikában, hogy a közép-európaiságot ennek a „betagozódásnak”, „csatlakozásnak” az akadályaként ítélik meg. Vélhetően egynemű Európát látnak maguk előtt, mely felé haladtukban a sajátosságok zavaróak. A valóban keserves múlt tagadása közben tagadják a térség népeinek nehezen kimunkált, a megmaradást jelentő hagyományait is.

De tegyük kezünket a szívünkre: mi Közép-Európán Kelet-Európát értjük. Értettük, a diktatúrák idején. A tágabb régió létezésének pusztá elképzelése nyitottságot jelentett a zárt rendszerekhez képest - és lázadást ellenük. Ilyeténként ellenzékiek, disszidensek elve és magatartásmódja volt. A kérdés az, ma már idejémtúlta-e ez a fogalom. Azt hiszem, értelmiségi számára mindig akad jelenség, hatalom, eszme, amellyel dacolhat.

Valljuk be végezetül - és utólag - hogy a Közép-Európa-fogalom és -eszme értelmiségi kategória. Az értelmiség „találta ki” dachból, társkereső szándékkal, szabdságvágyból. Eszmei térség tehát. Intellektuális álmom talán.

De mi máshoz ragaszkodhatnánk szívszakadásig, mint saját álmunkhoz? ■

Az előadás elhagzott a Magyar P.E.N. Club és a Friedrich Naumann Alapítvány által rendezett, „A hagyomány és a modernség földje a XX. században: Közép-Európa” témájú regionális konferencián. 1994. október 14-én.

Alex Koenigsmark

A KULTÚRA VÁLSÁGA ÉS A VÁLSÁG KULTÚRÁJA

A turizmus egyik rendkívül konfúzus formája a kulturális konferenciaturizmus. Az itt következő írás egy nem kevésbé konfúzus kísérlet arra, hogy végiggondoljam néhány ezzel kapcsolatban szerzett tapasztalatomat.

„Lago di Como” - mondta irigykedve egyik kollégám, amikor óvatlanul megmutattam neki a konferenciára szóló meghívást - „talán ez a legszebb hely Itáliában. Biztosan nem sokat fogtok fecsegni a kultúráról, ti disznók.” Határozottan látszott rajta, mennyire kívánja, hogy kitörjön rajtam a feketehimlő és a sárgaság. és akkor ő vehetne részt helyettem a konferencián.

Ám a milánói repülőtéren borzalmas volt az időjárás, esett, ömlött az eső. és mindent beborított a barátságatlan, Itáliához hihetetlenül kevésbé illő köd. Kocsink szűk utcákon kapaszkodott fölfelé, vizes házak között, semmit sem láttunk, és én már nem is hittem abban, hogy létezik valamiféle Comói-tó.

Annak köszönhetően, hogy egy darabig a kultuszminisztériumban volt a hivatalom, vagyis közöm volt az úgynevezett kultúrpolitikához, és azért is, mert a prágai német nyelvű színház újjáépítésével foglalkozom (ne ijedjenek meg, nem német színházról van szó, hanem egy közép-európai színpadról, ahol csehek, magyarok, németek, osztrákok, olaszok és mások csinálnának közösen valamit a német nyelv segítségével), az utóbbi években több kulturális konferencián vagy a kulturális területek együttműködésével foglalkozó konferencián vettem részt. Szeretnék itt többé-kevésbé kronologikusan bemutatni egy ilyen konferenciát. Ezt egy kisvárosban rendezték, a már említett Lago di Como partján.

Minden kultúrpolitikai témájú konferencia hasonló. Azok a konferenciák érdekesek egy kicsit, amelyekre nem intézményeket, hanem egyéneket hívnak meg - és annál jobbak, minél véletlenszerűbben választották ki őket... A konferenciák közös jellemzőjeként említhetnénk, hogy a résztvevők annak tudatában vannak ott, hogy hatalmuk nincsen. Rendszerint az a látszat keletkezik, mintha a világ egyetlen kormánya sem szeretné a kultúrát - és lehet, hogy valóban ez a helyzet.

Ködben és esőben cipeltük be bőrdőnjünket a kicsiny kastély vendégszobáiba (a berendezés antik, de a fürdőszoba modern); azután kölcsönösen egymással átvonultunk a teaházba a kerten keresztül vezető kavicsos úton, ott voltak az ülések. Sejtteni lehetett, hogy valahol a ködben fák vannak, és láttam egy márványszobrot is. A konferencia azonnal elkezdődött. Ahogy ez lenni szokott, elsőként azok beszéltek, akiknek beszélniük kellett - vagyis a rendező intézmény képviselői, a parlament tagjai (a kormányhivatalnokok részvételében is van mindig valami közös: az elsők között beszélnek, még délelőtt, utána - pontosabban egy különteremben elfogyasztott ebéd után - el kell menniük) és más hasonló szervezetek képviselői; ezekben a beszédekben fontos szerepet játszik a retorika. A hölgyek is gyakran emelkednek szólásra a konferencia elején. Nem tudom, miért, de a női résztvevők többnyire előre megírt szöveggel érkeznek.

Egy német professzor azt állította beszédében, hogy kulturális szempontból Európa egy térség, de csak az Európán kívüli kultúrákhoz képest. Ezért az európai kultúrpolitika soha nem jelenthet bezárkózást. De a kultúra egyébként is azt jelenti, hogy képesek vagyunk tanulni a többiekől,

tehát párbeszédet tudunk folytatni. A Nyugatnak tudatára kellene ébrednie, hogy a mai Európa nem késztermék, hanem nyersanyag, s ezért újra kellene gondolnia a koncepcióját. Ez mindnyájunknak tetszett.

Amikor engem szólítottak, elmondtam, hogy a kulturális határok nem azonosak az államhatárokkal, és nem azonosak a nyelvi határokkal sem. Ahogyan vártam is, a totális rendszer bukását követő eufória után újra eluralkodott a szkepticizmus, különösen a boszniai tragédia után, mert egyszeriben megint itt voltak a régi bajok - a nacionalizmus, a kapzsiság, az idegengyűlölet, az antiszemitizmus. Be kell vallanunk, hogy ezek mind úgyszintén az európai „kultúra” részei... Ezért is olyan fontos a valódi kultúra - és ezért is szükséges, hogy az emberek, nem a hatóságok és az intézmények találkozzanak, vagyis több párbeszédre és kevesebb költséges fesztiválra van szükség. Ezzel természetesen a mi tervünkre, a prágai kamarajátékokra is föl akartam hívni a figyelmet. Hogy őszinte legyek, ezt minden adandó alkalommal megtettem.

Egyébként mindenkinek, aki ilyen konferenciákon rendszeresen részt vesz, megvan a saját refrénje, a saját témája. Egy búbanatos lengyel, foglalkozására nézve a zeneelmélet tudósa, arról beszélt, hogy országában fogynak a kulturális intézmények, és a megmaradtak sorsa is nyomorúságos. Szomorú voltam, hogy honfitársam, egy híres filmrendező ezúttal nem volt jelen - vele, aki nyilvánvalóan részben ebből élt, korábban már kétszer találkoztam különböző konferenciákon. Mindig szóról szóra ugyanazt mondta el, majd továbbrepült. Biztosan van néhány fontos tény, amelyeket minduntalan el kell mondani. A rendező arról beszélt, hogy a Nyugat végzetes hibát követ el, ha nem fo-

gadja elég lelkesen seregnyi honfitársát, aki a nyugati városok utcáin olcsón árulja portékáját, azt, amit korábban mint nemzetközi segílyt ingyen kaptak. „Az Amerikai Egyesült Államok például - mondta a híres rendező - elfelejti, hogy országukat éppen az ilyen emberek alapították és építették föl, és a dekadens, egyre gyengébb Európának sürgős szüksége van az ilyen életet adó injekciókra!” Azután elrepült a következő konferenciára.

„Az ilyen élőködők aligha fogják megmenteni Európát”, jegyezte meg a magyar kolléga. Mi, keletiek mind tudtuk, hogy a kis lengyelnek tulajdonképpen mégis igaza van - és a magyarnak is.

A búskomor lengyel meghallotta a magyar hangos közbeszólását, és rögtön hevesen tiltakozott. Ez tulajdonképpen tipikus, és mi, keletiek, mindig így reagálunk. Amint elhangzik akár a leghalványabb kritika is hazánkkal kapcsolatban, azonnal fölmeleg bennünk a pumpa, és megpróbálunk mindenkit meggyőzni arról, hogy nem jogos sem ez, sem a többi bíráló. Azt is mindig leszögezzük, hogy nem vagyunk nacionalisták, és minden nacionalizmus idegen tőlünk.

Míg a teaházban arról beszéltünk, hogy pénzre van szükség ahhoz, hogy fordítások készülhessenek a kisebb nyelvek irodalmából (tulajdonképpen mi az, hogy kisebb nyelvek irodalma?), különös tekintettel a fordításokkal kapcsolatos problémákra (ha találunk is pénzt és kiadót, és ha már le is fordítottuk a könyvet, reklám nélkül úgysem fogja megvenni senki, és a reklám költségesebb, mint a könyv maga), és egy úr a frankfurti könyvvásár vezérkarából kijelentette, hogy alapjában véve a fordítások támogatása a legfontosabb az európai értelmiségiek között folyó párbeszédben, szólásra emelkedett az orosz vendég, egy igen tisztelt idős festő, és fölolvasta öt oldalnyi szövegét: arra figyelmeztetett, hogy nagy a művészek felelőssége, különösen a modern korban. Óvott mindenkit azoktól a festőktől, akik nem tudnak festeni és azoktól a zenészekről, akik nem tudnak zenélni. Mít látunk mostanában a kiállításokon? Ezek az emberek mutatványt csináltak a művészetből, meglopták a lelkünket! És van-e fon-

tosabb az emberi léleknek? - tette föl a kérdést beszéde végén. Az oroszokat rendszerint az jellemzi, hogy eltévesztik a célt - legalábbis azokon a konferenciákon, amelyeken részt vettem, ez gyakran előfordult. Bonnban egy elragadó harkovi irodalomtanár - olyan frizurát viselt, mint Lili Brik, Majakovszkij halhatatlan kedvese - tíz oldalas tanulmányt adott elő az orosz imaginistákról, bájosan lágyan dadogva németül, és az orosz költők családneveinek olyan tömegével árasztotta el a hallgatóságot, amelyet nemcsak a nyugat-európaiak nem tudtak sem kimondani, sem megjegyezni előzetes gyakorlás nélkül, de még én sem, aki tíz évig tanultam eredménytelenül oroszul. A mikrofonhoz vezető úton elveszítette a papírjait, két úr segített neki összeszedni őket, majd amikor az imaginisták névsorát olvasta fel, hirtelen elpirult és elnézést kért, hogy már harmadszor olvassa ugyanazt az oldalt... Ez senkit sem zavart - aznap témanak a televízió volt, valamint az, hogy miként segíthet a televízió a kisebb nemzeti kultúrák népszerűsítésében. Kremsben egy konferencián a rendezők egy kövér ukrán költőt ültettek reggel a pódiumra, ahol kedvesen mosolygott és egész délelőtt egy szót sem szólt, mert egy szót sem tudott németül; délután és a következő napon még mindig mosolyogva ült a pódiumon, mert senki sem küldte el onnan... ő egyébként igazán jó költő.

A jó orosz festő (valóban igen jó festő) hozzászólása is érzékeny és felszólító erejű volt, és aggodalmi is jogosak: egy olyan fordulat idején, mint amilyenben most élünk, valóban nagyobb a művészek felelőssége — már csak azért is, mert a többiek ezt kétségbe vonják, és igyekeznek a művészből iparost, kereskedőt és belsőépítéssz csinálni, de minden társadalomban el kell játszania valakinek a szénbányában éneklő kanárimadár közmondásos szerepét - a kanári fordul föl elsőként, ha jön a mérges gáz, de a többiek még nem is érzik. Csak hát a hozzászólásának semmi köze sem volt a fordítás kérdéséhez.

A kulturális folyóiratokról folytatott vita és ama kérdés megvitatása után, hogy vannak-e e folyóiratokkal szemben kötelezettségei egy demokratikus államnak, és ha vannak, akkor milyenek, következett a kávészünet.

Kávézás közben (kitűnő olasz kávé volt) részvétét fejezte ki nekem egy portugál úr, mert mi, csehek sem tudtuk elérni, hogy az undorító Barbiebabák az országhatáron kívül maradjanak. Pedig olyan egyszerű lenne megtiltani, hogy ilyen szörnyűségeket importáljanak, hiszen ti a bársonyos forradalom után tiszta lappal indultatok! Megmagyaráztam neki, hogy mi - vagyis néhányan közülünk - megpróbálkoztunk azzal, hogy megtaláljuk a demokratikus utat ennek a szemétnak a távoltartására, de nem tudtam befejezni a mondatot. A portugál úr nevetni kezdett és azt mondta, hogy a demokráciának vannak határai, avagy kellene hogy legyenek határai, mégpedig ott, ahol a butaság kezdődik. A kormány azért van, vélekedett, hogy kiegyenlítse a piac és az ész közötti kapcsolatot.

„Hm - mondta a lengyel - nekünk nem ezért van kormányunk.”

Egy berlini úr egy szomorú történetet mondott el arról, hogyan lett tagja az Európa Tanács egyik bizottságának. Ennek a bizottságnak az volt a feladata, hogy javaslatokat készítsen, mit tehetne az Európa Tanács a kultúra érdekében. (Ugyanaz történt szegénnyel, ami velem évekkorábban a prágai egyetem filmművészeti szakán: a professzor úr elrendelte, hogy minden diák elemezzen egy forgatókönyvet vagy egy színdarabot, és én alaposan akartam elvégezni a feladatot; vágytam rá, hogy leleplezzem a műalkotás felépítésének zseniális törvényeit. Fárasztó munka volt. És nem fedeztem fel semmi rendkívül zseniálisat, talán azért, mert nem is volt semmi zseniális, amit fölfedezhettem volna. Elemzésemet statisztikákkal támasztottam alá, sok ábrával stb. A dolgozatom tehát hosszú volt, igényes és unalmas. A kollégáim rövid elemzéseket írtak, többé-kevésbé eredeti vagy tréfás gondolatmenettel, ezek rövid esszék voltak. A professzor úr nyilvánvalóan jól mulatott, és megdicsérte a kollégáimat. Engem nem. Soha többet nem követtem el ilyen ostobaságot, és a berlini úr sem fog soha többé az Európa Tanácsnak dolgozni. Ha valaminek nincs értelme, akkor annak nincs sincs értelme, hogy jól csináljuk.)

Ő és a bizottság gürcölt néhány hónapig, majd leadták a munkát. Ez-

után az Európa Tanács egy megbízottja ebédelni hívta őket. spárgát és fúrjet rendelt nekik, és kijelentette: sajnálja, de mindezt egy kicsit elsiették, a helyzet még nem érett meg az ilyen dolgokhoz... Javaslataik igen érdekesek, bizonyára megvalósíthatók és nagyon hasznosak, valamint minden mindegy, tehát nagyon köszönöm és viszontlátásra. Ez igazán nagy csalódás volt - de a maastrichti egyezménybe legalább bekerült a 128. cikkely, amely kissé ködösen ugyan, de arra kötelezi az Uniót, hogy valamelyest ápolják a nemzeti kultúrákat. A Cseh Köztársaság alkotmányában azonban egy szó sincs a kultúráról...

A berlini úr Thomas Stearns Eliotot idézte, aki 1946-ban egy rádióbeszédében ezt mondta a legyőzött németeknek: „Gépekre szükség van, és minél tökéletesebb egy gép. annál jobb. De a kultúrának növekednie kell - nem építhetünk egy fát, csak elültethetjük és vigyázhatunk rá.” Taps.

Elmondtam, hogy beszélgettem egy fiatal, önálló gondolkodású cseh mérnökkel, az uralkodó párt egyik tagjával, és ez a nagyszerű ember megmagyarázta nekem, hogy egy modern társadalomban a kultúrának önfenntartónak kell lennie. Ami nem hoz jövedelmet, azt nem érdemes sajnálni sem. Olyan korban élünk, amelyben a DM (Deutsche Mark) uralkodik. Ha egy költő nem képes eladni magát kemény német márkáért, az csak annyit jelent, hogy senki sem kíváncsi a verseire, s ebből az következik, hogy máshol kell keresnie a kenyerét. A cseh kultúra fenntartása? Neki személy szerint, mondta a mérnök, eszébe sem jut, hogy ő cseh. Ezzel ő nem törődik. Ő európai. Később kiderült, hogy nem beszél egyetlen idegen nyelvet sem, csak csehül tud.

A magyar vendég úgy vélte, hogy az önálló állami lét alapját nemcsak kifogástalanul működő bankok, a lehetőleg liberális piacgazdaság és a teniszbajnokságok alkotják - ha így volna, valóban könnyebb lenne rögtön egy olyan állam részévé válni, amely megoldotta az összes problémát. (Az én ostoba ifjú mérnököm is bizonyára így képzelte - de legalább angolul tudna! Egyébként egy ifjú

osztrák történész nemrég ugyancsak egészen komolyan állította, hogy nekünk, cseheknek tényleg sokkal jobb lenne, ha egy nagyobb kulturális hatalomhoz csatlakoztunk volna. Ő Ausztriát is túl szűknek érezte.)

A kis országok, mondta a szlovén vendég, amilyen a miénk is, vagy kulturáltak és identitásukat a kulturális értékekre építik föl, vagy nem is léteznek...

Úgy rémlett, mintha a többiek figyelmesen hallgatnák a beszélgetésünket, de nekik mindez hottentotta volt. A dán bólogatott és a belga rám mosolygott - nagyon tetszett neki, milyen elegánsan váltunk el egymástól mi, csehek és a szlovákok. Hollandiát egy nagyon rokonszenves brit úr képviselte (ebéd után azon gondolkotunk együtt, hogy túl nagy provokációnak számítana-e, ha magunkkal vinnénk egy üveg jófajta Chiantit a teaházi vitához), Hollandia tehát tettségét nyilvánította.

A kulturális konferenciákon - mondhatni, ez is törvényszerű - általában a román résztvevők előadásai a legintellektuálisabbak, sok idézettel díszítve a világirodalom és a filozófia javából, csak egy kicsit túl kevés konkrétummal. Így volt ez most is - szinte úgy tűnt, mintha Sören Kierkegaard Bukarestben született volna.

Egy angol professzorasszony, egy elegáns, sovány hölgy azt ajánlotta, hogy ne csak Európára figyeljünk egoista módon. Az Európa-központúság már sok bajt hozott ránk. Sohasem szabad alábecsülni a harmadik világot és lehetőségeit. Mi, az egykori keleti tömb lakói ezt a bűnt nem követtük el, így hát udvariasan hallgattunk.

Egy minisztériumi előadó Észak-Rajna-Vesztfáliából elmondtá, hogy Nyugaton is vannak rossz dolgok, és ne ringassuk magunkat túlzott és naiv reményekbe: amennyi pénzzel a magánemberek a kultúrát támogatják, az mindenütt jelentéktelen, még Amerikában is, még Észak-Rajna-Vesztfáliában is, ahol az SPD kormányoz, ahol tehát az állam szándékai is inkább a támogatást segíthetnék, még itt is - írd és mondd - mindösszesen 3,84 százalék a magánemberektől származó támogatás, erről az oldalról tehát ne várjunk semmit. Persze egy

olyan szövetségi államban, ahol az emberek vagyona legalább ötvenezer milliárd, bizonyára számíthatunk már szponzorokra, de a cégek zivésében támogatnak valamilyen nyavalyás teniszezőt vagy egy ostoba focistát, és annyi pént adnak neki, amennyiből egy egész éven át működtetni lehetne egy csodálatos színházat. Ebben tulajdonképpen semmi újdonság sem volt, mégis szomorú volt hallani.

Egy Lettországból érkezett kopasz író elmondta, hogy a kultúrpolitika Keleten leginkább úgy jellemezhető, mint a hiánnyal való gazdálkodás.

A búskomor lengyel megint azon siránkozott, hogy eltűnnek az intézmények, sokkal könnyebb bezárni egy színházat, mint megnyitni egyet. Nálunk is, mondtam, vannak olyan exhibicionisták, akik egyrészt a nyilvánosság előtt állítják, hogy színházaink rendszere egy túlhízott disznóhoz hasonlítható, tehát diétára van szüksége - és ugyanez az úr a saját színházában elérte (korábban sohasem volt színházi vezető, de ez nem mentés a számára), hogy a látogatottság a 26 százalékos mélypontra süllyed...

Talán rá kellene bízni a művelődési minisztériumot - javasolta derűsen a magyar küldött.

Vagy a Nemzeti Színházat, hogyan, kiáltotta a lengyel.

Kivétel nélkül mindenki, gazdagok és szegények, nyugatiak vagy kevésbé nyugatiak (manapság senki sem keleti, legföljebb kelet-közép-európai) szóvá tette a tömegeknek szóló szubkultúrát - ennek a nyomásnak állami támogatás nélkül egyetlen kis kultúra sem tud ellenállni. A Hollandiát képviselő angol kijelentette, hogy az amerikai tömegkultúra jól célzott állami támogatást élvez. Nem közvetlen dotációról van szó, hanem egyszerű és kiadós adópolitikáról.

Később, ez már a végjáték volt, jöttek a konkrét ötletek és javaslatok. A társaság életre hívott egy egész sor érdekes tervet: a közép-európai országok vegyenek közösen egy átjátszóállomást az egyik műholdon - olyasmit, mint a 3sat -, s onnan sugározhatnának jó filmeket és értékes programokat; szegények ugyan, mint a templom egere, de ennyi országnak

együtt ez csekélység. Előre tudtuk, hogy a mi kormányunk ezt a javaslatot még csak megfontolni sem fogja. Javasoltuk, hogy létesítsenek egy közös közép-európai alapot a fordítások támogatására, azzal a halvány sejtéssel, hogy a minisztereket ez egyáltalán nem érdekli. Javasoltuk továbbá egy adatbank létrehozását a szükséges alapítványokkal és információs központtal, amely közvetíthetné a kulturális együttműködést, művészeket ajánlana a szervezeteknek és a szervezeteket ajánlaná a művészeknek, s össze lenne kapcsolva egy olcsó nyomdával is...

Ezután egy barátságos olasz gróf és egy nem kevésbé barátságos képviselő Franciaországból azt javasolta, hogy hozzunk létre egy Európai Kultúrklubot, melynek székhelye lehetne Bécsben vagy Rómában. Ettől az ötlettől leginkább az angol professzor-asszony volt elragadtatva. Ő Bécs mellett szavazott. Röviden megjegyeztem, hogy nálunk, Csehországban már legalább húsz Európai Kultúrklub működik, de senki sem figyelte rám. A holland-brit úr tájékoztatott minket egy pénz nélküli bank tervéről. Ez már működik: a kultúrával foglalkozó szegény szervezetek kölcsönösen berendezéseket, embereket, know-how-t adnak át egymásnak, ha már pénzük nincsen. Véleményem szerint azért ehhez egy picike pénzre is szükség lenne, de...

Felszólítottak, tehát elmeséltem, milyen harcot folytattunk a prágai kamaraszínház megmentéséért, ahol egy nemzetek fölött álló német nyelvű színházat szeretnénk működtetni (naiv fejjel úgy gondoltuk, hogy minden német szövetségi állam és osztrák tartomány ajándékoz erre egy kicsi összeget, mondjuk 20 000 márkát, ami egy állam számára valóban nem drámaian nagy összeg, és ebből működhetne egy nem német nyelvű országban az első német nyelvű színház; ez valóban naivitásnak bizonyult). Ennek a színházért folytatott harcnak vannak tipikus vonásai: senkinek sincs kifogása ellene, senki sem szeretné, ha fölszámolnák a már húsz éve bezárt szecessziós épületet, és mindenki azt mondja, hogy segíteni szeretne, de ez valahogy nem sikerül. Az érdekek bizonyos mértékig keresztezik egymást. A kormány kész segíteni nekünk, de ő, szegény,

ezt saját magától nem teheti, be kell terjeszteni a javaslatot, és ezt megint csak nem teheti meg akármilyen jöttment ember. A művelődési minisztérium szívesen segített volna, de nem az övé a ház - és egy kicsit tart is attól, hogy valaki azzal vádolhatja, hogy németesít. Ugyanez a helyzet a magisztrátussal. A ház a belügyminisztériumé, és van is benne kétezer négyzetméternyi irodahelyiség. Ahogy menet közben kiderült, a minisztérium előzékenysége még nem minden. A belügyminiszter segíteni akart, ám hivatalnokai azonnal megszimantolták a német pénzt (német nyelvű színház!), és ők sem akartak rosszul járni. Egy előadó megbízott egy ingatlanügynököt, aki túlzottan magas árat állapított meg... Ez az ár megtetszett a pénzügyminisztériumnak, és most ragaszkodnak az árhoz, annak ellenére, hogy az olyan magas, hogy így senkinek sem éri meg. Az új miniszter azután kihajította a korrupciós előadót, de az a hülye ár maradt... És Prága egyik legszebb színháza még mindig romos. Így megy ez már két éve. Nevetségesnek érzem már magam, hogy folyton szaladgálok és ugyanazt ismételve... És időközben már Prága sem a legdivatosabb, nem olyan, mint három évvel ezelőtt, a pénzeszacskók is soványabbak lettek és így tovább.

Apropó - az elbocsátott előadót nemrég egy vadonatúj Mercedes-S volánja mögött láttam. A kocsit biztosan abból vásárolta, amit a hivatalnoki fizetéséből megspórolt. A konferencián ezt nem meséltem el. Meglehet, mégis nacionalista vagyok.

A francia képviselő csodálkozott, és az kérdezte, miért nem adja nekünk az állam jelképes bérleti díjért - talán egy koronáért - a romos épületet, hogy szedjük egy kicsit rendbe, és akkor ott játszhatna ez a közép-európai színház. Megígértem neki, hogy továbbítom a javaslatát. A konferencián eluralkodott levertség ezáltal csak tovább fokozódott.

Egy elragadó svéd úr azon csodálkozott, hogy semmit sem tanultunk sem a magunk múltjából, sem a máséból. Ő még emlékszik arra, amikor Václav Havel a kezdet kezdetén azt mondta: valamennyit meg fogunk őrizni a régi rendszerből. Ő Havel szavait a kultúra támogatására vonat-

koztatta. Sok mindenért irigyeltünk benneteket, az olcsó könyvekért, azért mert filmeket forgathattok anélkül, hogy folyton a kasszára kelljen gondolnotok, a művészeket támogató sokféle alapért, azért, mert nagy példányszámban adták ki a versesköteteket...

Hát igen, mondtam én, de cserében a művészeknek be kellett fogniuk a szájukat, és sok tehetségtelen embernek is nagyon jó dolga volt... Ma talán több nálunk a könyv (de milyen a minőség?) és sok filmet forgatunk... csak épp nagyon kevés a pénzünk, ugye érthető, hogy takarékoskodniuk kell. Nevetett, és azt mondta, hogy a kultúra költségvetése mindenütt csak akarat kérdése - sehol sem több egy százaléknál. A pénz valójában nem fontos, tulajdonképpen nevetségesen kevés - az állam filozófiájáról van szó. És az akarat hiányzik, az a felismerés, hogy valójában mit jelent a kultúra egy ország számára.

Őh, mondta a magyar vendég, bár csak hozott volna a parlamentünk egy olyan döntést, hogy az államnak a költségvetés két százalékát a kultúrára kell költenie! Akkor mi volnánk ebben a kérdésben a világrekorderek. De a törvényt nem szavaztuk meg. Miért próbálnánk megszerezni valamit, ami csak a miénk lehetne? Csak egyetlenegy vágyunk van: hogy olyanok legyünk, mint amilyenek ti vagytok mind, a tévedésekkel és a hibákkal együtt, mégpedig a lehető leghamarabb. Inkább legyünk gazdagok és ostobák, mint szegények és okosok.

Föltettem a kérdést: miért ne hívhatnánk meg a következő konferenciára elsősorban a miniszterelnököket és a pénzügyminisztereket? Nem rendezhetnénk-e egy összejáratott pénzügyi konferenciát? És majd akkor beszéljünk a pénzről. Ezen minden jelenlévő jól mulatott, és egy stuttgarti egyetemi tanár azt állította, hogy az uraságok úgysem jönnek el... A Hollandiából érkezett angol úr azt mondta, hogy így is csak a pénzről beszélünk, csak hogy az nekünk sajnos nincs.

Szomszédom, egy cseh költő egy érdekes jelenségről számolt be: Prágában a német turisták nyugodtan össze-vissza szaladgálnak az útkezesztrádákban, egyáltalán nincsenek tekintettel a zebrára, és az út kö-

zépén vonulnak. Ez eleinte idegesítette, ám később találkozott az egyik vétkessel a sarki kocsmában, ahol a műemlékeket tisztelő német egy sör mellett pihente ki a nyaralás fáradalmait. A költő föltette neki a kérdést: miért van ez így, hiszen ezek a turisták otthon kivétel nélkül tiszteletben tartják az előírásokat. A német mosolygott, és így válaszolt: „Itt mélyet szívunk a szabadság levegőjéből.” A költő föllelkesült: korábban, a bársonyos forradalom előtt nekünk kellett Németországba utaznunk, hogy beszívassuk a szabadság levegőjét. Igaz ugyan, hogy eközben sok turistát elütnek, de minden mulatságnak meg kell fizetni az árát.

Azután ködben és hideg esőtől áztatva elmentünk a helyi kocsmába kávézni, majd a kis kastély könyvtárában üldögéltünk. A frankfurti könyvvásár PR-embere zongorázott, és a holland brit mesterien parodizálta a sznob televíziós műsorvezetők modorosságát. A legjobban Alfred Birolek sikerült neki. A szlovén úr azt mondta, hogy a kultúrának egyetlen kötelezettsége van csak - az, hogy valamit ellenezzen, s mert korábban a totalitarizmus ellen tiltakoztunk, ma a piacgazdaságon alapuló társadalom filozófiája, a fogyasztói mentalitás ellen kell föllépünk. A magyar azt mondta, hogy ő korábban politikailag a jobboldalon állt, vagy legalábbis ezt mondták róla, ám a társadalom időközben sásszézott egyet, így ő most a baloldalra került, annak ellenére, hogy nem mozdult el semerre. Én meg elmondtam, hogy egyes újgazdag pasasok majdhogynem marxista jellegű érzéseket váltanak ki belőlem. Ezután arra a következtetésre jutottunk, hogy az államnak egyszerűen viselnie kell a felelősséget a saját kultúrájáért, csak hogy ezt a felelősséget soha nem szabad tévesen úgy értelmezni, hogy a „kultúra fölötti uralom” legyen belőle, de még úgy sem, hogy az állam ilyen módon megvásárolja a művészek hallgatását - egyrészt: a demokratikus rendszerben erre nincs szükség, másrészt: a kultúra sokkal több, mint a puszta művészet -, inkább a partneri viszony egyik formája, hasonló a kertész felelősségéhez - ahogyan Eliot mondja. Nem áll rendelkezésünkre más orvosság a társadalom számtalan betegsége, az egyre

terjedő etnoegoizmus, az idegengyűlölet és a rossz ízlés áradata ellen, csak a kultúra. Kint zavartalanul esett tovább az eső...

Nem tudtam elaludni. Voltam már néhány nagyobb konferencián, és voltam néhány kisebbben is. Előfordult az is, hogy valamelyik miniszter is beszédet mondott személyesen, az ő számukra tökéletes háttéranyagot állítottak össze olyan hivatalnokok, akiknek sejtelmük sem volt a témáról, s a minisztereknek sohasem volt idejük elolvasni ezeket az anyagokat. A résztvevők között olykor több volt a hivatalnok, olykor több a művész, de a konferenciák mind hasonlítottak egymásra. Szemmel láthatólag nem volt sem komoly értelmük, sem hatásuk. A később megjelenő összegyűjtött írások többnyire jelentéktelenek, nagyon kevés példányban készülnek, és a résztvevőkön kívül senki sem olvassa el őket. A kormányok rendszerint egyáltalán nem reagálnak a konferenciákon fölvetett kérdésekre, és a nyilvánosság is közömbös marad. Ezek a konferenciák pénzbe kerülnek, s ebből a pénzből talán le lehetne fordítani néhány írást - mondjuk horvátról dánra. Másrészt emberek találkoznak egymással, benéznek egymás konyhájába, beszélnek egymással és ezután tudnak egymásról... Ördög tudja, hogy ez túl kevés-e. A hatalomnélküliség tudata nyomasztó, rendkívül nyomasztó érzés...

Igen korán reggel indult haza a repülőgépünk, fél hatkor szólt az ébresztőórám. Kinyitottam az erkélyre nyíló üvegajtót, és a szememből azonnal elillant az álom. Eltűnt a köd, s a reggeli napsütésben, a hihetetlenül tiszta levegőben ott ragyogott előttem a tó, a hegyek valóságosan csodálatos díszletével keretezve. Igaza volt az irigy kollégának - a Comói-tó valóban a világ egyik legszebb helye. Áruklodó tulajdonságom, hogy ha ilyen erősen megrohan a szépség, azonnal könnyezni kezdek; megtöröltem hát a szemem, fogtam a bőröndömet, és rohantam a mikrobuszhoz, amely a repülőtérré vitt minket. Ennek a mintegy öt percnél hosszabb uttközben eszembe jutott, hogy a (cseh, osztrák, horvát stb.) kultúra már sok gazfickót túlélt, és túl fog élni minket is.

Bendl Júlia fordítása

SZÁMUNK SZERZŐI

- BOJTÁR ENDRE (1940-) irodalomtörténész, műfordító
 BRADECKI, TADEUSZ (1995-) a krakkói Stary Teatr igazgatója
 BUSEK, ERHARD (1941-) osztrák alkanellár, a Néppárt elnöke
 CSIKI LÁSZLÓ (1944-) író
 FODOR ANDRÁS (1929-) író, költő
 FODOR GÁBOR (1962-) művelődési és közoktatási miniszter
 FRANKÓ KÁROLY (1941-) orvos, Gyomaendrőd polgármestere
 GÖMÖRI GYÖRGY (1934-) költő, műfordító, Cambridge
 JANCSÓ MIKLÓS (1921-) filmrendező
 KAMOCKA ETELKA (1936-) a krakkói egyetem tanára
 KISS GY. CSABA (1945-) irodalomtörténész, polonista
 KOENIGSMARK, ALEX (1949-) színházi rendező, Prága
 KONCSOL LÁSZLÓ (1936-) író, Pozsony
 KOVÁCS ISTVÁN (1945-) költő, krakkói magyar főkonzul
 KOVÁCS LÁSZLÓ (1939-) külügyminiszter
 LÁZÁR ERVIN (1936-) író
 MÓDOS MÁRTON (1967-) szerkesztő
 MOLNÁR GÉZA (1923-) író
 NÉMETH MIKLÓS (1948-) az EBRD alelnöke
 POMO GÁTS BÉLA (1934-) irodalomtörténész
 PURCHLA, JACEK (1954-) A lengyel Nemzetközi Kulturális Központ igazgatója
 SÜTŐ ANDRÁS (1927-) író Marosvásárhely
 SZARVAS KATALIN (1956-) újságíró
 SZENYÁN ERZSÉBET (1943-) műfordító
 TRAUTMANNSDORFF, FERDINAND (1942-) az osztrák külügyminisztérium osztályvezetője
 VADAS JÓZSEF (1946-) művészettörténész, kritikus
 VÁSÁRYOVA, MAGDA (1948-) szlovák színésznő, diplomata
 WAJDA, ANDRZEJ (1926-) lengyel színházi és filmrendező
 WOŹNIAKOWSKI, HENRYK (1949-) a krakkói ZNAK Kiadói Egyesülés igazgatóságának elnöke
 ZIEJKA, FRANCISZEK (1940-) a krakkói Jagello Egyetem prorektora

EURÓPAI UTAS - EUROPEAN TRAVELLER 1995/1 SUMMARY

Fifty years ago World War II ended. Budapest was liberated and the Holocaust was over - this issue of European Traveller starts out with photographs documenting these events and an essay by film director *Miklós Jancsó* and goes on with the writings of *György Gömöri*, *András Fodor* and *Géza Molnár*; they all tell us about the significance and intellectual heritage of *Miklós Radnóti*, a Hungarian poet killed during the war.

In December 1994 European Traveller organised an international conference on "Traditions and Perspectives in the Austro-Hungarian Neighbourhood"; among the speeches made there we published that of the Hungarian Minister of Culture *Gábor Fodor*, *Magda Vásáryova* and *László Koncsol of Slovakia*, *Ferdinand Trautmannsdorff* of Austria and an interview with Austrian Vice Chancellor *Gerhard Busek*. Next there are two longer interviews, one with Hungarian Minister of Foreign Affairs *László Kovács*, and another with EBRD Vice President *Miklós Németh*; they both talk about Hungary's European integration.

In November 1994 a visit to Krakow by editors of European Traveller produced writings, among others, by *Jacek Purchla*, *Henryk Wozniakowski*, *Andrzej Wajda*, *Tadeusz Bradecki* and *Csaba Kiss Gy.*, about the rich historical and cultural traditions of the city, her connections with Hungary, her landmarks and perspectives. This is followed by a colourful travelogue about a trip to Triest and the people our colleagues met.

In the column "Hungary: The Making of a Civil Society" *József Vadas* introduces two private art galleries in Buda, we learn about

the cultural traditions of Berzsenyi Society of Kaposvár as well as the recent issues and thoughts of the Mayor of Gyomaendrőd. Herder Prize winner *András Sütő* remembers the great theatre director of Transylvania, *György Harag*. *Endre Bojtár* and *Béla Pomogáts* celebrate the well-known Prague University professor, *Péter Rákos*, on the occasion of his 70th birthday. At the end of the issue there are two essays; *László Csiki* re-dreams the Central European dream, *Alex Koenigsmark*, on the other hand, writes about trendy new cultural conferences - not without a pinch of irony. Our next issue will be published in May.

EUROPÄISCHER REISENDER 1/1995-RESÜMÉE

Vor fünfzig Jahren endete der Zweite Weltkrieg, Budapest wurde frei, der Holocaust war vorüber - mit entsprechenden Archivbildern und einem Artikel des Filmregisseurs *Miklós Jancsó* beginnt diese Nummer unserer Zeitschrift, und sie setzt sich fort mit Beiträgen von *György Gömöri*, *András Fodor* und *Géza Molnár*, die sich mit der Bedeutung und dem geistigen Fortleben des im Krieg umgekommenen großen ungarischen Dichters *Miklós Radnóti* beschäftigen.

Im Dezember 1994 veranstaltete „Europai utas“ eine Konferenz mit dem Titel „Traditionen und Perspektiven in der österreichisch-ungarischen Nachbarschaft“; die Vorträge von *Gábor Fodor*, ungarischer Kulturminister, von *Magda Vásáryová* und *László Koncsol* aus der Slowakei und von *Ferdinand Trautmannsdorff* aus

Österreich drucken wir ab, dazu ein Interview mit dem österreichischen Vizekanzler *Erhard Busek*. Es schließen sich zwei längere Interviews mit dem ungarischen Außenminister *László Kovács* und mit dem Vizepräsidenten der EBRD *Miklós Németh* an; beide äußern sich über die europäische Integration Ungarns.

Im November 1994 besuchten Mitarbeiter unserer Zeitschrift Krakau, aus diesem Anlaß entstanden Beiträge und Interviews - Autoren sind u.a. *Jacek Purchla*, *Henryk Wozniakowski*, *Andrzej Wajda*, *Tadeusz Bradecki* und *Csaba Gy. Kiss* -, die sich allesamt mit den historischen und kulturellen Traditionen der Stadt, ihren Verbindungen nach Ungarn, ihren Sehenswürdigkeiten und Perspektiven befassen. Darauf folgt ein illustrierter Bericht über einen Besuch und Begegnungen von Mitarbeitern der Redaktion in Triest.

In der Rubrik „Auf dem Weg ins bürgerliche Ungarn“ stellt *József Vadas* zwei Budaer Privatgalerien vor, außerdem lernen wir die kulturellen Traditionen der „Berzsenyi-Gesellschaft in Kaposvár“ sowie aktuelle Sorgen und Gedanken des Bürgermeisters von Gyomaendrőd kennen. Der Herderpreisträger *András Sütő* erinnert sich an den großen siebenbürgischen Theaterregisseur *György Harag*, *Endre Bojtár* und *Béla Pomogáts* beglückwünschen *Péter Rákos*, Professor der Prager Universität, zum 70. Geburtstag. Zwei Essays beschließen diese Nummer: *László Csiki* denkt über den Mitteleuropa-Traum nach, *Alex Koenigsmark* schreibt - nicht ohne Ironie - über Kulturkonferenzen als Modeerscheinung.

VIAGGIATORE EUROPEO 1/1995, SOMMARIO

Sono passati 50 anni dalla conclusione della Seconda Guerra Mondiale, 50 anni cioè dalla liberazione di Budapest e dalla fine dell'Olocausto: il nuovo numero di „Európai utas” si apre con le immagini d'archivio e con la meditazione del regista *Miklós Jancsó* su questo argomento per continuare con gli scritti corali di *György Gömöri*, *András Fodor* e *Géza Molnár* - che si confessano sull'importanza e sull'influenza spirituale del grande poeta ungherese *Miklós Radnóti* ucciso nella guerra. Nel dicembre del 1994 l'„Európai utas” ha organizzato un convegno internazionale intitolato „Tradizioni e prospettive del vicinato austro-ungarico”: ora possiamo leggere i discorsi pronunciati da *Gábor Fodor*, ministro ungherese della cultura, da *Magda Vásáryová* e *László*

Koncsol ambedue dalla Slovacchia nonché il contributo dell'austriaco *Ferdinand Trautmannsdorff* ed una intervista concessa dal vice-cancelliere austriaco *Gerhard Busek*. Ne seguono due interviste più lunghe rispettivamente con i ministri ungheresi degli Esteri, *László Kovács* e con *Miklós Németh* vicepresidente della EBRS sul tema dell'integrazione europea dell'Ungheria.

Nel novembre del 1994 i collaboratori di „Európai utas” visitarono Cracovia e da questa visita sono nati gli scritti e le interviste - opere di *Jacek Purchla*, di *Henryk Wozniakowski*, di *An drzej Wajda*, di *Tadeusz Bradecki* e di *Csaba Kiss Gy.* - sulle ricchissime tradizioni culturali e storiche della città, sui rapporti secolari con l'Ungheria sui monumenti e sulle prospettive. Il giro internazionale viene completato da un colorito resoconto sulla

visita e sugli incontri di alcuni collaboratori della redazione nella città di Trieste.

„L'Ungheria in via dello sviluppo borghese”: questo è il titolo della rubrica in cui *József Vadas* presenta due gallerie private di Buda. Nella stessa rubrica possiamo conoscere le tradizioni culturali della „Società Berzsényi” di Kaposvár ed i progetti ed pensieri del nuovo sindaco della città di Gyomaendrőd.

Lo scrittore *András Sütő*, vincitore del premio Herder, ricorda il transilvano *György Harag*, grande regista di teatro, mentre *Endre Bojtár* e *Béla Pomogáts* festeggiano i 70 anni di *Péter Rákos*, professore dell'Università di Praga. Chiudiamo questo numero con due saggi: *László Csiki* riflette sul sogno Mitteleuropa, *Alex Koenigsmark* invece scrive - e non senza tracce di ironia - sull'ondata di moda di organizzare „convegni culturali”.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem az Európai Utas c. folyóiratot 1995-re.

megrendelő neve

címe

Előfizetési díj egy évre: 500 Ft

Az előfizetési díjat a részemre küldendő átutalási postautalványon egyenlítem ki.

aláírás

A megrendelőlapot kitöltve az alábbi címre borítékban, bérmentesítve küldje:

Budapress Kft., 1462 Bp., Pf. 779

Fizessen elő

közvetlenül!

Ha Ön ezt a szelvényt szerkesztőségünkbe visszaküldi,

egy csekket küldünk,

amelyen Ön már

500 forintért

előfizethet

az Európai Utas

következő négy számára.

Ennyivel olcsóbban

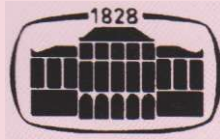
és utánjárás nélkül

biztosan megkapja egy éven át

a legszebb magyar folyóiratot,

amely ajándéknak sem rossz

itthon és külföldön.

AZ AKADÉMIAI KIADÓ AJÁNLATA

ÚJ MAGYAR IRODALMI LEXIKON

← **IS** kötet

Hosszú évtizedek óta ez az első olyan munka, amely a legújabb kutatások alapján ad átfogó képet irodalmunkról - a középkortól egészen napjainkig. Bekerültek a lexikonba a rokon területeknek azok a képviselői is, akiknek munkássága kapcsolódik az irodalomhoz.

Ára: 5376,- Ft

VILÁGIRODALMI LEXIKON

16. kötet: U-Vidz

17. kötet: Vie-Y

A sorozat újabb két kötete folytatja a világirodalom értékeinek, kiemelkedő alakjainak bemutatását - a legrégebb koroktól napjainkig. A kis népek irodalmi kultúrája éppúgy helyet kap benne, mint az úgynevezett nagy irodalmak.

Ára kötetenként: 1848,- Ft

J. Rogget-W. Bains

MESTERSÉGES INTELLIGENCIA

A-Z

A könyv 13 témacsoportból 160 címszó tömör ismertetését tartalmazza a mesterséges intelligencia témakörében. Ez a „kislexikon” azokhoz szól, akik ugyan nem foglalkoznak hiva-

tással, hanem ezekkel a kérdésekkel, de munkájukban lépten-nyomon beleütköznek e szakterület problémáiba, s akarva-akaratlan használják ezeket a kifejezéseket, fogalmakat.

Ára 922,- Ft

H. J. Eysenck

ISMERD MEG AZ IQ-DAT

Ki ne volna kíváncsi arra, hogy „okos” ember-e, s ha igen, mennyire. Ha a kiszabott időre megoldjuk a feladatokat (már amennyit tudunk), és ellenőrizzük saját megoldásainkat, megtudhatjuk ebből a méltán világhírű könyvecskéből, hogy hol csikorognak, illetve hol kapcsolódnak egymásba zökkenőmentesen a „fogaskerek”.

Ára: 504,- Ft

Márai Sándor

NAPLÓ

1976-1983

A kötet a Napló-sorozat szerves folytatása. Az író ebben is nagy teret szentel olvasmányainak, de a korábbiaknál sokkal többet foglalkozik bejegyzéssel, halállal, is keserűen kommentálja a világ eseményeit.

Akadémiai Kiadó-Helikon Kiadó

Ára: 843,- Ft

Kiadványaink megvásárolhatók, megrendelhetők vagy előjegyezhetek az Akadémiai Kiadó könyvesboltjaiban:

STÚDIUM Akadémia

Könyvesbolt

1052 Budapest, Váci u. 22.

Telefon: 118-5680

MAGISZTER Akadémiai

Könyvesbolt

1052 Budapest, Városház u. 1.

Telefon: 138-2402

ACADEMIC BOOKSHOP

1052 Budapest, Gerlóczy u. 7.

Telefon: 118-8633

FAMULUS Akadémiai

Könyvesbolt

1137 Budapest, Újpesti rkp. 5.

Telefon: 112-8156

BÁLINT SÁNDOR Akadémiai

Könyvesbolt

6720 Szeged, Aradi vértanúk

tere 8

Telefon: (62) 324-991

RÓNAY JÁCINT Akadémiai

Könyvesbolt

9022 Győr, Széchenyi tér 7.

Telefon: (96) 311-395

GYŐR ACADEMIC BOOKSHOP

9022 Győr, Bécsi kapu tér 11.

(Bejárat a Sarkantyú közből.)

Telefon: (96) 318-078

**valamint az Akadémiai Kiadó Kereskedelmi Osztályán:
1519 Budapest, Postafiók 245 címen.**

Európai utas

Ára: 149 Ft